

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA’LIMI VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON PEDAGOGIKA FANLARI ILMIY-TADQIQOT
INSTITUTI**

Qo‘lyozma huquqida
UDK 371.127:371.3:681.142.37

KADIROV TULKIN BAXRIDINOVICH

**UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA UMUMIY O‘RTA
TA’LIM MAKTABLARI O‘QITUVCHILARINING
MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI
(ijtimoiy fanlar misolida)**

**13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish
uchun taqdim etilgan
DISSERTATSIYA**

Ilmiy rahbar: Maxmudov Abduxalim Xamidovich
pedagogika fanlari doktori (DSc).,
katta ilmiy xodim

Toshkent – 2023

MUNDARIJA

	KIRISH	3
I BOB.	UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARI O‘QITUVCHILARI MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI.	11
1.1-§.	Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta‘lim maktablari o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishning nazariy tavsifi	11
1.2-§.	Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishning mavjud holati.	24
1.3-§.	Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishga qo‘yiladigan talablar.	37
	Birinchi bob bo‘yicha xulosalar	51
II BOB.	UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O‘QITUVCHILARNING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TA‘MINOTI.	53
2.1-§.	Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, yo‘llari va omillari.	53
2.2-§.	O‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlanlantirishga qaratilgan elektron axborot-ta‘lim resurslari	64
2.3-§.	Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta‘lim maktablari o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlanganligini baholash texnologiyasi	79
	Ikkinchi bob bo‘yicha xulosalar.	94
III BOB.	PEDAGOGIK TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL QILISH VA UNING SAMARADORLIK DARAJASI	96
3.1-§.	Pedagogik tajriba-sinov ishlarining maqsadi, vazifalari va o‘tkazish metodikasi	96
3.2-§.	Pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari va ularning tahlili	106
	Uchinchi bob bo‘yicha xulosalar.....	114
	XULOSA VA TAVSIYALAR	115
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	118
	ILOVALAR	135

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda axborot va raqamli texnologiyalarning jadal taraqqiyoti jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olmoqda. Ta'lim tizimida mediatexnologiyalardan keng foydalanish jamiyatda axborot madaniyatini shakllantirishning pedagogik ilmiy asoslarini yaratishni taqozo etadi. Shu sababli, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida axborotlar oqimining xilma-xilligi jahon internet axborot tarmog'i, multimedia vositalaridan ta'lim tizimida foydalanishga asosiy kompetensiya sifatida qaralmoqda. Xalq ta'limi xodimlari uchun "Professional development" tamoyili asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediatexnologiyalarni amaliyotga keng joriy etishga ustuvorlik berilmoqda.

Dunyoda o'qituvchilarning mediakompetensiyasini rivojlantirish YuNESKO tavsiyalarida ko'rsatilgan bo'lib, mediavositalarni tanlashda o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishga e'tibor qaratilgan. Jamiyatni manipulyatsiya qilinishi mediaga bo'lgan ehtiyojini orttirdi. Mazkur tadqiqotlar "media-axborot kompetentligining rivojlanishi axborotlashgan jamiyat davrida dezinformatsiya"¹ga chalq'imaslik va axborotdan to'g'ri foydalanishni targ'ib qiladi. Shuning uchun AKTdan ta'lim jarayonida zarur axborotlarni tegishli manbalar asosida topish, o'rganish hamda qayta ishlab foydalanishga ehtiyoj sezilmoqda.

Mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni va Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish borasida islohotlarni amalga oshirishda "...axborot texnologiyalari sohasida chuqur bilim va malakaga ega bo'lgan, ulardan unumli foydalana oladigan zamonaviy mutaxassislar milliy iqtisodiyotimiz uchun zarur"²ligi vazifasi belgilangan. Ushbu vazifalar "...pedagoglarning o'z-o'zini rivojlantirishini, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida internet tarmoqlaridan foydalanish madaniyatini oshiradi". Mediakompetentlilik (media competence) — shaxsning axborotlar bilan tanishishi, tushunishi, axborotni asoslay olishi, bilimlari, qobiliyatlari birligi shu bilan birga, uzatishga, jamiyatdagi murakkab jarayonlar

---

¹ Julie Posetti, Alice Matthews. A short guide to the history of "Fake News" and disinformation. <https://www.icfj.org>

² Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. O'zbekiston nashriyoti. – 2021 y. 277-bet.

tahliliga ko‘maklashadi. Shunga ko‘ra, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish masalasi ilm-fan oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot ishining ob‘ekti sifatida umumiy o‘rta ta‘limda faoliyat ko‘rsatayotgan ijtimoiy fan o‘qituvchilarining mediabilimga egaligi layoqatini ifodalovchi mediakompetentlik tashkil etadi. Mediakompetensiya shaxsning kuzatuvchanligini rivojlantirib, axborotlarni qayta ishlab iste‘molchiga yetkazishda mediamadaniyatni shakllantiradi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari ijtimoiy (tarix, davlat va huquq asoslari, tarbiya) fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish masalasi uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonining muhim ob‘ekti hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-fevraldagi PF-5653-son “Axborot sohasi va ommaviy kommunikatsiyalarni yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”, 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonlari, 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son “Xalq ta‘limi sohasidagi ilmiy tadqiqot faoliyatini qo‘llab quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi 25-son “Xalq ta‘limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi qarori hamda mazkur sohaga tegishli me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika va fan texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Mazkur tadqiqot ishi respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. “Axborotlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish” ustuvor yo‘nalishi doirasida bajarilgan.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Respublikamizda pedagog kadrlar malakasini oshirish tizimiga uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining joriy etilishi va tinglovchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari kredit-modul tizimida

baholanishi, shaxsiy kasbiy rivojlantirishning “Uzluksiz kasbiy ta’lim” elektron platformasining takomillashtirilishi, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning masofaviy va muqobil shakllarining yo‘lga qo‘yilishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonidagi o‘rni, ijtimoiy fan o‘qituvchilarining mediakompetentligi darajasiga bog‘liq. Ta’lim jarayonida axborot texnologiyalarining ahamiyati, pedagogik ta’lim jarayonini axborotlashtirish, xalq ta’limi tizimida mediata’lim vositalaridan foydalanish masalalari bo‘yicha A.Abduqodirov[19], R.Djurayev[51], U.Begimqulov[25], U.Inoyatov[59], N.Muslimov[82], Sh.Paxrutdinov[96], N.Taylakov[113]lar; “Informatika va AT” o‘quv kursining mazmuni va o‘quv jarayonini kompyuterlashtirish zarurligini A.Abduqodirov[19], F.Zakirova[54], M.Aripov[21]lar tomonidan o‘rganilgan va asoslab berilgan. Medianing ijtimoiy ta’siri, mediata’lim muammolari X.Kadirov[130], S.Beknazarova[127], Ya.Mamatova[79], G.Xalliyeva[120], S.Babadjanov[24], B.Qarshiev[131], S.Tursunov[111], N.Mo‘minova[88]lar tomonidan o‘rganilib, chuqur tahlil qilingan. Malaka oshirish tizimini takomillashtirish, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish mexanizmi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida pedagog kadrlar uzluksiz kasbiy rivojlanish muammolari A.Ibragimov[67], A.Asqarov[24], G.Boymurodova[32], Sh.Nizamova[97], E.Alkarov[25], N.Ermetova[137]lar tomonidan o‘rganilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi mamlakatlari olimlaridan A.Fyodorov[114,115], Ye.Muryukina[83], N.Legotina[76], A.Veryaev[38], V.Protopopova[97], Ye.Nikitina[89], V.Fateev[117], Ye.Pavlicheva[94], A.Novikova[91], L.Zaznobina[53], N.Zmanovskaya[58]lar bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashda mediata’limning ahamiyati, mediamadaniyat va mediata’limni rivojlantirish muammolari yechimini ilmiy asoslab berishgan.

Xorijiy olimlardan D.Buckingham[139], U.Carlsson[141], D.Frau-Meigs[143], D.Baacke[144], V.McMahon[146], C.Worsnop[150], W.Potter[147]lar pedagoglar mediakompetentligini rivojlantirish borasida tadqiqot ishlarini olib borishgan.

Mazkur ishlarda malaka oshirish muassasalarida axborot texnologiyalarini o'qitish metodikasi va metodologiyasini yangilash va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini kasbiy pedagogik faoliyatida foydalanishga tayyorlash, zamonaviy o'qituvchilarni shakllantirish mazmuni tadqiq qilingan va uning samaradorligini oshirishda o'ziga xos usullardan foydalanish nazarda tutilgan. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida pedagog kadrlar malaka talablarida mediakompetentlik darajalari aniq ko'rsatilmaganligi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishdagi muammolar, ta'lim xizmatlarini ko'rsatishda pedagoglar mediakompetentligining tadqiq etilmaganligi, mazkur yo'nalishda ilmiy izlanish olib borish zarur ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning oliy ta'lim yoki ilmiy-tadqiqot muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Dissertatsiya mavzusi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot institutining ilmiy-tadqiqot ishlari rejasining PZ-2014-0910154408 – "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida axborot-kommunikatsion muhitni yaratish va amaliyotga tadbiq qilish" (2015-2017-y.y.) amaliy hamda I-OT-2019-9-raqamli "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida shaxmat fani bo'yicha 3D interaktiv o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish va joriy qilish" (2019-2021-y.y.) innovatsion loyihalari doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishning zarur omillari, asoslarini aniqlash;

ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida aniqlash;

ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini baholovchi perseptiv mezonlarini aniqlash;

uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish modelini yaratish.

Tadqiqot ob’ekti sifatida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jaryonida umumiy o’rta ta’lim maktablari ijtimoiy fanlar o’qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish jarayoni olingan.

Tadqiqot predmetini uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o’rta ta’lim maktablari ijtimoiy fanlar o’qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish mazmuni, shakl, vositalari tashkil etadi.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqot jarayonida axborotlar ustida ishlash, tanqidiy tahlil, anketa so’rovlarini o’tkazish, bilish darajasini aniqlovchi test, tajriba-sinov, matematik statistik tahlil usullaridan foydanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

raqamli ta’lim texnologiyalari vositasida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fan o’qituvchilarining mediakompetentligi axborotlarni ongli tahlil qilinishi, sog’lom anglab axborotlarni saralash kompetensiyasi mediasavodxonlik, mediatahlil va mediakreativlikning muhim omili ekanligi asoslangan;

ijtimoiy fan o’qituvchilarining mediakompetentligini baholash standart va nostandart vaziyatlarda mediamatnlar ustida ishlash, axborot faolligi yo’nalishini belgilovchi maqsad va motivlarni aniqlash, kognitiv, kommunikativ, qayta aloqaga kirishuvchanlikka moslashtirish asosida takomillashtirilgan;

uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fan o’qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi mazmuni utilitar, funksional, pragmatik, interfaollik, estetik, kreativ ko’nikmalarni vitagen ta’lim bilan integratsiyalash asosida takomillashtirilgan;

ijtimoiy fanlar o’qituvchilarining mediakompetentligini baholashning uzluksiz kasbiy rivojlantirish elektron platformasida mustaqil axborotlardan foydalanish (tanlash, saralash, tizimlashtirish, qayta ishlash, uzatish) monitoringini kriterial-diagnostik mezonining adekvat standarti ishlab chiqilgan.

Tadqiqotning amaliy natijasi quyidagilardan iborat:

uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o’rta ta’lim maktablari ijtimoiy fan o’qituvchilarida mediakompetentlik ko’rsatkichlarini rivojlantirish

maqsadida elektron resurs <http://mediakom.uz/> ishlab chiqilib, kitoblar, elektron darsliklar, metodik qo'llanmalar, ensiklopediyalar, ilmiy-amaliy anjuman materiallari, monografiya va foydali maslahatlar bilan tanishish imkoniyati yaratildi;

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantiruvchi elektron qo'llanma uzluksiz kasbiy rivojlantirish platformasiga joylashtirildi hamda o'qituvchilar mediaga oid bilimlarini baholash mezonlari ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi pedagogik ta'lim sohasidagi respublikamiz, chet ellik olimlarning tadqiqotlariga asoslanganligi, nazariy va innovatsion yondashuvlar va qo'llanilgan usullarning ilmiy manbalardan olingani, tadqiqot vazifalaridan kelib chiqib tadqiqot metodlarining tanlangani, empirik tahlillarning amalga oshirilganligi va tajriba-sinov ishlari samarasining matematik-statistik metodlar vositasida asoslangani, tadqiqot yuzasidan berilgan tavsiyalarning amaliyotga joriy etilgani, erishilgan natijalarning vakolatli tashkilotlar tomonidan tasdiqlangani bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish axborotni izlash, tizimlashtirish, simulyatsiyalardan holi bo'lish, mediata'limga oid nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga bog'lash bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish, elektron axborot-ta'lim resurslarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida qo'llash, mediakompetentlik darajalarini oshirish, shuningdek, mediabilim, mediasavodxonlik ko'nikmalarini hamda mediakompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi texnologiyalarni takomillashtirish bilan ifodalanadi.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining

mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirishga oid tadqiqotning ilmiy natijalari asosida:

uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligi pedagogik (axborotni tanlash, saralash, baholash, tizimlashtirish, qayta ishlash va uzatish), psixologik (o'zlikni anglash, imkoniyat, qobiliyat) omillarga ustuvorlik berish asosida aniqlashtirishga doir tavsiyalar PZ-2014-0910154408-raqamli "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida axborot-kommunikatsion muhitni yaratish va amaliyotga tadbiq qilish" nomli loyiha doirasida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda foydalanilgan (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining 2022-yil 6-iyuldagi 02-07-1820/04-son ma'lumotnomasi). Natijada, umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fan o'qituvchilarida mediakompetentlikni rivojlantirishning pedagogik va psixologik omillari asoslari aniqlangan;

uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarning kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib maqsadli, muammoli, mualliflik kurslarini tashkil etishning on-line shakli e-learning (elektron ta'lim), uzluksiz kasbiy rivojlantirish (continuing professional development — CPD) platformasida interaktiv audio, video konferensiya, telekommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash asosida asoslashga oid takliflar I-OT-2019-9 raqamli "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida shaxmat fani bo'yicha 3D interaktiv o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish va joriy qilish" nomli loyiha doirasida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda foydalanilgan (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining 2022-yil 6-iyuldagi 02-07-1820/04-son ma'lumotnomasi). Natijada, ijtimoiy fan o'qituvchilarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish orqali o'qitish samaradorligi oshgan;

ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish mezonlari (ijtimoiylik, kommunikativlik, intellektuallik, axborotlilik) hamda axborotlarni almashishning (sinxron teleko'rsatuv, videoanjuman, radioeshittirish) shakllarini faol qo'llashda mediamadaniyat shakllanishini ilmiy asoslash bo'yicha

ma'lumotlar PZ-2014-0910154408-raqamli "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida axborot-kommunikatsion muhitni yaratish va amaliyotga tadbiiq qilish" nomli loyiha doirasida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda foydalanilgan (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining 2022-yil 6-iyuldagi 02-07-1820/04-son ma'lumotnomasi). Natijada, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish mezonlari ishlab chiqilgan;

uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi mazmuni utilitar, funksional, pragmatik, tanqidiy tahlil, interfaollik, estetik, kreativ ko'nikmalarni vitagen ta'lim bilan integratsiyalashga doir tavsiyalar I-OT-2019-9 raqamli "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida shaxmat fani bo'yicha 3D interaktiv o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish va joriy qilish" nomli loyiha doirasida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda foydalanilgan (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining 2022-yil 6-iyuldagi 02-07-1820/04-son ma'lumotnomasi). Natijada, ijtimoiy fan o'qituvchilarining mustaqil mediavositalarni yaratish malakasi shakllantrilgan.

Tadqiqot natijalarining aprobatsiyasi. Mazkur tadqiqot natijalari, 3 ta xalqaro va 12 ta respublika ilmiy-amaliy anjumanlarida muhokamadan o'tkazilgan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Dissertatsiya mavzusi bo'yicha jami 24 ta ilmiy ish chop etilgan, shu jumladan O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan ilmiy nashrlarda 6 ta maqola, ulardan 5 ta maqola respublika va 1 tasi xorijiy jurnallarda nashr etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya ishi kirish, uchta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan iborat. Dissertatsiya hajmi 142 betni tashkil etadi.

**I-BOB. UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA UMUMIY
O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARI O‘QITUVCHILARI
MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-
METODOLOGIK ASOSLARI**

**1.1-§. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta‘lim
maktablari o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishning
nazariy tavsifi**

O‘zbekistonda ta‘lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini rivojlantirish ta‘limning barcha bo‘g‘inlarida amalga oshirish vazifasi yuklatilgan. Uzluksiz ta‘lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash ularni pedagog kasbiga qayta tayyorlash va malakasini uzluksiz oshirish, o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta‘lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, Xalq ta‘limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarani joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi[7]. Axborot texnologiyalarining taraqqiyoti va raqamli media vositalarining keng tarqalishi, mediasavodxonlikka ehtiyoj ortganini bildiradi. Media bilimlarni qulay vaziyatlarda qo‘llash asosiy kompetensiyalardan hisoblanadi[27]. YuNESKO tomonidan olib borilayotgan loyihalarda media va axborot savodxonligini targ‘ib qilish, pedagogik faoliyatda samarali foydalanish to‘g‘risida tavsiyalar ishlab chiqilgan. 1982-yilda Gryunvald Deklaratsiyasida 19 ta a‘zo mamlakat vakillari qatnashgan bo‘lib, “Axborot vositalarining muqarrar kuchi muhokama qilinib, ijtimoiy hayotga kuchli ta‘sir ko‘rsatishi va zamonaviy madaniyatning ajralmas elementi ekanligi ta‘kidlangan[101]. Konferensiyada dunyoda media shakllanishi, davlatlarning ta‘lim sohasidagi olib borayotgan siyosati va amalga oshirilayotgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish, sohaga tegishli va ijtimoiy sohaga taalluqli yangiliklar bilan tanishib borish ommaga to‘g‘ri yetkazishga e‘tibor berilgan.

Gryunvald Deklaratsiyasida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish bo‘yicha quyidagi qoidalar tavsiya etilgan:

– ta’lim muassasalarida mediata’lim bo‘yicha keng qamrovli dasturlarni tayyorlash va amaliyotga joriy etish;

– o‘qituvchilar malakasini oshirish jarayonida tegishli oliy ta’lim muassasalari bilan sohadagi hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;

– mediakompetentlikni rivojlantirish maqsadida ta’lim sohasida tadqiqotlar o‘tkazish va axborotlar tayyorlanib efirga berib borish;

– o‘qituvchilarning media savodxonligini rivojlantirish maqsadida xorijiy davlatlar tajribasini o‘rganish[101].

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish dasturlariga integratsiyalashuvi natijasida media muhit yuzaga keladi. Media muhit “media yordamida” ta’limni pedagogik vositalar sifatida ajratib ko‘rsatish “media haqida” ta’lim, o‘rganish ommaviy axborot vositalarining jadal rivojlanishi unga bo‘lgan talabni oshirdi. Mediata’lim natijasida o‘qituvchilar amaliyot davomida axborotlarga oid yangi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi.

“Media” so‘zi lotin tilida “medium” so‘zidan olingan bo‘lib, “o‘rta, oraliq, oraliqdagi” ma’nomlarni bildiradi. Zamonaviy qo‘llanishda Mazkur atama bir necha ma’noga ega. Birinchidan, “media” so‘zi OAVni: gazeta, televidenie, radio, kitob va Internetni anglatadi.

Ikkinchidan, undan mediakontentni - yangiliklar, reklama e’lonlari, elektron o‘yinlar va filmlarni yaratishda foydalaniladi. Uchinchidan, u mediakontentni ishlab chiqaruvchilar, jurnalistlarni, fotosuratчилarni, mediakompaniyalarni bildiradi. Foydalanuvchilar va auditoriya, texnologik qurilmalar, kontent hamda media ishlab chiqaruvchilari bilan turli interfaol munosabatda bo‘ladi. Media tashkiloti sifatida media kommunikatsiyalarni rag‘batlantiruvchi ijtimoiy-madaniy funksiyani bajaradi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 19-moddasida ko‘rsatilishicha, “Har bir inson e’tiqod erkinligi va uni erkin ifoda etish huquqiga ega, ushbu huquq o‘z e’tiqodiga to‘siqsiz tarzda sodiq bo‘lish hamda axborot va g‘oyalarni har qanday vositalar bilan har qanday davlat chegaralaridan qat’iy nazar izlash, olish va tarqatish erkinligini o‘zida mujassam etadi”. Mazkur huquqning

amalgam oshishi mediata'lim bo'yicha 1982-yilda qabul qilingan Gryunvald deklaratsiyasi bilan ham belgilanadi. Unda siyosiy va ta'lim tizimi yordami bilan fuqarolarda kommunikatsiya fenomeni tushunchasini rivojlantirishda va ularning OAV va (an'anaviy va yangi) kommunikatsiyalarda ishtirok etishini rag'batlantirish ko'rsatib o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonunda uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan hamda internet jahon axborot tarmog'idan foydalangan ta'lim oluvchilarning malaka va ko'nikmalarni o'qitishning ilg'or shakllari va axborot vositalari foydalangan holda rivojlantirish pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirishga maqsadida o'quv dasturlarini takomillashtirish lozimligi ta'kidlangan[2]. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion faoliyat to'g'risidagi qonunda axborotni erkin almashish, ilmiy, texnologik, statistikaga oid va boshqa axborotni olish, texnologiyalar transferi bilan bog'liq axborotni tahlil qilish va tarqatish masalalariga to'xtaladi[3].

Axborot sohasini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, mamlakat media-bozorini jadal rivojlantirish, davlat organlari va boshqa tashkilotlar faoliyatining ochiqligini ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son farmonining 98-maqsadida: mamlakatimiz imidjini sifatli axborotlarni yetkazish samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'lib, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning dunyo ommaviy axborot vositalari orqali xolisona yoritishga qaratilgan hamkorlikni kuchaytirishga doir vazifalar belgilab berilgan. Jumladan, respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan mahalliy axborot vositalarining xorijiy davlatlardagi shu turdagi faoliyat bilan shug'ullanayotgan ommaviy axborot vositalari bilan hamkorlik qilishni yo'lga qo'yish va bunday foydalanuvchilarda media madaniyatini rivojlantirishga alohida to'xtalib o'tilgan[8].

O'zbekistonning jahon axborot bozorlaridagi o'rni mamlakatimizda qo'lga kiritilayotgan yutuqlarni, ishlab chiqarish va xo'jalikning boshqa sohalaridagi yangiliklar shu bilan birga ta'lim sohasidagi modernizatsiya jarayoni bugungi

kunda dolzarb hisoblanadi. Yetakchi xalqaro tashkilotlar tomonidan amalga oshirilayotgan loyihalardagi O‘zbekistonning ishtiroki davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarda belgilab berilgan. “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasida belgilangan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va aholining kundalik hayotiga keng joriy etishni ta’minlashning muhim shartlaridan biri ekanligi ko‘rsatilgan[9].

Buning asosida o‘quvchilarni o‘qitish dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish shuningdek, ta’lim sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantirishning muqobil shakllaridan foydalanish amaliyotga joriy etilmoqda.

Yaratilayotgan o‘quv dasturlarining raqamli iqtisodiyot talablariga moslashishini va bu borada ta’lim hamkorligini rivojlantirish axborotlar almashinuvining intensivligini ta’minlash axborot-kommunikatsion texnologiyalarini rivojlantirish, shu jumladan, raqamli texnologiyalar o‘quv markazlarini jalb etgan holda aholini mehnat bozorida axborotlar bilan ishlash ko‘nikmalari shakllantirilmoqda.

O‘qituvchilar mediakompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari, axborotlarni to‘g‘ri talqin etish to‘g‘risida olimlar tomonidan fikrlar bildirilgan.

Axborot tarqatuvchi manbalar sonining o‘sishi uzatish vositalari va elektron pochta axborot vositalari rivojiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Natijada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari hisoblangan – mediadan ta’lim jarayonida foydalanishning keng imkoniyatlari ochilmoqda.

Mediata’lim bu o‘quvchini ijodkorligini, axborot olish, qayta ishlash, uzatish, xulosa chiqarishga o‘rgatadi. Ta’lim jarayonida mediata’lim va media vosita qanchalik sifatli bo‘lsa, u foydalanuvchining intellektual salohiyatini rivojlantiradi[57]. Mediata’limning nazariy asoslarini o‘rganish amalda unumli darajada qo‘llashga o‘rgatadi.

Mediata’lim ta’lim sohasini sifat jihatdan yanada yuqoriroq pog‘onaga ko‘tarish, foydalanuvchilarda axborot madaniyatini o‘stirishga xizmat qiladi. O‘quvchiga nazariy bilim berish materiallarni yuqori darajadagi zamonaviy

texnika vositasida namoyish etish imkoniyatini beradi. 1973-yilda kino va televidenie bo'yicha xalqaro kengash (YuNESKO qoshidagi) tomonidan ilk bora mediata'limga maxsus bilim sohasi sifatida qaralib ommaviy axborot vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantiruvchi sifatida qaralgan[136].

Mediavositalar axborotlarning sifatli yetkazilishini ta'minlaydi, bu tinglovchining individual qobiliyatlarini, tafakkurini boyitishga, bilimlarini oshirishga yordam beradi. Mediata'lim resurslari yordamida materialni tezroq o'zlashtirish ishtirokchilarning faolligini oshiradi. Mediata'limning maqsadi – barcha sohaga tegishli media axborot tilini o'rganish, tinglovchi saviyasining o'sishi va rivojlanishiga yordam berish, o'rganish va solishtirma tahlil etish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat[136].

Dunyoda kechayotgan globallashuv axborot texnologiyalari sohasidagi yangicha yo'nalishlarni shakllantirmoqda. Zamonaviy bilimlar takomillashgani sari axborotlardan noto'g'ri foydalanishda to'siqlarni paydo qilmoqda. Mediavaxborotlardan ta'lim sohasida qanchalik o'rinli foydalansak, mediata'limda natijalar samarali bo'ladi. Buning uchun o'qituvchilar medianing mohiyatini anglab olishlari lozim. Axborotni uzatuvchi va iste'molchiga bir-birlarini to'g'ri tushunishi kerak.

Ijtimoiy fan o'qituvchilari dars berish davomida o'quvchiga axborotdan to'g'ri foydalanish va uni tizimli tartibga solish yo'llarini topishga o'rgatadi. Endilikda ijtimoiy fan o'qituvchilariga qo'yiladigan talablar o'quvchi ongida axborotni to'g'ri shakllantirish, uni tizimli ravishda tartibga solish yo'llarini topishdan iborat. Hozirgi rivojlangan mamlakatlar ta'lim amaliyotida tadqiqotlar o'tgan asrning 70-yillarida boshlangan. Bu pedagogika fanida o'ziga xos yo'nalish – mediata'lim paydo bo'lishiga zamin yaratgan. Mediata'lim o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida yangicha usullardan foydalanishni talab etadi. Mediapedagogika – pedagogikada qo'llaniladigan atama hisoblanib, yangi texnologiya va axborot vositalari yordamida o'quvchilarda kreativlikni rivojlantiradi. Mediapedagogik resurslarga internet sahifalaridagi ma'lumotlar, televidenie, radio, audiomateriallari kiradi.

S.V.Petrova professional o'qituvchilarning mediakompetentligini shakllantirishni o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda, ularning ijodiy axborot muhitida faoliyat ko'rsata olishida, o'zgaruvchan va gipermatnli axborotlar bilan ishlay olishida, deb baholaydi[122].

O.A.Baranov tomonidan o'qituvchilarning media matnlardan foydalanish, tanishtirish va o'quv jarayonida uni qo'llashning aniq usullari bo'lgan talablarni keltirib o'tadi. Muallifning o'z tajribasi, mahalliy va xorijiy tajribalar tahlil qilinishi bilan birga mediata'lim maktab o'quvchilarining ommaviy axborot vositalarini o'rganishdan iborat, deb keltirilgan[35]. Mediata'limning asosiy vazifasi yangi avlodni tayyorlashdir, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sharoitida hayot, idrok qilish, insonni tushunish, tushunish uchun o'rganish, uning psixikaga ta'siri, muloqot usullarini o'rganish, texnik vositalar yordamida og'zaki bo'lmagan aloqa shakllari asosida zamonaviy axborot texnologiyalari va vositalari sifatida beriladi.

Demak, mediata'lim hozirgi kunda jamiyat hayotining deyarli barcha sohalarini, shu jumladan ta'limni rivojlanishini "media" (ya'ni: televidenie, radio, kinematograf, ommaviy nashrlar, kompyuter axborot tizimlari)siz tasavvur qilish qiyin. Axborot makonining globallashuvi va uning "ochiqligi" zaminida yangi bilimlar, faktlar, qarashlar, konsepsiyalarning oqimi shiddat bilan ortib bormoqda va ommaviy axborot vositalari orqali berilayotgan axborotlardan foydalanish muammosi paydo bo'lmoqda.

Axborotlar ommaviy axborot vositalari orqali tarqatish usullari va yo'llarini ham nazorat qilish amalda qiyin bo'lib bormoqda. Axborotning bunday aralash-quralashligi ta'sirida o'quvchining mustaqil ravishda tafakkur qilishi muammosi, uning qarashlarini, qadriyatlarini va ideallarining shakllanishi masalalari o'quvchi ongida axborot olamini tartibga solish yo'llarini izlashni, axborot bilan muomala qilishning yangi usul va ko'nikmalari tizimini ishlab chiqish va shakllantirishni taqozo etmoqda. O'tgan asrning 70-yillarida jahon ta'lim sohasidagi izlanishlar yangi yo'nalishni – mediata'limni shakllantirdi.

A.Abduqodirov “jamiyatda internet tarmog‘iga murojaat etuvchilarning soni ortib borayotganini ta’kidlab, o‘quv jarayonidagi imkoniyatlariga baho beradi”[19].

Axborot asrida fan-texnika taraqqiyoti yuksak bosqichga chiqdi. Bugungi kunda biror soha faoliyatini axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ta’lim oluvchilarga axborot texnologiyalari elektron aloqa vositalari yordamida axborotni tez va sifatli olish imkonini bermoqda.

Mediata’lim (media education) – media muloqot qilish madaniyatiga egalik bo‘lib, mediavositalar yordamida o‘zligini anglashning shakli hisoblanadi. Ushbu jarayon yordamida shaxsning axborot maydoni imkoniyatlari kengayadi[90].

Mediata’lim – axborotlashtirish jarayonida chinakam axborotlashgan jamiyatni vujudga keltiradi. Bunda tasvir, ovoz va matn audiovizual madaniyati o‘ziga xos ravishda takomillashib darslar jarayonida ana shunday usullardan foydalanishga imkon yaratiladi. Globallashtirish davrida axborotlashgan jamiyatda yosh avlodni to‘g‘ri tarbiyalash, hayotga tayyorlash, turli axborotlarni qabul qilish, yaxshi va yomonni, oq bilan qorani farqlay olishga o‘rgatishdan iborat. Ta’limni axborotlashtirish davlat ta’lim standartini hayotga tatbiq etishning asosiy vositasi deb e’tirof etish mumkin.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari globallashtirishning eng muhim xususiyatlaridan biri bu – turli axborotlarning ko‘payishi bilan izohlanadi. Bugungi kunda internetda qancha veb-sayt bo‘lsa, shuncha ma’lumotlar bazasi mavjud. Mediata’lim asosida dars o‘tishda o‘qituvchi qanday veb-saytdan foydalanayotganini yaxshi bilishi lozim. Bunda o‘sha veb-sayt qaysi nufuzli idoraga qarashli ekaniga emas, balki, qay darajada savodli, ishonchli hamda asosli ekanini aniqlab olish lozim. Internetdan foydanuvchi avvalo bilimli, yuksak saviyali tarbiyalangan bo‘lishi lozim.

Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Avstraliya, Fransiya kabi davlatlarda 60-yillardan boshlab mediata’limga alohida e’tibor qaratila boshladi. O‘quvchi va talabalarga mediamadaniyat dunyosiga kirishga, ommaviy axborot vositalari tilini, mediamatnlarni tahlil qilishni o‘rganishda yordam bergan. AQShda bir necha yirik

mediata'lim markazlari faoliyat ko'rsatayotgani, bu hatto ta'lim standartlariga kiritilgan. Globallashuv jarayonlari zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari mamlakatimizda ta'lim sohasini yanada takomillashtirishga muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Mediata'lim uchun xizmat qiladigan dasturlardan ta'lim sohasini takomillashtirishda samarali foydalaniladi.

Axborot texnologiyalari sohasidagi globallashuv insoniyat uchun, dunyoning barcha hududlaridagi odamlarning o'zaro muloqoti uchun, ilm-fan va madaniyat boyliklarini o'zlashtirish uchun, ulkan imkoniyatlar yaratadigan jarayon hisoblanadi. Internet orqali uyushtirilayotgan axborot xurujlari yoshlar ongini zaharlashi, ularning kelajagiga bolta urishdan boshqa narsa emas. Shunday sharoitda, biz bu zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ko'proq ijobiy maqsadlarda foydalanish yo'llarini topishimiz maqsadga muvofiqdir. Bugun ta'lim sohasini media texnologiyalar bilan yanada takomillashtirishni talab etadi. Bu esa mediata'lim foydalanuvchilarning intellektual salohiyatini oshirish bilan birga ularni turli mafkuraviy xurujlardan asraydi.

A.V.Fedorovning tadqiqotida bu o'qituvchining o'z ustida ishlashi, ommaviy axborot vositalarida berilayotgan ma'lumotlarni to'g'ri tahlil qilishi uning shaxsiy rivojlanishiga yordam berishini ta'kidlaydi[122].

F.M.Zakirova "Информатика и Информационные технологии" nomli o'quv qo'llanmasida "multimedia texnologiyalarining imkoniyatlarini ko'rsatib o'tib, musiqa, ovoz va boshqa audio ma'lumotlar va animatsion filmlarni tayyorlashdagi imkoniyatlarini ko'rsatib" beradi[59]. Multimediali kompyuter jihozlari CD-ROM drayveri, ovoz kartasi va karnaylar, minigarnituralar, operativ xotira hajmi va dasturiy ta'minot to'g'risida ma'lumot beradi.

Ya.Mamatova, S.Sulaymanovalar "O'zbekiston taraqqiyot yo'lida media ta'lim" nomli o'quv qo'llanmasida aholining ommaviy axborot vositalariga bo'lgan ehtiyojiga to'xtalib, axborot savodxonligini va media ta'limni ta'minlash global axborot makoniga kirish uchun zarurligini ko'rsatadi. O'zbekistonda milliy axborotning vazifasi to'g'risida fikr bildirib, ommaviy axborot vositalari va ommaviy kommunikatsiyalar sohasidagi tadqiqotlarga to'xtaladi[85].

Ta'limda kompetentlik yondashuvning 1960-1970-yillarda ilk bor kompetentlik so'zi ilmiy adabiyotlarga kirib kela boshladi. "kommunikativ kompetentlik" tushunchasi D.Xayms tomonidan birinchi qo'llanilgan. 1984-yil "Zamonaviy jamiyatda kompetentlik" nomli asarida J.Raven kompetentlikni atroflicha ta'riflaydi[118].

1922-yilda Fransiyada pedagogik kongresslardan birida, Dj.Shevale tomonidan universitetlarda kinopedagoglarni tayyorlash taklifi kiritilgan. Mediapedagogning rolini tushunish kinopedagog bilan sinonimga aylandi, faoliyati ish vaqtdan tashqari bolalar bilan ishlash bilan cheklangan doiralar va kino klublarini tashkil qilish zarurligi ta'kidlangan. Fransiyani Yevropada media ta'limning rivojlanishida yetakchi, deb atash mumkin va bu mamlakatda uning rivojlanish xususiyatlarida amaliy yo'nalishlar mavjud. Mediata'lim Fransiyada, darsdan tashqari faoliyatda, o'quv mashg'ulotlariga tayyorlanishda kerakli manbalardan foydalanish imkonini bergan. Multimedia vositalari o'qituvchilarning axborotlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi[107].

A.P.Korochenskiy tomonidan mediata'lim pedagogik nuqtai nazardan tahlil etilib, maktab va universitet "rasmiy ta'lim"ning muayyan komponenti bo'lib, ijtimoiy ta'limning tarkibiy qismi, deb hisoblaydi[74]. Mediata'limning jamiyatda uzluksiz rivojlanishi ommaviy axborot vositalarining rolini oshirib, mustaqil baholaydigan, huquqiy asoslangan axborot madaniyati hisoblanib mediaqadriyatni madaniy tamoyil sifatida qaraydi.

Sh.Paxruddinov aloqa vositalarining rivojlanishi haqida kompyuterlashtirish, elektron pochta, internet, kosmik teleradio aloqa tizimlarining takomillashishi axborot almashuv imkoniyatlarini keskin darajada kengayib ketayotganiga to'xtaladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez sur'atlarda taraqqiy etishi insoniyat hayotini to'xtovsiz axborotlar oqimi bilan qamrab olinishiga, dunyoda global axborot tizimining vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Bu esa, o'z navbatida global axborot jamiyat shakllanishiga zamin yaratdi. Axborotlashuv sharoitida axborot xavfsizligini ta'minlashdagi muhim omil – inson omilidir. Chunki bugun "axborot" tushunchasi inson tafakkuriga turli ko'rinishda ta'sir etib,

uning hayoti va taqdirini salbiy yoki ijobiy tomonga yo'naltirilgan kuchli vositaga aylandi. Bu esa, o'z navbatida, har bir shaxsdan kuchli sezgirlikni talab etmoqda. O'sib kelayotgan yoshlarda axborot olish madaniyatini shakllantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shunday ekan, axborot makonining globallashuvi sharoitida mediata'limning o'rni nihoyatda muhim bo'lib, u ijtimoiy-siyosiy ahamiyat kasb etadi[104].

Britaniyalik mediapedagog D.Bukingem fikricha "axborotlashgan jamiyatda" yoshlar albatta mediamaxsulotlarni passiv qabul qilishadi va albatta mediamateriallarning qurbonlariga aylanishadi". Biroq, "mediapedagogika bolaning o'zini rivojlantirishini diqqat markaziga qo'yadi, egallagan mediabilim va ko'nikmaga tayanadi"[148].

Ukrainalik pedagog S.M.Sterdenko mediamadaniyatni quyidagicha tasvirlaydi:

1. Mediama'lumotlar soni va davomiyligi rejalashtirilgan hisoblanadi;
2. Zarur axborotlarni to'g'ri tanlay olishi;
3. Axborotga tanqidiy yondashib medianing zararli ta'sirlarini o'rsatib beradi;
4. Mediavositlardan axloq me'yorlari talablariga xos foydalanishga amal qiladi;
5. Yangi mediamaxsulot yarata oladi[117].

Ye.A.Stolbnikova jamiyat rivojlanishida inson o'z-o'zini anglashda tanlov huquqiga egaligini ta'kidlaydi. Ijtimoiy hayotning barcha sohalarida, jumladan, ta'lim sohasida sifatli o'zgarishlar tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda va bu sohada ommaviy axborot vositalarining ishtirokchilarga va ta'lim jarayonidagi ta'siriga to'xtaladi. Ommaviy axborot vositalari ko'plab funksiyalarni bajaradi: axborot, madaniy-ma'rifiy, ko'ngilochar va boshqalar. Ommaviy axborot vositalari aholining turli qatlamlari norasmiy ta'lim va ma'rifat tizimiga aylandi[116].

Jamiyatning talablari ortishi ta'lim sohasida mediabilimlarni amalda qo'llay oladigan kasb egalariga talabni orttirdi. Ta'lim sohasida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarga ham dars mashg'ulotlarida ijtimoiy muammolar yechimini va

kundalik axborotlarni yetkazishda kompetentlikka ega bo'lish talab etiladi. Mediakompetentlik tushunchasi ham zamonaviy kompetentsiyalardan biri hisoblanadi.

Pedagoglar axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida quyidagilarni o'zlashtirgan bo'lishlari lozim:

- mediakompetentlik sifatlarini anglab yetishi;
- mediani tushunish va baholay olishi[35].

A.B.Fedorov talqinida mediata'lim bu ijodiy, kommunikativlik, tanqidiy munosabat, mediamatnlarni to'laqonli tushunib yetish va baholash deb ta'riflaydi[124]. Axborot (media) vositalari yordamida shaxsning rivojlanish jarayoni tushuniladi.

Psixologik adabiyotlarda "kompetensiyaviy yondashuv" tushunchasi 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlarida g'arbda, 1990-yillarning o'rtalariga kelib zamonaviy ta'limda kompetensiyali yondoshuv tushunchasi kirib keldi[144,126,103,97,86,70]. Hozircha "kompetensiyali yondashuv" tushunchasini yagona ta'rifi yo'q.

M.M.Vaxobov "...axborot almashinuvi tezlashgan asrda o'quvchi-yoshlarda mediasavodxonlik va mediamadaniyatni rivojlantirish orqali turli axborot xurujlari, buzg'unchi yot g'oyalardan asrash ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri" deb hisoblaydi[39].

Kompetensiya tushunchasi lotincha "compete" so'zidan olingan bo'lib, moslik ma'nosini bildiradi. Kishi egallagan ma'lum sohadaagi bilimi, ko'nikma va malakalar yig'indisi ham kompetensiya hisoblanadi[66].

Kompetensiya – ma'lum bir sohada sifatli faoliyat olib borish uchun mutaxassisning ta'limiy tayyorgarligiga qo'yilgan me'yordir[49].

Kompetensiya – tegishli vakolatli organ tomonidan belgilangan ijtimoiy talab bo'lib, u o'quvchining ma'lum bir sohada faoliyat olib borishi uchun zarur bo'lgan kasbiy tayyorgarligidir[168].

Demak kompetensiya shaxsning ta'limiy yetukligi bo'lib, ko'zlangan maqsadga har qanday vaziyatda erishish mumkinligini ta'minlaydi.

Kompetensiyaviy yondashuv aksariyat hollarda o'qituvchi-pedagoglar faoliyatiga ham bevosita daxldordir. Bugungi kunda globallashuv ta'lim-tarbiya jarayonida yondashuvli faoliyat orqali muammo va topshiriqlarni hal eta olish tajribasini rivojlantirishdan iboratdir. Axborotlar oqimining tezligi, jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar natijasida kishilarning mediasavodxon sifatida media muhitga tahliliy yondashadi, voqealarga tanqidiy yondashadi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediasavodxonlik quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

– uzluksiz kasbiy rivojlantirish davomida ijtimoiy fan o'qituvchilari mediakontentni yaratish orqali mediako'nikmani rivojlantiradi. Estetik va kreativ ko'nikmalarni egallaydi, tahlil qila oladi;

– o'qituvchilar media vositalar yordamida mediamatnlarni qayta ishlay oladi. Mazkur ko'nikmalarni ta'lim va amaliyot doirasida rivojlantirish imkoniyati mavjud. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida interfaol ko'nikmalar, mediako'nikmalar rivojlantirilib amaliyotda qo'llay oladi;

– tanqidiy tahlil ko'nikmalariga ega bo'lib, turli mazmundagi mediakontentni tahlil qiladi. Ushbu ko'nikmalar media dunyoqarashini rivojlantiradi;

– uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida media ma'lumotlarning xavfsizlik darajalarini aniqlay oladi, murakkab vaziyatlarda himoyalani qobiliyati namoyon bo'ladi. Virtual makondan xavfsiz foydalanish, shaxsiy makonni himoya qilish hamda zararli kontent va muloqotdan voz kecha oladi.

Dj.Potter media savodxonligi rivojlanish ko'rsatkichlarining kasbiy pedagogik jarayondagi samarasini quyidagicha ta'riflaydi:

– mediamatnning zarurligini aniqlash;

– mediamatn uchun zarur elementlarini aniqlash;

– foydalanayotgan mediamatnlar uchun tegishli va o'xshash tomonlarini topish;

– foydalanilgan mediamalumotni muayyan mezonlar asosida baholash orqali xulosa chiqarish;

- mediamatni umumlashtirish;
- mediamatdagi asosiy tushunchalarni izohlab berish;
- ma'lumotlar bilan tanishish natijasida ulardagi uzviylikni va uzluksizlikni aniqlash;

- foydalanilgan mediamatni sintezlash orqali ma'lumotlarni to'plash[156].

Avstraliya mediapedagoglari B.McMahon va R.Kubey tayanch bilimlar asosida kelajakda ommaviy axborot vositalariga barcha sohalarida bo'lgan ehtiyoj to'g'risida fikr yuritib ularni o'qitish to'g'risidagi takliflarni beradi[155].

Mediata'lim to'g'risida mavjud nazariyalar mediasavodxonlikning rivojlanishini bir qancha ko'rsatkichlarga ajratish mumkin:

- motivatsion (janrli, mavzuli, emotsional, gnoseologik);
- kontaktli (muloqotning ta'sirchanligi);
- yangi terminlar (tanishish uchun tanlangan ma'lumotlardagi terminlarni, ma'lumotning tarixini, ommaviy axborot vositalaridan foydalanish);
- perseptiv (mediamatnlarni tahlil qilish orqali idrok qilish qobiliyatini rivojlantirish);
- interpretatsion baholovchi (mediaidrok, tanqidiy mustaqillikning muayyan darajasi asosida mediamatnlarni sharhlash ko'nikmasini rivojlantirish);
- amaliy-operatsion (o'rgangan ma'lumotlar asosida muallif yangi axborot tayyorlash ehtiyojmandlarga yetkazish);
- kreativ (media ma'lumotlaridan foydalangan holda tadqiqotchilik bilan shug'ullanish).

Mediata'lim xorijiy va ayrim mahalliy pedagoglar tomonidan ko'rib chiqilib, mustaqil ravishda mediamatnlarni sharhlash va baholash" deb ta'riflaydilar[27].

Mashhur mediapedagog L.Masterman zamonaviy o'qitishda ommaviy axborot vositalarida mediata'limning yetti ustuvorlik sababini ko'rsatib o'tadi:

1. Media iste'molining yuqori darajasi jamiyatning ommaviy axborot vositalari bilan yetarli darajada ta'minlanganligi;

2. Ommaviy axborot vositalarining mafkuraviy ahamiyati ommaga salbiy ta'sir etmasligi bilan belgilanadi;

3. Ommaviy axborot vositalarining tez o'sishi, ularni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish va tarqatishdan iborat;

4. Ommaviy axborot vositalarining asosiy demokratik jarayonlarga kirib borishi;

5. Ommaviy axborot vositalari, vizual aloqa ahamiyatini oshirishdan iborat;

6. O'quvchilarning kelajakdagi talablarga muvofiqligini ta'minlashga qaratilgan o'qitish;

7. Axborotni xususiylashtirishning o'sib borayotgan milliy va xalqaro jarayonidir[154].

Germaniyada mediakompetentlik mediaga nisbatan mulohazali jiddiy munosabat deb tushunilgan[107].

Mediakompetentlik - xabarlarini (messages) izlab topish, tahlil qilish, qayta ishlash va uzatish qobiliyati[147].

Mediakompetentlik umumiy ko'rinishda shaxsning sotsiumda medianing faoliyati murakkab jarayonlarni tahlil qilishga tayyorlikda namoyon bo'ladigan integrativ sifati tarzida tushuniladi[133].

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, mediakompetentlikni rivojlantirish ijtimoiy fan o'qituvchilarida shakllangan ijtimoiy-madaniy kompetentlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mediakompetentlik o'qituvchilarning media sohasidagi faoliyatining turli bosqichlarida axborot va mediamatnlardan foydalanishiga qarab aniqlanadi.

1.2-§. Uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishning mavjud holati

Mamlakatimizda axborotlar almashinuvi tufayli raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, "Elektron hukumat"[6] tizimining joriy etilishini ta'minlash, aholi, biznes va davlat o'rtasida samarali hamkorlik yo'lga qo'yilgan. Axborot vositalari bilan ochiq, ommaviy o'zaro hamkorlik qilish madaniyatini singdirishda uslubiy

jihtadan ta'minlash orqali ko'maklashish, milliy axborot makonini hamda ommaviy axborot vositalarini rivojlantirishni rag'batlantirish va ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlash, shuningdek, tarmoq korxonalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga ustuvorlik berilmoqda[4]. Shuningdek, ta'lim tizimida shu turdagi texnologiyalar yordamida ta'lim tashkilotlarining o'rtasida hamkorlik tashkil etish samarali natijalarni beradi. Elektron hukumat tizimining yo'lga qo'yilishi davlat, barcha sohalarning o'zaro hamkorligini, shuningdek, jahon raqamli makonida integrasiyalashuvni ta'minlashga qaratilgan[6].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi PF-5349-son "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni zamonaviy axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish, interaktiv davlat xizmatlarini ko'rsatishning yaxlit tizimini yaratish, davlat organlarining aholi bilan muloqot qilishining yangi mexanizmlarini joriy etish yuzasidan izchil ishlar olib borilishi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish sohasida sifatli axborot xizmatlarini ko'rsatishni nazarda tutadi[5].

Axborotlar erkinligini ta'minlash, axborot texnologiyalari sohasi va ommaviy axborot vositalarini rivojlantirishning institutsional-huquqiy asoslarini shakllantirish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirilishi belgilab berilgan. Fuqarolarning axborot va so'z erkinligiga doir konstitutsiyaviy huquqlarining ro'yobga chiqishini ta'minlash, orqali aholining axborotlardan to'g'ri foydalanish madaniyatini shakllantirish dolzarb masala sifatida berilgan[6].

Axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda ilmiy salohiyat amaliy ish tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash choralari, axborot-resurs markazlari bazasida mavjud darslik, o'quv-uslubiy va boshqa qo'llanmalar raqamli formatga o'tkazilib, ularning elektron platformasi shakllantirilishini ta'minlash bo'yicha raqamli yagona axborot qidiruv tizimini joriy qilish belgilangan[11].

Ommaviy axborot vositalari yordamida tarqatilayotgan materiallar mazmunining, shu jumladan, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining himoyasini

ta'minlashga qaratilgan qonun hujjatlari talablariga muvofiqligini tizimli ravishda tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Xorijda O'zbekistonning ijobiy imidjini targ'ib etish, axborot uzatuvchi tarmoqlar ishining sifatini ko'tarish mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlarning borishi, yaratilgan qulay shart-sharoitlar va ishbilarmonlik muhitining yaxshilanishi to'g'risida ma'lumotlar tizimini shakllantirish bu orqali xorijiy ishbilarmon doiralar, tadbirkorlar, salohiyatli investorlar, davlat va jamoat arboblari orasida targ'ibot ishlarini olib borish mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy qudratini dunyoga tanitadi[15]. Mediata'lim tushunchasi foydalanuvchilar uchun uchta vazifani o'z ichiga oladi:

- mustaqil mediafaoliyatni rivojlantirish uchun maxsus maqsadli dasturlar tayyorlash;
- qabul qilingan xabarlarni, axborotlarni tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini shakllantirish;
- ishlab chiqish, ijodkorlik va interaktivlikni rag'batlantirishda ommaviy axborot vositalaridan keng foydalanish.

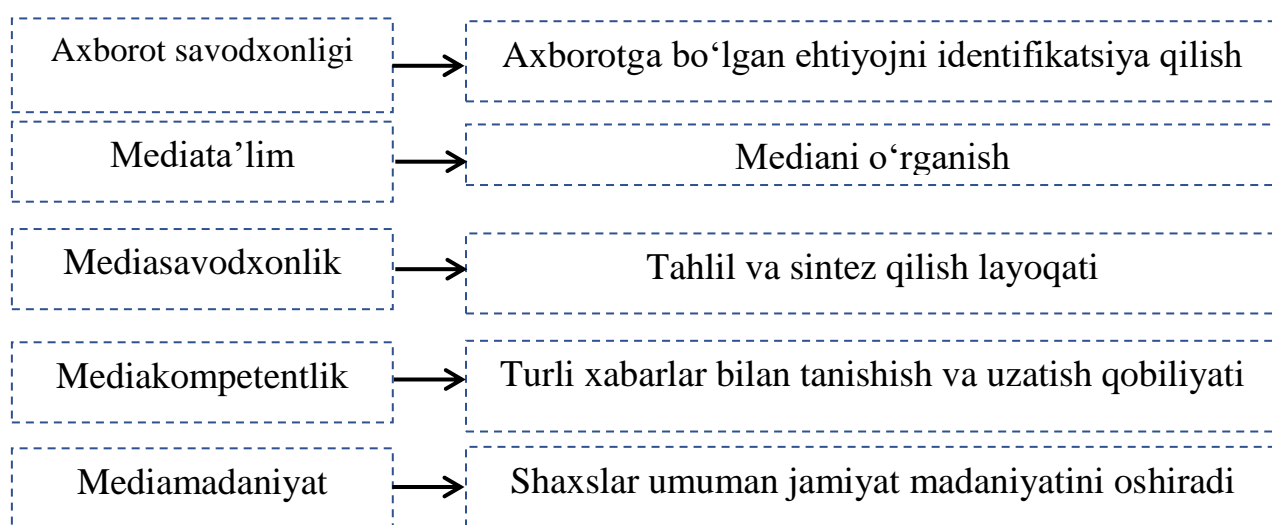
“Media va axborot savodxonligi” tushunchasi XXI asrda o'zini o'rab turgan borliqni tushunishi uchun insonga zarur bo'lgan turfa xil ko'nikmalar to'plamini anglatadi. Media va axborot savodxonligi shaxsning huquqiy savodxonligini rivojlantiradi, bundan tashqari arxiv ma'lumotlari bilan ishlash biz yashayotgan jamiyatdagi ayrim xolatlar to'g'risidagi manbalar bilan tanishish inson ongida yangicha fikrlarning paydo bo'lishiga olib keladi[138].

Media va axborot savodxonligi media va boshqa axborot yetkazuvchilar nima ishlab chiqarayotgani, qanday xabarlarni tarqatayotgani bo'yicha mavjud ma'lumotlar asosida, media va boshqa axborot yetkazuvchilarni baholash hamda maqsadli auditoriya rolini baholash imkoniyatini beradi. Insonlar media savodxonligi ularning quyidagi ko'nikmalarga egaligini bildiradi:

- medianing ta'sirini tushunish;
- qarorlar qabul qilishda mustaqil fikrlay olishi;
- ekologiya bo'yicha so'nggi ma'lumot olish;

- axborotning zarurligini anglab yetish;
- muammolar yechimi bo‘yicha o‘z fikriga ega bo‘lish;
- ijodiy rivojlanishda mediaga murojaat qilish;
- jamiyatdagi siysiy, ijtimoiy harakatlarda faol bo‘lish.

Mediasavodxonlik ko‘nikmalarini egallash davomida professional faoliyati doirasida va umuman hayotida samarali bilim olish layoqatini o‘zlashtiradi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali axborotni izlash, tizimlashtirish va undan foydalanish sohasidagi imkoniyatlari yanada kengayib boradi(1.1-rasm).

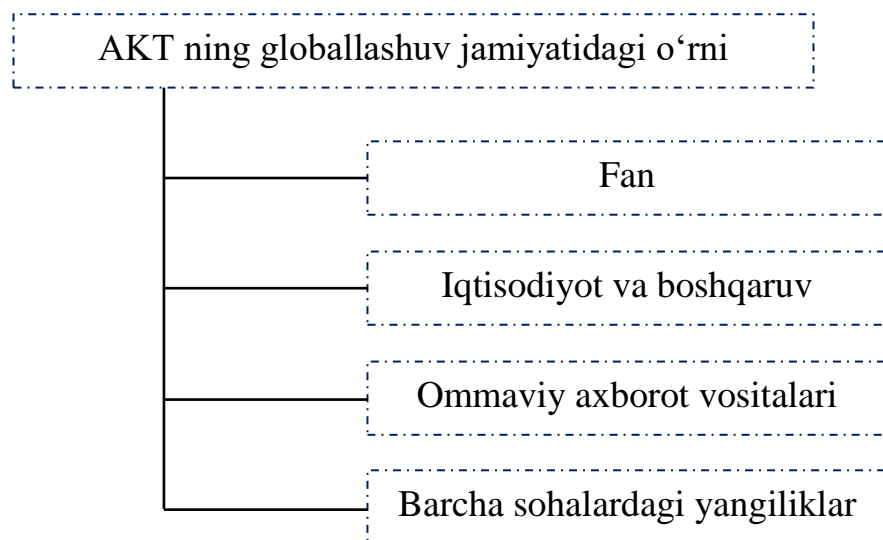
1.1-rasm. Mediakompetentlik tuzilmasi

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarining hayotimizdagi o‘rni va ahamiyati oshib bormoqda. XXI asr global axborot oqimi tezligi ortishi insonlar hayotiga kuchli ta‘sir etib, umummadaniy kontekstning tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Shuning uchun mediaaxborotni uning iste‘molchilariga ijobiy va salbiy ta‘sirini kuzatish mumkin.

Ommaviy axborot vositalarining murakkablashib borishi foydalanuvchilarda tanqidiy fikrlash va malakasini oshirishda matnlardan foydalanishda munosabatni o‘zgartiradi. Rivojlangan mamlakatlarda “media madaniyati”, “axborot madaniyati”, “audiovizual madaniyat”, “media savodxonlik”, “axborot savodxonlik”, “audiovizual savodxonlik”, “ommaviy axborot vositalari”, “axborot ta‘limoti”, “audiovizual ta‘lim”, “kompyuter savodxonligi”, “ko‘pmedia

savodxonligi”, “axborot kompetentligi”, “media kompetentligi”, “audiovizual vakolat”, “audiovizual kompetentlik” kabi tushunchalar axborot texnologiyalari sohasi bilan bevosita bog‘liqdir.

Ommaviy axborot vositalari o‘rtasidagi hamkorlik media sohasidagi izlanishlar uchun muhim hisoblanadi. Yuzaga kelayotgan media maydon axborot kommunikatsiya sohasining rivojlanayotganini bildirib jamiyatning ehtiyoji shu sohaga ortib borayotganini bildiradi (1.2-rasm).

1.2-rasm. AKT ning globallashuv jamiyatidagi o‘rni

L.Xandrabura, N.Gru fikricha, “Ommaviy axborot vositalari ta’lim omili bo‘lib, media axborotning turlicha – matn, ovoz, grafika shaklida iste’molchiga uzatiladi”[130]. L.Xandrabura, N.Gru kuzatishlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish, uzatish usullarining xilma-xilligiga qarab media turlariga aniqlik kiritadi.

1. Jamoat mediasi ommaviy axborot vositalari tijorat maqsadlarida va plyuralizm, to‘g‘rilik va teng huquqlilik tamoyillari asosida mamlakat, mintaqa aholisini xabardor qilish.

2. Davlatga siyosatini targ‘ib etuvchi media vositalari bu hukumat siyosatini belgilovchi televidenie va radio hisoblanadi.

3. Xususiy media sarmoya kiritgan bir nechta shaxslarning qiziqishlari natijasi hisoblanadi:

– tijorat - daromad olish maqsadida axborotni iste'molchiga yetkazish bilan shug'ullanadi;

– axborot-ta'limni rag'batlantirish maqsadida madaniyat, ilm-fan, ekologiya va shunga yaqin xizmatlar bilan shug'ullanadi;

– jamoatchilik fikrini manipulyatsiya qilib foydali va raqobatchilarga zarar keltiradigan axborotni tarqatish bilan shug'ullanadi.

4. Mustaqil media moliyalashtirish shakli va egasidan qat'iy nazar, barcha ommaviy axborot vositalari mustaqil tahririyat siyosatini olib boradi. Ularning axborotlarda hech qanday siyosiy yoki iqtisodiy kuchni qo'llab-quvvatlamaydi, hech qanday mafkuraviy chiziqni targ'ib qilmaydi, balki teng darajada jamiytdagi barcha muammolar va voqealarni aks ettiradi. Bugungi kunda ta'lim sohasiga taalluqli yangiliklar ham mazmunan va shaklan zamonaviylashganligi bilan ajralib turadi(1.1-jadval).

1.1-jadval

Ommaviy axborot vositalarining turi targ'ibot ko'lami

Ommaviy-axborot vositalari turi	Asosiy tavsifi	Misol
Jamoat ommaviy axborot vositalari	Jamoat mediasi ommaviy axborot vositalari tijorat maqsadlari va plyuralizm, to'g'rilik va teng huquqlilik tamoyillari asosida mamlakat, mintaqa aholisini xabardor qilish	Mahalla telekanali, ma'naviyat va ma'rifat telekanali, ijtimoiy tarmoqlar va b.
Xususiy axborot vositalari	Xususiy media muassasalaridan biri asoslangan korxonalar yoki ommaviy axborot mazmunini ishlab chiqarishga sarmoya kiritgan bir nechta shaxslarning qiziqishi hisoblanadi.	Sevimli TV, Zo'r TV va Mening yurtim telekanallari
Davlat axborot	Davlatga qarashli media vositalari bu	O'zbekiston,

vositalari	hukumat siyosatini yorituvchi televidenie va radio tarmoq hisoblanadi	O‘zbekiston 24, Yoshlar va Navo telekanallari
Mustaqil axborot vositalari	Hech qanday siyosiy yoki iqtisodiy kuchni qo‘llab-quvvatlamaydi, hech qanday mafkuraviy chiziqni targ‘ib qilmaydi, balki teng darajada jamiyatdagi barcha muammolar va voqealarni aks ettiradi.	Milliy telekanal va boshqalar

Olib borilgan tadqiqotlarda “Ommaviy axborot vositalari” tushunchasi ikki qismdan iborat: “media” va “kompetensiya” atamasining mohiyatidan kelib chiqib, ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlariga e’tibor qaratish lozim.

P.S.Gurevich “kompetensiya” tushunchasini “...bilim va ko‘nikmalarni tashqi muhit sharoitida qo‘llash bilan integratsiya qilish qobiliyati” deb izohlaydi[50].

I.A.Zimnaya[62], A.V.Xutorskiy[132]lar “kompetensiya tushunchasini”, tegishli kompetensiyalar majmuasi va uning shaxsiy munosabatlarda ko‘rinishi” - deb izohlaydi.

Demak, o‘qituvchilarning mediasavodxonligi ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, siyosiy, madaniy va ma’naviy sohaga tegishli axborotlarni analiz qila olishi bilan belgilanadi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursi mashg‘ulotlarida axborotlarni topish, yuklab olish va qayta ishlash uchun elektron darsliklar bilan ishlay olishi, axborot almashinuvida ZOOM, Google meet, Google disk, Camtasio studio kabi dasturlarda erkin ishlay olishi, masofaviy o‘qitish platformasidagi yangiliklar bilan tanishib borish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi lozim. Lekin, bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilarning mediakompetentligini talab darajada deb bo‘lmaydi. Bunga sub’ektiv va ob’ektiv sabablar ta’sir ko‘rsatadi.

Ta'limga raqamli texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash o'qituvchi pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish uzluksiz kasbiy rivojlantirish elektron platformasi orqali amalga oshiriladi[12].

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish jarayonida partitsipativ yondashuvni amalga oshirishda o'qituvchi quyidagilarga asoslanishi lozim:

– har bir o'qituvchi – faoliyati davomida bir xil standart sharoitda ishlay olmaydi vaziyatdan kelib chiqib ta'lim muhitini o'zi tanlaydi;

– o'quv guruhlarida tinglovchilar qobiliyatlarini inobatga olib va tizimlashtirilgan holda mediakompetentligini rivojlantirish jarayonida umumiy maqsadga erishishda ularning individual imkoniyat va xususiyatlaridan maqsadga muvofiq foydalanishni ta'minlash zarur;

– maqsadlar shunday shakllantirilishi lozimki, bunda tinglovchilar guruhining barcha kuchi konstruktiv ravishda maqsadga erishishga qaratilishi, tolerant munosabatga asoslanishi, anglab yetilgan mediakommunikatsiya zarur;

– masala yechimini topishda tinglovchilarning faol ishtiroki hamkorlikdagi faoliyatni rejalashtirish va olingan natijalarni baholab borish.

Amaliyotda mediakompetensiya inson xususiyatlariga bog'liq bo'lib, partitsipativli yondashuvlarni qo'llash samarali natija beradi.

Bugungi kunda ta'lim sohasidagi olimlar, o'qituvchilar, menejerlar “ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun raqamli media va texnologiya imkoniyatlari”ni o'rganadilar[152], ommaviy axborot vositalari yordamida “universitetlarda talabalarni ilmiy ishga yo'naltirishda”, “XXI-asrning yangi ta'lim madaniyati kontekstida darslarni ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan o'qituvchilarning malakasiga ta'sir etadigan omillar” aniqlandi. Tadqiqotlar media ta'lim texnologiyalari - zamonaviy mediata'lim muhitini yaratish “o'qituvchining ommaviy axborot vositalarini professional tarzda ishlatib ta'lim maqsadlariga erishish vositasi hisoblanadi”[146].

Bizning tadqiqotimizda uzluksiz kasbiy rivojlantirishdagi kasbiy tayyorgarlik talablari, kasbiy standartda e'lon qilingan malakaviy talablarida belgilangan vazifalar o'qituvchiga qo'yiladigan professional va shaxsiy me'yorlarga muvofiqligi har bir o'qituvchini yangi faktlar ta'siri ostida o'z-o'zini rivojlantiradi.

Zamonaviy transformatsion jarayonlar hozirgi dunyoda tobora jadallashib bormoqda va mazkur jarayonlarning yoshlar hayotiga ko'rsatayotgan ta'siri har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etib, mediamadaniyatning universallashtirishini kuchaytirmoqda. Internet orqali tarqalgan xabarlar yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, videolar va kompyuter o'yinlari yoshlarning saviyasi pasayib, hayotga, atrof-muhitga va insonlarga bo'lgan munosabati tubdan yomonlashishiga olib kelmoqda. Shafqatsizlikni targ'ib qiluvchi kompyuter o'yinlari yoshlar ongini zaharlamokda. Demak, ta'lim jarayonida o'quvchilarda kompyuterdan foydalanish madaniyatini ham rivojlantirish zarur.

Axborotlashgan jamiyat – bu tuzilishi, texnik bazasi va kishilik salohiyati bilimlarining axborot resurslarga muvofiq aylanishi va passiv shakllardagina (kitoblar, maqolalar, patentlar va hokazolar) faollarga (modellar, algoritmlar, dasturlar, loyihalar) aylantirish maqsadida ishlab chiqish uchun moslashtirilgan jamiyatdir.

Axborotlashgan jamiyatda axborotning qiymati ortib, u jamiyatning rivojlanish ehtiyojiga aylanib bormoqda.

Hozirgi hayotning o'ta o'zgaruvchanligi axborotlashgan jamiyatda qator yangi jihatlarni yuzaga keltiradi:

- 1) axborot va bilim jamiyatning asosiy o'zgartiruvchi kuchiga aylanadi;
- 2) ishlab chiqaruvchi va ijtimoiy texnologiyalarning yangilanishi 3-5 yilni tashkil etib, avlodlar almashinishi sur'atidan o'zib ketadi;
- 3) uzluksiz ta'lim va yangi ixtisoslikka ega bo'lish shaxsning ijtimoiy mavqeini saqlab qolishning ajralmas qismiga aylanadi;
- 4) kerakli axborotlarni o'z vaqtida topish, olish, qabul qilish va samarali foydalanish har bir insonning qobiliyatiga bog'liq bo'ladi.

Axborotlashgan jamiyatda ongli ravishda kasbiy faoliyatga tegishli axborotlarni izlash, mediakanallari orqali ko'rgan, o'qigan va eshitganlariga nisbatan munosabat mediamatnlarni tanqidiy tahlil qiladi va baholashga o'rgatadi[27]. Bugungi kunga kelib internet global tarmoqqa aylanib ulgurdi. Buning natijasida jahon hamjamiyatida globallashuv jarayonlari tezlashib ketdi va bu jarayonlarning jamiyatimizda to'g'ri talqin etilishi targ'ibot ishlarining faol qatnashuvchisi hisoblangan o'qituvchilar zimmasiga tushadi.

Internet tizimining rivojlanishi iste'molchilarda ikki xil qarashni yuzaga keltiradi. Ijobiy tomoni o'z vaqtida olingan axborot insonlar dunyoqarashini yanada boyitishi, bilim olishi va axborotlar bilan ishlashda imkoniyatlar kengligi bilan zamonaviy bilimlar egasi bo'lishiga imkon beradi. G'arb davlatlarida odatga aylangan ayrim xatti-xarakatlar kirib kelib milliy qadriyatlarimizga yot bo'lgan insonlar ongini zaharlovchi ma'lumotlar paydo bo'lishiga olib keladi. Ayniqsa, bunday ma'lumotlar tez tarqalib qadriyatlarimiz va an'analarimizga zid bo'lgan axborotlar kishilar ongiga salbiy ta'sir qilib noto'g'ri yo'llarga boshlaydi[34]. Shuning uchun barcha turdagi ta'lim beruvchi tashkilotlarda, jumladan uzluksiz kasbiy rivojlanishda ham zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlari va axborotlar bilan ishlash ko'nikmalarining rivojlanishiga e'tibor qaratish zarur.

“Uzluksiz kasbiy ta'lim” maxsus elektron platformasini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish natijasida xalq ta'limi xodimlari uchun jahon ilmiy-texnik ma'lumotlarning elektron axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlaydi[13].

Interfaol mediata'lim, o'qituvchining o'quvchiga individual ta'sir etadigan usul sifatida qarash mumkin. Mediakompetentlik bu o'qituvchining shaxsiy fikr yurita olish, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirish, axborot olish, uni qayta ishlash va sintez qilish, shaxsiy xulosalar chiqarishga o'rgatadi[33,38,38,43,44,51]. Zamonaviy sinfxonalar bugun televidenie, radio, kino, video va internetlar tizimiga ulangan. Ushbu holatda sinfdagi o'quvchilarning internetga bo'lgan qiziqishi ortadi.

O'qituvchi mediavositalardan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini o'quvchilarda shakllantirish uchun "mediadarslar"ni tashkil etishi zarur bo'lib quyidagi afzalliklarini ko'rish mumkin:

– o'quv jarayonida o'qituvchi nazariy bilimlarni berish bilan chegaralanib qolmay o'quv materiallarini zamonaviy texnika vositalari yordamida tayyorlangan tayyor mahsulot shaklida yetkazib beradi. Bu vaziyatda o'quv ob'ektlari va voqealarini modellashtiradi;

– o'quv faoliyatida kompyuterlardan va turli dasturlar bilan ishlash imkoniyatiga ega. Mavzu yuzasidan taqdimot tayyorlashi rasm, jadval, qo'shimcha ma'lumotlar bilan boyitishi mumkin. Mustaqil topshiriqlarni berish orqali o'quvchilarni tadqiqotchilikka yo'naltiradi. Shaxsan o'zlari o'quv materialini amaliyotda sinab, bajarib ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar;

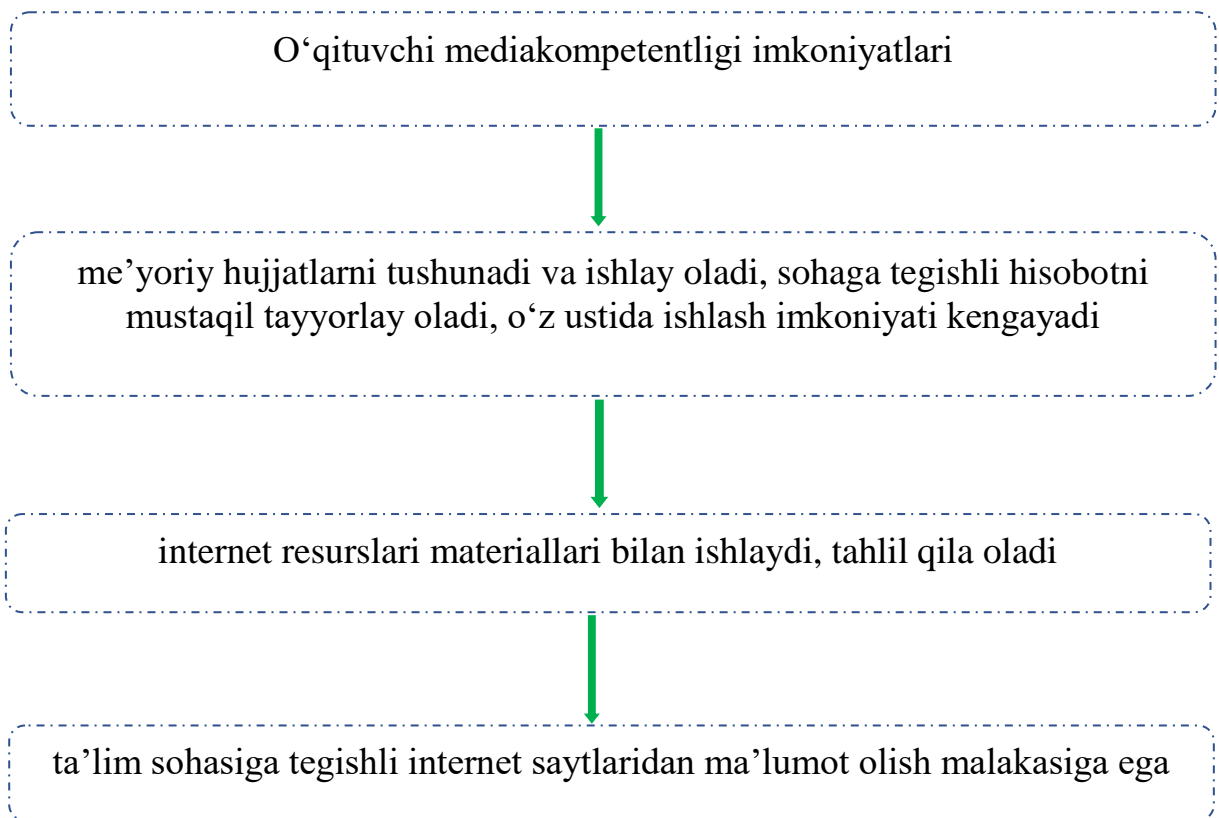
– o'quvchilarga individual topshiriqlarni berish orqali qiziqish va ijodiy ishlarini takomillashtirish imkoniyati yaratiladi;

– mediamaxsulotlar o'quvchilarning o'quv mazmunini o'zlashtirishlariga qiziqishini oshiradi;

– o'quvchilarda ko'rgazma-obrazli ta'sirda fikr yuritish, motorik va verbal, vertual ko'nikmalarning shakllanishiga olib keladi;

– axborot bilan ishlash (axborotni qidirish, zarurlarini ajrata bilish, qayta ishlash, tartibga keltirish), axborotlar mazmunini tushunish, mantiqiy yaqinlarini ajratishga o'rgatadi. O'quvchilarda mediamahsulotlarni tayyorlash orqali mediamadaniyat ham shakllanadi.

Mediakompetentlik bu – qonunlarni huquqiy jixatdan tushunishga yordam berish, mediaaxborotlar tilini o'rganish, mediamatnlarni malakali tahlil eta olish, o'rgatish va qabul qilish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat(1.3-rasm).

1.3-rasm. O'qituvchi mediakompetentligi imkoniyatlari

Mamlakatimizda o'qituvchi kasbining maqomini oshirish ularning mehnatini qadrlash borasida ta'lim tizimida islohotlar amalga oshirilmoqda. 2021-yilning 30-sentyabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida ayni shu jihatlarga e'tibor qaratilib, O'zbekistonda yangi uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini ta'lim islohotlarini olib borish orqali yaratish ma'lum qilindi. Ma'ruzada keltirilgan "Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas" degan chuqur ma'noga ega hadisi sharif esga olindi. Shu o'rinda, bir narsani yoddan chiqarmaslik zarur, deb hisoblaymiz. Ilmni yetkazishda ustozlarning o'rni beqiyosdir. To'g'ri, axborot texnologiyalari yordamida kerakli ma'lumotlarni qidirib topish va ular orqali bilimlarni mustaqil o'zlashtirishlari mumkindir[18].

Birinchidan, o'qituvchi va muallimlarning mavqeini oshirish maqsadida ularning maqomi qonun darajasida belgilanadi. Qonunda o'qituvchilarga ta'lim berishda o'zlarining salohiyatini to'liq namoyon etishini ta'minlash ijtimoiy, huquqiy, moddiy qo'llab-quvvatlash kafolatlangan. O'qituvchilarning huquqlari

davlat himoyasida bo'lishi, turli tashkilotlar va shaxslarning ularning kasbiy faoliyatiga noqonuniy aralashuviga, turli xil ommaviy ishlarga jalb qilinishiga chek qo'yilgan.

Shuningdek, o'qituvchilarni rag'batlantirish mezonlari va ularga ustamalar to'lash o'ta murakkab bo'lib, ortiqcha qog'ozbozlik talab qiladi. Shu bois, mazkur tizim eskirgan qonunosti hujjatlarini bekor qilish orqali to'liq qayta ko'rib chiqiladi.

Ikkinchidan, o'qituvchilarga ipoteka va iste'mol kreditlari ajratish, ularning sog'lig'ini mustahkamlash, sanatoriylarda davolanishini tashkil etish masalalari nazoratga olinadi.

Uchinchidan, maktab o'qituvchilarining malakasini oshirish tizimi qayta ko'rib chiqiladi. Bunda, o'rnak ko'rsatgan o'qituvchilar uchun majburiy malaka oshirish talablari bekor qilinib, ularning kasbiy faoliyati natijalari ta'lim olgan o'quvchilarning natijalari bilan baholanib, muqobil malaka shakllari ham tashkil etilgan.

To'rtinchidan, maktab o'qituvchilarining malakasini oshirish va qayta tayyorlashning uzluksiz tizimi joriy etildi va ular vaqtini sarflab markazda emas ishdan ajralmagan holda malaka oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Beshinchidan, hudud rahbarlarining maktab direktorlari, ilg'or sinf rahbarlari, faol o'qituvchilarni yaqindan tanib olish imkonini beradi.

Bugungi axborotlashgan jamiyatda Youtube, Mytube, Facebook, Telegram, Instagram, WhatsApp, Twitter kabi axborot uzatish vositalaridan olinayotgan turli xil ko'rinishdagi axborotlarni yopish va taqiqlash, uzatilayotgan turli syujetlarni chegaralash katta sahnada mediakompetentlik tushunchasining paydo bo'lishi, uning kelajakda ta'lim sohasining rivojlanish imkoniyatlarini orttiradi.

Mediavositalar, mediakompetentlik, mediamadaniyat shakllanishiga ijtimoiy va informatsion omillar o'z ta'sirini o'tkazadi. Mediakompetent o'qituvchi tarbiyalayotgan o'quvchilar ongiga informatsiyaviy tahdidlarning, ommaviy madaniyatning turli xildagi salbiy ko'rinishlari ta'sir etishi oldini olishga harakat qiladi[56,61]. Bizning olib borgan tadqiqotlarimiz natijasiga ko'ra pedagogik

nuqtai-nazardan mediakompetentlikni rivojlantiruvchi omillar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin.

1.2-jadval

Mediakompetentlikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar

Mediakompetentlikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi media omillar	
Ijtimoiy-pedagogik omillar	Informatsion omillar
1. Mediaaxborotlarni to'g'ri tahlil qila olishi. 2. Mediamadaniyatining darajasi; 3. O'z ustida ishlaydi. 4. Ta'lim sohasidagi yangiliklarga tayyor islohotlarda faol ishtirok etishi. 5. Mediakompetentlikka egalik. 6. Pedagogik faoliyatga taalluqli kasbiy xususiyatlarni shakllantiradi. 7. Kasbiy kompetentlik darajasi o'ziga xoslik, ko'rsatkichlar, optimallik, professionallik, samaradorlik, ijodkorlik mahoratiga ega.	1. Sohaga tegishli huquqiy me'yoriy hujjatlar bilan ishlay olishi. 2. Internet resurslari. 3. Axborot vositalari. 4. Elektron darslik. 5. Axborot xavfsizligini ta'minlovchi mediaxizmatlar.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida xalq ta'limi sohasidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish uchun yangi dasturiy vositalardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish maqsadida halqaro tajribalaridan foydalanish, o'quv rejalariga mediabilimlar beruvchi modullarni kiritish, mediakontentlar yaratish mediata'lim sohalarini rivojlantirish davr talabidir.

1.3-§. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar

XXI asrda axborot, bilim va ko'nikmalarni muntazam ravishda yangilab borish vazifasi jahon ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining muhim omiliga aylanib bormoqda. Bu esa ta'lim tizimining yangi, innovatsion tuzilmasini yaratishni taqozo etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi

“O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmonida Xalq ta’limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimi o‘qituvchilar ehtiyojlariga mosligi, uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslari mazmunini takomillashtirish orqali o‘qituvchilarda, axborotlarni mustaqil izlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy darsliklar, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan holda multimedia ilovalarini yaratish vazifasi belgilangan[7].

Yangilangan iqtisodiyot innovatsion ta’lim tizimisiz rivojlana olmaydi. Milliy ta’lim tizimining modernizatsiya qilinayotgan zamonaviy bosqichi fundamental o‘zgarishlar va tizimli yondashuv bilan xarakterlanadi. Bugungi kunda ta’lim sohasidagi amalga oshirilayotgan islohotlar izchillikni, puxta va o‘ylangan rejani, tahlil va tadqiqni taqoza etadi.

Xalq ta’limi xodimlari uchun jahon ilmiy-texnik ma’lumotlarning elektron axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini ta’minlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish ko‘nikmalarini puxta egallagan pedagog kadrlarni tayyorlash maqsadida malaka oshirishning uzluksiz shakli joriy etilib, mutaxassislarning malakasini va ish tajribasi yangilab boriladi[12].

O‘qituvchi pedagoglar malakasini oshirishi uzluksiz ta’lim tizimi hisoblanib, kasbiy bilim va ko‘nikmalarini yangilash jarayonidir. Ijtimoiy fanlar mutaxassisiga bo‘lgan talab shundan iboratki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘zlashtirgan malakaga ega kompetentli kadrlarga ehtiyoj kattadir[14].

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishi uchun qo‘yilgan talabda quyidagilarni bilishlari talab etiladi:

- davlat siyosatining mazmunini anglab yetishni;
- zamonaviy axborot tizimlarini;
- axborot xavfsizligini ta’minlash usullarini;

- ta’lim jarayonida AKTdan samarali talablarini;
- elektron o‘quv resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini;

Bundan tashqari:

- ta’lim muassasasini yangi axborotlar bilan boyitadi;
- axborotlashgan muhitni yarata oladi;
- ta’lim muassasalari uchun tayyorlangan elektron o‘quv resurslaridan foydalanish;
- ta’lim jarayoni sifatini oshirish yo‘nalishida xorijiy ta’lim muassasalari tajribasidan foydalanish.

Kadrlarning raqobatbardoshlik sifatlari hamda bilim va ko‘nikmalarning zamon talablariga javob bera oladigan darajada bo‘lishini ta‘minlaydi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonining maqsadi o‘z mutaxassisligi bo‘yicha so‘nggi fan yutuqlari, yangiliklar bilan tanishish, ularni o‘zlashtirish, yangi amaliy ish usullarini, ilg‘or ish tajribalarini o‘rganishdan iborat ilmiy nazariy hamda amaliy tayyorgarlik jarayoni hisoblanadi. Malaka oshirish davriyligi belgilangan bo‘lib, avval 144 soatni tashkil etgan bo‘lsa hozirda uzluksiz kasbiy rivojlantirish davriyligi 36 soatni tashkil etib har yili uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida o‘qituvchilarning o‘quvlari tashkil etiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayoni pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazlarida amalga oshiriladi. Malaka oshirish markazlari o‘quv jarayonini maqsadli tashkil etish, ta’lim shakli, uslublari, texnologiyasini qo‘llash orqali tinglovchilarga ta’lim dasturlarini o‘zlashtirishlari uchun zarur sharoitlar yaratadi. Mazkur dasturlar malaka oshirish ta’lim muassasalari tomonidan buyurtmachi extiyojlarini e‘tiborga olgan holda ishlab chiqiladi, tasdiqlanadi va amalga oshiriladi[14]. Malaka oshirish va qayta tayyorgarlikdan o‘tganligi haqida belgilangan namunadagi sertifikat beriladi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qitiladigan modullar bo‘yicha yangi axborotlar bilan tanishtiriladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida axborot xavfsizligi va uni ta‘minlash usullarini, elektron hukumatning asosiy prinsiplari va vazifalarini bilgan holda ta’lim ishtirokchilari uchun maxsus tayyorlangan elektron o‘quv

vositalari bilan tanishadi[6].

“AKT va mediasavodxonlik” o‘quv kursi mashg‘ulotida tinglovchilar axborotdan foydalanish madaniyati, jamiyatda axborotning mavqeyi va ta’siri, axborotlarga bo‘lgan ehtiyojni qondirishga ta’lim muhitini shakllantirish ma’sulligini o‘rganadi. Axborot xavfsizligi tahdidining oldini olish va ta’lim sifatini oshirishda amaliy dasturlar va internet resurslaridan foydalanish malakasiga ega bo‘ladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida kasbga doir manbalarni aniqlay olishi, o‘zining va ishlaydigan muassasasi ehtiyojlaridan kelib chiqib, kasbiy malakasini oshirish bo‘yicha onlayn o‘quvlarni tanlay olishi va ularda ishtirok etish, o‘z kasbiy bilim va mahoratini oshirish hamda takomillashtirishda kollegial forum va vebinarlardagi muhokamalarda ishtirok etadi[169].

Axborot kompetentligiga ega bo‘lish o‘z-o‘zidan axborotlarni tahlil etish bilan ularni jamoaga va o‘quvchilarga yetkazish bilan mediakompetentlikka ega bo‘lishdir. Jamoa bilan internet tarmog‘i orqali muloqotni amalga oshirishga va mavjud muammolar bo‘yicha muhokamalarda o‘z pozitsiyasiga ega bo‘ladi. Bundan ko‘rinadiki, inson va jamiyat doimiy ravishda ma’lum bir axborot muhitida bo‘ladi. Buni hattoki “axborotning yo‘qligi ham, baribir axborot” degan ibora tasdiqlaydi. Demokratik jamiyatda fuqarolarning turfa manfaatlarini qondirishga yo‘naltirilgan keng miqyosdagi va mazmundagi axborot mavjud.

Bugungi kunda media turli axborot-kommunikatsiya texnologiyalari turli xil shakllarining tez ommalashishi, ularning shaxsiy, iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotga bo‘lgan ta’siri, insonning yashashi uchun axborot muhitining “elektron kottej” nomini olgan sifat jihatidan yangi ko‘rinishini taqozo etadi[85].

Insonlarning axborotlashgan jamiyatdagi faolligi va yuz berayotgan o‘zgarishlarga munosabat bildirishi uchun yangi bilim, ko‘nikma va malakalar zarur. Axborot taqdim etayotganlar unga bo‘lgan egalikni rag‘batlantiradi, ba’zi holatlarda esa insonlarga muayyan axborotni saqlab berish imkonini ham ta’minlaydi. OAVdan tashqari boshqa axborot manbalari ham (masalan, tibbiy sharhlar, hukumat byulletenlari, hisobotlari va og‘zaki xabarlari) mavjud. Axborot

texnologiyalari yordamida (masalan, televidenie orqali ko'rsatiladigan saylovoldi munozaralar) yoki shaxsiy muloqot (masalan, fuqaro yig'inlari majlisida) natijasida uzatilishi mumkin. Uni media va insonlar vositasida ham tarqatish mumkin.

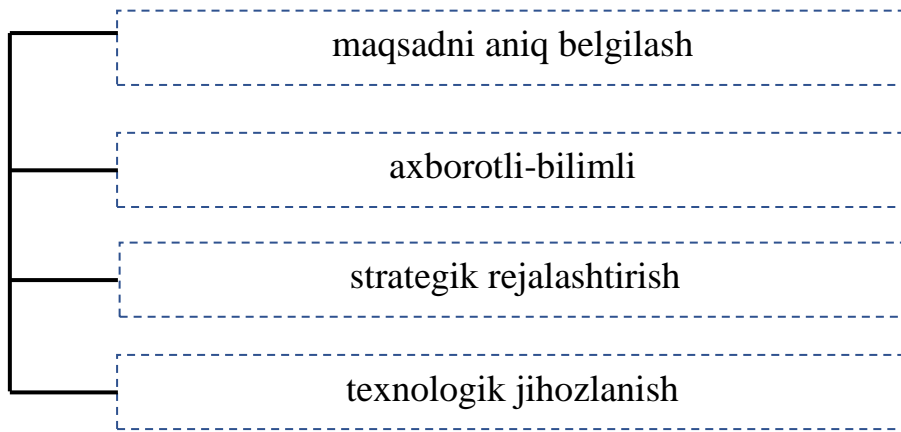
Bugungi kunda misli ko'rilmagan miqyosda axborot, kontent va resurlar, shu jumladan, internet zaxiralari mavjud bo'lib, ularning barchasi aniqligi, ishonchliligi va muhimligi jihatidan farqlanadi. Mamlakatimizda yaratilgan texnologiyalarning raqobatdoshligini ta'minlash, "nou-xau" na'munalarini, ta'lim va ilm-fan, davlatning yoshlarga doir davlat siyosatida ta'limning nostandart usullarini tanqidiy tahlil qilib berilgan edi. Bu boradagi dolzarb vazifalarni amalga oshirish jamiyatimiz va mamlakatimizning kelajagi uchun strategik ahamiyatga ega[16].

A.Muminovning "Axborotga bo'lgan hayotiy ehtiyoj, uni qondirishga xizmat qiluvchi omillarni shakllantirish kishilik taraqqiyotining har bir bosqichida yetakchi o'rinlardan birini egallab kelgan. Shu ma'noda, odamlar tomonidan tarqatilayotgan har bir axborot, ular yashab turgan jamiyatning manfaati uchun xizmat qilgan, uning maqsad intilishlarini ifodalagan" degan qarashlari negizida aynan insoniyatning ehtiyojiga diqqatni qaratadi[84].

M.Aripov, B.Begalov, U.Begimqulov, M.Mamarajabovlarning "Axborot texnologiyalari" nomli o'quv qo'llanmasida "Axborotdan foydalanish imkoniyati va samaradorligi uning reprezentativligi, axborotning mazmundorligi, axborotning yetarliligi, axborotning aktualligi, axborotning o'z vaqtidaligi, axborotning aniqligi, axborotning ishonarliligi, axborotning barqarorligidir[20]. Axborotlar inson ongiga nisbatan ilmiy nuqtai-nazardan tahlil etilganda ikkinchi darajali hisoblanib, fikr tashuvchidir.

G.O.Astvasaturov fikricha, multimedia ta'lim muhitini tushunish birinchi navbatda o'quv jarayonini amalga oshirish, tarbiyalash va shaxsiy rivojlanishga qaratilgandir. AKT va multimediyadan foydalanishga asoslangan muhit yagona axborot-ta'lim muhitining quyi tizimidir[23].

Shu bilan birga, uning tarkibida to'rtta blok aks ettirilgan:

1.4-rasm. AKT va multimediyadan foydalanishga asoslangan muhit

Olingan axborotlar asosida mediata'lim ta'lim tegishli islohotlarni targ'ib etuvchi vosita vazifasini bajaradi. Shulardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, ta'lim jarayonida mediata'limga bo'lgan ehtiyojni axborot xavfsizligi nuqtai nazaridan ta'minlash uchun tashqi va ichki omillarni hisobga olish darkor. Shuningdek, so'nggi yillarda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida izchil islohotlar amalga oshirib kelinmoqda, ya'ni xorijiy davlatlarning ta'lim dargohlari bilan hamkorlikda qo'shma dasturlar asosida xususiy universitetlar, yangi fan dasturlari, umuman olganda yangi texnologiyalar hamda axborotlar oqimi kirib kelmoqda. Uzlüksiz kasbiy rivojlantirishda olinadigan axborotlarni tahlil qilish asosida quyidagi manbalarga ajratish mumkin:

Birlamchi manbalar bu – hisobotlar, ma'ruza matnlari, elektron xabarlar, original san'at asarlari, qo'lyozmalar, fotosuratlar, kundaliklar, shaxsiy maktublar, og'zaki hikoya, intervyu bo'lishi mumkin.

Ikkilamchi manbalar tarkibiga ilmiy kitoblar, jurnallar, tanqidiy tahlil yoki ma'lumotlar talqini manbalar kiradi. Axborotni sub'ektiv baholash holatlarini tekshirilgan ikkilamchi manbalardan foydalanib bartaraf etish mumkin. Ikkilamchi manba aynan ta'lim sohasi yoki muayyan vaziyatdan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Uchlamchi manbalar – bu tashkil etilgan va o'zida birlamchi hamda ikkilamchi manbalardagi axborotni qayta ishlab, o'zida mujassamlagan (masalan, referatlar, bibliografiya, turli qo'llanmalar, ensiklopediyalar, ko'rsatkichlar, xronologik jadvallar, ma'lumotlar bazasi va h.k.) manbalar kiradi (1.3-jadval).

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda olinadigan axborotlarni tahlil qilish

Birlamchi manbalar	Ikkilamchi manbalar	Uchlamchi manbalar
1. Ta'lim to'g'risidagi qonun. 2. Ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha Vazirlar Mahkamasi tomonidan ijroga yo'naltirilgan huquqiy –me'yoriy hujjatlar. 3. Xalq ta'limi vazirligi tomonidan qabul qilingan qarorlar va yo'riqnomalar, buyruqlar. 4. Xalq ta'limi sohasi xodimlari kunida Prezident tomonidan so'zlangan nutq. 5. Lex.uz. saytida joylashtirishgan ma'lumotlar. 6. Original san'at asarlari, qo'lyozmalar, fotosuratlar, kundaliklar, shaxsiy maktublar, og'zaki hikoya, intervyu.	1. Mutaxassislikka tegishli ilmiy adabiyotlar. 2. Mutaxassislikka tegishli ilmiy jurnallar. 3. Sohaga tegishli tanqidiy tahlil yoki ma'lumotlar. (tegishli tashkilotlar monitoringi)	1. Referatlar. 2. Bibliografiya. 3. Qo'llanmalar. 4. Ensiklopediyalar. 5. Ko'rsatkichlar. 6. Xronologik jadvallar. 7. Ma'lumotlar bazasi.

Axborotga bo'lgan ehtiyojlar asosida "Axborot" atamasiga to'xtalib o'tamiz. Ma'lumotlar, tadqiqot jarayonida olingan bilimlar, tajriba yoki tahsil olish, shuningdek, signal yoki belgilarni anglatishi mumkin. Axborot – bu to'plangan, qayta ishlangan va izohlangan, foydalanish uchun qulay bo'lgan ko'rinishda taqdim etiladigan ma'lumotlardir. Axborotni yana bir boshqacha tavsifi – "tushunishga oson shaklda berilgan bilimlar"dir. Lotin tilida "informatio" – tushuntirish, bayon qilish demakdir. O'tmishda Mazkur tushuncha ortida odamlar

tomonidan bir biriga og‘zaki, yozma va boshqa usulda beriladigan ma’lumotlar tushunilgan. Keng ma’nodagi axborot ta’rifi kibernetika fanida keltirilgan. Uning asoschisi Norbert Vinerning yozishicha, “axborot – bu biz unga va uning bizning hissiyotlarimizga moslashuvchi, tashqi dunyodan olingan mazmun tavsifidir”[41]. Boshqa tomondan, “axborot” istilohi shuningdek “axborot berish”, axborotni uzatish va uni tarqatish ma’nosida ham qo‘llaniladi. Ayrim tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, axborot deb oldindan ma’lum bo‘lmagan biror narsa haqidagi xabar yoki ma’lumotlar tushuniladi[68]. Nima bo‘lgan taqdirda ham axborot muhim unsur bo‘lib, usiz nafaqat alohida insonni, balki jamiyatni ham tasavvur qilib bo‘lmaydi.

U.I.Inoyatovning “Globallashuv sharoitida yoshlarning mediasavodxonligini oshirish” nomli maqolasida internet sahifalarida to‘g‘rilik darajasi tasdiqlanmagan, yoshlarni diniy ekstremizm, terrorizm, zo‘ravonlik va axloqsizlikka boshlovchi sahifalar soni kundan kunga oshib borishi, internetning foydasi bilan bir qatorda uning zararli oqibatlarini o‘quvchi-yoshlarga singdirib borish orqali ularda mediasavodxonlikni oshirish barchamizning kechiktirib bo‘lmaydigan vazifalarimizga kirishini ta’kidlaydi[64].

Media va axborot savodxonligi 2007-yilda YuNESKO tomonidan taklif etilgan keng qamrovli tushunchadir. U axborot savodxonligi va mediasavodxonlik bilan bog‘liq barcha kompetensiyalarni, shu jumladan raqamli yoki texnologik savodxonlikni ham qamrab oladi.

Media va axborot savodxonligi — bu ijodiy faoliyatda barcha zarur vositalardan foydalangan holda axborot va media mahsulotlarini samarali olish, tahlil qilish, tanqidiy baholash, talqin qilish, foydalanish, yaratish va tarqatish imkonini beradigan bilim, ko‘nikma, munosabat, malaka va amaliyotlar majmuidir.

Media savodxonlik sohasidagi ta’lim turli fanlar kesimida amalga oshiriladi. Shu bois mavjud holat va maqsaddan kelib chiqqan holda turli yondashuvlardan foydalanish mumkin. Masalan, mediasavodxonlikning xavfsizlik, ijtimoiy-axloqiy ko‘nikmalarni shakllantiradi. Mediasavodxonlik shakllanishi davomida tinglovchi mediadan samarali va xavfsiz foydalanishi, ijtimoiy hayotning muayyan bir

manzilidagi ahvolni adekvat, kasbiy tarzda baholashi, mustaqil fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishi, buning barobarida fuqarolik jamiyatini barpo etishga ko‘maklashish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

S.S.Bodrunova, A.V.Yakuninlar “internetdagi media axborotlar fanlarni integratsiyalaydi” degan fikrni bildiradilar[31].

I.V.Gordeeva multimedia ilovalarining tasnifi va qo‘llanilish sohalari, multimedia ilovalarining tasnifi, multimedia ilovalari hajmi, multimedia – ta‘lim mahsulotlari, multimedia texnologiyasining tarkibiy qismlari haqida o‘z ilmiy farazlarini taqdim etadi[45].

O‘rganilgan manbalarda “Media savodxonlikning asosiy jihati sifatida mediamuhitga tahliliy yondashuv, ya‘ni analitik qabul qilish orqali o‘zini ifoda etish”, degan ta‘rifga tayanamiz. Tadqiqot ishida mediakompetentlik quyidagi ko‘nikmalarni o‘z ichiga olishi asoslandi:

– tanqidiy tahlil qila olish ko‘nikmalari ta‘lim-tarbiya sohasiga tegishli bo‘lgan mediakontentni adekvat tarzda talqin eta olish, mediamatnni baholashni bildiradi. Ushbu ko‘nikmalar rang-barang mediakontent va janrlar vositasida yaxshiroq rivojlanadi;

– tinglovchilar uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ushbu ko‘nikmalar o‘zida media-resurslar yaratish orqali shakllantirishi mumkin;

– interfaollik ko‘nikmalari media orqali muloqot qilish va turli mediarollarni bajarib ko‘rish qobiliyatini ko‘rsatadi. Mazkur ko‘nikmalarni ta‘lim va amaliyot doirasida rivojlantirish mumkin. Interfaollik ko‘nikmalari o‘z fikri va ko‘rsatmalarini ifoda etishga tayyorligini ko‘rsatadi;

– xavfsizlik ko‘nikmalari murakkab vaziyatlardan chiqish va ularga duch kelmaslik qobiliyatini namoyon etadi. Virtual makonda xavfsizlikka rioya qilishning muhim ko‘nikmalaridan hususiy makonni himoyalash hamda kerak bo‘lmagan kontent va muloqotdan voz kechishni nazarda tutadi.

Mediakompetentlikka ega bo‘lgan o‘qituvchi pedagogik faoliyatda quyidagilarni bajara oladi:

– dolzarb, ijtimoiy axborotlar asosida yangi ta‘lim resurslarini yarata oladi;

- ta’lim sohasi va ijtimoiy jarayonlarni tanqidiy jihatdan tahlil eta olish;
- medianing ijtimoiy jarayonlarga ta’sir etish ko‘lami va darajasini, unda axborotni namoyish etish shakllarini bilish, ulardan hozirgi zamon dolzarb masalalarini ijodiy anglab, ular yuzasidan mustaqil fuqarolik pozitsiyasini ifoda etish uchun foydalanish;
- jamiyat taraqqiyotining dolzarb masalalari bo‘yicha ommaviy munozara va muloqotlarni ta’minlash va qo‘llab-quvvatlash;
- inson hayoti davomida uzluksiz ta’lim olishni qo‘llab-quvvatlash;
- fuqarolik jamiyati va global axborot tarmog‘ini shakllanishi va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash.

O‘qituvchining media va axborot savodxonligini ham uzluksiz tarzda rivojlantirib borish talablaridan biri hisoblanadi. Bunda o‘qituvchining media ko‘nikmalari, uning media tanqidga qobiliyati va media tilini bilishi texnik-texnologik hamda shaxsiy mediaresursni yarata olishi malaka va ko‘nikmalarini shakllantiradi.

O‘qituvchilar doimiy ravishda izlanadi, malakasini rivojlantirib boradi. Ushbu jihat ular shaxsi va kasbiy dunyoqarashining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Medialar esa ular turli rollar, modellar va tajribalar vositasida o‘zining maqsad sari intilishini ko‘rsatish uchun universal makon sifatida xizmat qiladi. Bu o‘rinda gap o‘qituvchining mustaqilligi, fikr va his-tuyg‘ularining anglanganligini nazarda tutuvchi o‘zligini anglashga yordam berib, izchil tarzda yuqori darajadagi mustaqillik, aniq natijalarni ko‘zlash asosida yuzaga keluvchi tanqidiy tafakkur shakllanadi. Mediaresurslardan foydalanish pedagoglarning ongini, o‘ziga va atrofdagilarga bo‘lgan munosabatini rivojlantirishda, o‘zini olamning bir qismi sifatida tasavvur etishida yordam beradi. Bu o‘rinda ularning o‘zlikni namoyon etishning qudratli vizual vositasi bo‘lgan ijtimoiy tarmoqlar faol foydalanishi bilan aniqlanadi. Bunday sharoitda mutaxassislarni tayyorlashga talab ortib pedagogdan yuksak izlanuvchanlik va tashabbuskorlikni talab qiladi.

Ta’lim tizimi dinamikasi uzluksiz kasbiy rivojlantirishda pedagogik kadrlar kasbiy tayyorgarligiga yangicha talablar, jumladan, axborotlar bilan ishlay olish

talabining yuzaga kelishiga ko‘maklashdi.

1.4-jadval.

**Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarning
mediakompetentlikni kasbiy faoliyatda qo‘llash**

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida	Shakllantirilgan kompetensiyalar	Pedagogik faoliyatida
Media to‘g‘risidagi me‘yoriy hujjatlar bilan tanishadi	Ta‘limda media siyosatning mohiyatini tushunib yetadi	Media to‘g‘risidagi me‘yoriy-huquqiy hujjatlarni tushuntira oladi. Pedagogik faoliyatida mediasiyosat omillarni tushuntira oladi.
O‘quv metodik ishlanmalar yaratishda media ma‘lumotlar bilan boyitib boradi	Yaratilgan o‘quv metodik ishlanmalarda media tushunchalarning izohini berib boradi	O‘z missiyasini aniqlab va maktabning kelajakdagi holati haqidagi tasavvurni prognozlash (bashorat qila bilish), kasbiy faoliyatini rivojlantirish dinamikasiga bo‘lgan ehtiyojlarining ustuvor yo‘nalishini aniqlay oladi. Media tushunchalar mohiyatini biladi. kasbiy yutuqlarni muntazam rivojlantirib boradi.
O‘quv tarbiya jarayonida mediamaxsulotlardan foydalanadi	Pedagogik faoliyatda o‘quvchilar bilan qo‘shimcha dars mashg‘ulotlarini olib borishda so‘nggi	Mediatexnologiyalarni yaxshi o‘zlashtiradi, amalga oshirish shakllari va usullarni aniqlab beradi. O‘quvchilarning

	mediatexnologiyadan foydalanadi	Tadqiqotchiligini rivojlanishiga xizmat qiladi, sog‘lom, konstruktiv va rahbatlantiruvchi muhitni yaratadi
O‘quvchilarning mediasavodxonligini baholay oladi	O‘quvchilarning mustaqil ishlarini modellashtirishga o‘rgatadi, mediavositalardan foydalanish qadriyatlariga ega	Ta’lim olish muhitining xavfsizligi va motivatsiya asosida tashkil etilishini ta’minlash, o‘quvchilarda ta’lim sifatini yaxshilash uchun rag‘batlantirish shakllarini ishlab chiqadi. O‘quvchilar bilimni baholashda AKTlarni qo‘llashni ko‘rsatib beradi. O‘quvchilar bilimni baholashda shaffoflikni ta’minlaydi
Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda o‘zini rivojlantiradi	O‘quvchilarni tanqidiy, Tadqiqotchilik, ijodiy-modellashtirishga o‘rgatadi	Amaliyotda mediatexnologiyalarni qo‘llashni biladi

O‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirishdagi olgan ma’lumotlari uning kasbiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

V.I.Andreev o‘z-o‘zini rivojlantirish bu integral tushuncha deb baholaydi va kognitiv muammolarni hal qilishda ijobiy motivatsiyalar, individual-ijodiy qobiliyatlarning namoyon bo‘lishida samaradorlikni tavsiflovchi sifat deb tariflaydi[22].

O.A.Baranovning fikricha, mediata'lim shaxsning axloqiy va estetik rivojlanishida pedagogik-psixologik asoslar muhimligiga, ommaviy axborot vositalari orqali axloqiy va estetik ta'lim faoliyat yondashuviga asoslangan texnologiyalar shaxsni o'z-o'zini rivojlantirish ta'lim sifatini ta'minlashda amaliy faoliyat bilan assimilyatsiya qilinadi[26]. Muallif tomonidan dars mashg'ulotlarida ommaviy axborot vositalarining faol ta'siri axborot oqimlarini tashkil etuvchi axborot tele-radioe eshittirish, bosma va internet ekanligi aniqlangan. Media kompetensiyani shakllantirish uchun asos sifatida nashrlarning turli nashrlar, teleradio dasturlari, repertuar kino-video, DVD spektrlari axborotning janr xususiyatlari muhim hisoblanadi.

Mediakompetensiya tanqidiy tafakkurni rivojlantiradi ijtimoiy va iqtisodiy hayotidagi faolligini oshiradi. Media Literacy Now loyihasi ommaviy axborot vositalarining ta'sirini aniqlash bo'yicha tadqiqot o'tkazib va mediasavodxonlikni rivojlantirish strategiyasini belgilab berdi[85].

S.I.Gudilina mediata'limning dolzarbligi XXI asr pedagogikasining ustuvor yo'nalishi ekanligini ta'kidlab, "Mediata'lim texnologiyalari va ta'limning yangi shakllari" o'qituvchilar malakasini oshirish uchun mediakurslarni tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi[47].

YuNESKOning ta'lim axborot texnologiyalari instituti tomonidan amalga oshirilgan "barcha uchun axborot" dasturida "raqamli dunyoda Media-axborot savodxonligi: o'qituvchilarni qanday o'qitish kerak" taqdimotini tayyorladi. Taqdimotda raqamli mediavositallarni rivojlantirishdagi ayrim tendensiyalar, media-axborot savodxonligini shakllantirishga yondashuvlar MASni pedagogik ta'limga integratsiya qilish va o'qituvchilarning malakasini oshirishga qaratilgan tavsiyalar keltirilgan.

Media va axborot borasida savodxonlikni rivojlantirishning biz tomonimizdan taklif etiladigan usuli - turli medialardan foydalanishdir, bunda ko'nikmalarni orttirishda avtomatik tarzda ko'p marotaba mediadan foydalanishning o'zi yetarli emas. Buning uchun qadriyatlar uchun kurashishga, ma'lum bir media resursni tanlash borasida o'ylashga o'rgata oladigan, o'quvchini

ishonchli ma'lumot tomon yo'naltiradigan, medialarning ommabopligi bilan bog'liq masalalar bo'yicha yordam bera oladigan o'qituvchi o'z ustida ishlashi kerak.

Agarda o'qituvchi mediakompetent bo'lsa, o'quvchilar fikrining to'g'riligini yoki ularning media borasidagi fikrini muhokama qilmaydi, balki ulardan munozaralar uchun tayanch nuqta sifatida foydalanadi. Mediakompetentli o'qituvchi yosh o'quvchilarining kichik bo'lsada, tajribasini qadrlashi kerak, o'quvchilarni medianing zararli ta'siridan o'zlarini himoya qilishni o'rganishi uchun yetarli hajmdagi axborot va ko'nikmalarni taqdim qiladi.

Media va axborot savodxonlikni uchta darajada amalga oshirish mumkin:

1. Past daraja.
2. O'rta daraja.
3. Yuqori daraja.

1.5-jadval

Media va axborot savodxonligini o'qitish darajasi

Past daraja	Komikslar, illustratsiyalar, kitoblardan foydalaniladi
	O'qituvchi materialni og'zaki tushuntiradi o'quvchilarni tahlil qilishga o'rgatadi
	Media muhokamasida har bir o'quvchi bilan ishlaydi
	Kutubxonadan uzoqlashgan xizmatlaridan foydalanishi cheklangan
	Media ta'limda media kontent ishlab chiqarish yoki tahlilga emas, balki medialardan havfsiz foydalanish strategiyasiga urg'u beriladi.
	Oddiy mediaga murojaat qiladi
O'rta daraja	Elektron manbalarga murojaat qiladi
	Kompyuterdan foydalanish imkoniyati bor
	Media matnlarni yozish va eshitish, illustratsiyalar yaratish, masalan, reklama va posterlar tayyorlashda rag'batlantiriladi
	Murakkabroq media hisoblangan video orqali tahlil qila oladi
	Ovoz yozish, fotosurat olish ko'nikmalariga ega bo'ladilar

	Media axborot tez-tez muhokamalarga sabab bo‘ladi
	Animatsiya va qisqa filmlar yaratish tajribasiga ega
	O‘quvchilar kutubxona xizmatlaridan foydalanadilar
	Asosiy urg‘u medianing afzalliklariga va samarali foydalanishga qaratiladi
Yuqori daraja	Sinfda turli media manbalar bo‘lib, ulardan foydalaniladi
	Kompyuter bilan ishlash imkoniyati katta
	Turli darajadagi media texnologiyalardan foydalanadi
	Chet el filmlaridan foydalanish orqali murakkab mediani o‘zlashtiradi
	Videocherklar tayyorlash orqali maktab uchun media kontent yaratiladi
	O‘quvchilar baxs-munozaralarda ishtirok etishga, kichik guruhlarda mediani muxokama qilishga qodirlar
	O‘quvchilar o‘z maktabining media muhiti bilan bog‘liq loyihalar ustida bandlar
	O‘quvchilar kutubxona xizmatlaridan har kuni foydalanishlari mumkin
	Media ishlab chiqarish, yuridik jixatlar va tanqidiy fikrlashga urg‘u beriladi

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, yuqorida keltirilgan vazifalarni amalga oshirish ijtimoiy fan o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga ham bog‘liqdir. Agar pedagog o‘z ustida ishlarni maqsad qilsa to‘siqlarni yengib o‘tadi, yangi sharoitlarda dadil qadam bilan olg‘a intiladi.

Birinchi bob bo‘yicha xulosalar.

1. Mediamahsulotlarga oid bilimlarga o‘qituvchilar uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida alohida e‘tibor qaratib, muammosi alohida tadqiq etilib, sohadagi yutuq va kamchiliklar, istiqbolli yo‘nalishlarni aniqlab, ilmiy tadqiqotlar olib borish dolzarb muammo sanaladi.

2. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari o‘qituvchilarida mediakompetentlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik omillari axborot texnologiyalari va mediakompetentlik pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda uzluksiz kasbiy

rivojlantirish kursi tinglovchilarining mediakompetentligini rivojlantirishda ijtimoiy va informatsion omillarni aniqlashga imkon beradi.

3. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilarining media kompetentligi media savodxonlik, media motivatsiyasini namoyon qilishga tayyorlik bilan belgilandi. Mediakompetentlikni rivojlantirish uchun rivojlangan davlatlar tajribalaridan foydalanish, o'quv mashg'ulotlarida mediakompetentlik tushunchalarini yoritib borish, mediakompetentlik tushunchalarini yorituvchi metodik qo'llanmalar yaratish zarur.

4. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida xorij olimlarning tajribasi aksiologik yondashuvlar asosida o'rganildi. Axborot texnologiyalarini o'qitish jarayonida axborot texnologiyalari, multimedia-texnologiyalar orqali mediakompetentlik darajasini oshirishga qaratilgan maxsus kurs <http://mediakom.uz/> ishlab chiqilib, amaliyotga joriy qilinsa, mediakompetentlikni yuqori darajasini namoyon qilish imkonini beradi.

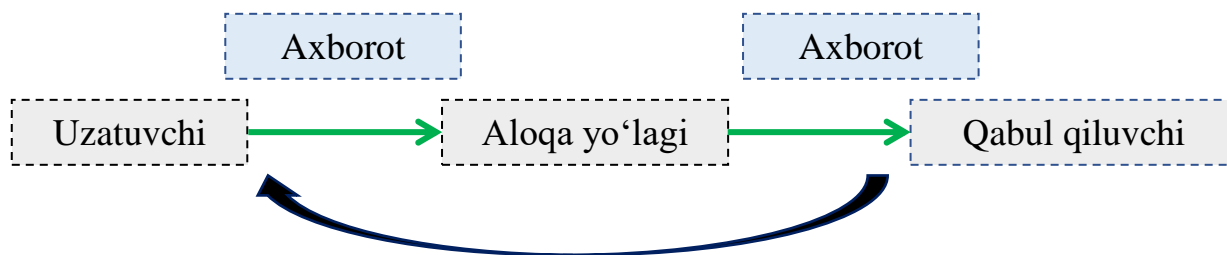
5. Yuqoridagilardan kelib chiqib, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish mazmunini takomillashtirish, mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi tahlil qilindi va takomillashtirish zaruriyati aniqlandi.

II BOB. UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O‘QITUVCHILARNING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TA’MINOTI

2.1-§. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, yo‘llari va omillari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-sonli “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaroriga[13] asosan zamonaviy axborot texnologiyalari ta’lim tizimida qo‘llash taqdim qilmoqda. Shulardan biri axborot-kommunikatsiya vositalari hamda mediamahsulotlardir. Bu imkoniyatlar pedagogik jarayonlarga ham bevosita va bilvosita tatbiq etilib, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga munosib hissa qo‘shmoqda.

Ta’lim berishda yuqori sifatni ta’minlash yuzasidan ta’sirchan jamoatchilik nazoratini o‘rnatish, bu borada axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘zlashtirish darajasi pastligi sababli ularning kasbiy mahorati bugungi kun talablaridan ortda qolmoqda. Tadqiqot jarayonida uzluksiz kasbiy malaka oshirish tizimida o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish uchun pedagogik shart-sharoitlar o‘rganildi. Buning uchun dastlab media, mediakompetensiya, mediakompetentlik tushunchalari bilan ular qanchalik tanishligi so‘rovlar, suhbatlar orqali o‘rganildi va tushunmovchiliklar uchun ochiqlik kiritildi. “Mediakompetensiya” tushunchasi ikki qismdan – “media” va “kompetensiya”dan iborat[72]. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida “mediakompetensiya” kompetensiyaviy yondashishning ajralmas qismi deb qarash mumkin. Mediakompetentlik tushunchasini zamonaviy pedagogikada vaziyatlardan kelib chiqib turli ko‘rinishda uchratish mumkin. Media xabarlarini to‘plash, qayta ishlash, ishlab chiqarish va tarqatish jarayoni, doimiy va raqobatbardosh tizimga asoslangan.

2.1-rasm. Mediaxabarlar tarqalishi

Bu holda joʻnatuvchi axborot-kommunikatsiya sohasi boʻyicha aloqa mutaxassisi boʻlib, oliy taʼlim bosqichini tugatgan, turli xil axborotlar dolzarbligini ajrata oladigan shaxs hisoblanadi. Axborotlarni yuboruvchilar odatda, guruhga birlashgan mutaxassislardan yoki yakka tartibda faoliyat yuritadigan shaxslardir.

Axborotni qabul qiluvchi, tahlil etuvchi, kuzatadigan koʻzlagan maqsadiga erishish maqsadida foydalanuvchi oʻquvchi, oʻqituvchi boʻlishi mumkin.

Axborot almashinuvining kichik vositalariga telefon, kompyuterni kiritish mumkin. Bu vositalar ishtirokida odamlar axborotlarni tez almashadilar. Bundan tashqari axborot almashinuvining virtual shakli ham mavjud boʻlib bir necha shaklda axborot almashiniladi.

Videokonferensiya video + audio – bu zamonaviy telekommunikatsiya texnologiyasi boʻlib, unda turli joylarda bir nechta odamlar kompyuterlardan iborat tizim yordamida konferensiya-munozarada qatnashishlari va munozaraga sabab boʻlgan masalaning birgalikda yechimini topishga xarakat qiladi. Muloqot jarayonini kuzatish uchun videokamera va telefon tarmogʻidan foydalanishadi.

Audio konferensiya virtual muloqot usuli boʻlib, u orqali tezkor ovoz almashinuvi telefon yordamida amalga oshiriladi.

Chat – bu virtual muloqot usuli boʻlib, u orqali tezkor axborot almashinuvi amalga oshiriladi.

Elektron pochta bu virtual aloqa kanali boʻlib, u orqali axborot, hujjatlar va tasvirlar almashiniladi. Bundan tashqari elektron hujjatlar ham uzatiladi[130].

A.V.Fedorov oʻqituvchining media kompetensiyasini “umumiylilik” deb taʼriflaydi va auditoriyada media taʼlim faoliyatiga hissa qoʻshadigan uning

“motivlari, bilimlari, ko‘nikmalari, qobiliyatlari”dan iborat[123]. O‘qituvchining mediakompetentligi kompleks (kasbiy, ijtimoiy, axborotlarning tahlili) yondashuv sanaladi.

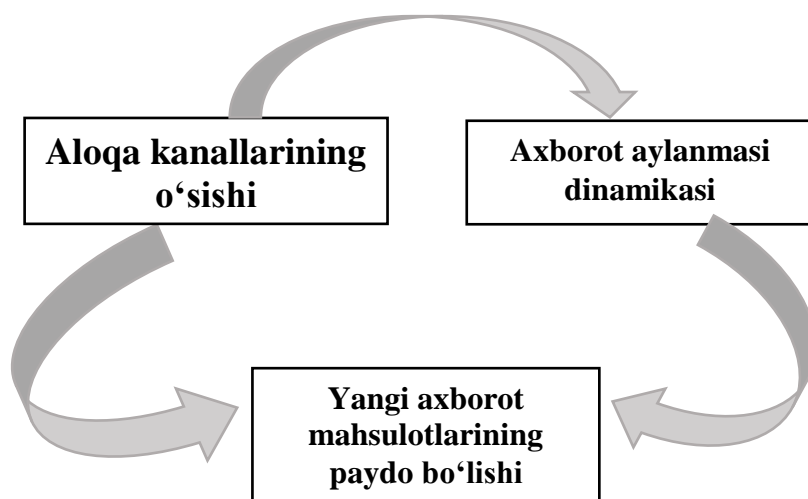
Finlandiya OAV mutaxassisi S.Minkinenning so‘zlariga ko‘ra, mediata‘limning asosiy xususiyati “mediamatnlarni yaratish, uning mazmuni va texnologiyasini o‘rganish, shuningdek ularda ob‘ektiv voqelikni aks ettirishdir. Malaka oshirish jarayonida turli xarakterdagi mediamatnlarning yaratilishi tinglovchilarga g‘ayriodatiy ta‘sir ko‘rsatadi” deb izohlaydi. Finlyandiya mediata‘limining amaliy tajribasida shuni kuzatish mumkinki, faoliyatga asoslangan yondashuv zarurligini qayd etishga imkon beradi, media maydonida o‘qituvchi shaxsi rivojlanadi. Bundan tashqari, o‘qituvchi tomonidan kasbiy faoliyatida o‘quv va badiiy xarakterdagi klassik va yangi ommaviy, internet gazeta va jurnallardagi axborot vositalari bilan tanishish va ulardan samarali foydalanish imkoniyati bor[160].

Fransuz tadqiqotchilari tomonidan OAV va internetning jamiyatdagi ta‘hiri natijasida yangi axborotlar muhitini yaratishi tadqiq etiladi. Internet nafaqat axborot oqimlarini birlashtirish vositasi, shuningdek, inson o‘zgarishlarga duch keladi, shuning uchun zamonaviy kasbiy faoliyatida yangi ommaviy axborot vositalaridan foydalanishdagi ustuvorlikka erishadi[36].

Ta‘lim-tarbiya jarayonida media texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalarda media dasturlarning konseptual asoslari yaratilib, o‘quv jarayonini tashkil etish bo‘yicha media loyihalar va mustaqil ishlarni tashkil qilish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Bu tavsiyalarda YuNESKOning ta‘lim dasturida kasbiy AKT kompetensiyasini shakllantirish bo‘yicha ta‘limda axborotga bo‘lgan ehtiyojlarni o‘rgangan.

Dasturda ta‘limda AKTdan foydalanish sohasidagi milliy va mintaqaviy strategiyalarni yaratish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilib, fanlarni o‘qitishda AKTdan foydalanishning asosiy yondashuvlari, elektron kutubxonalar katalogi, ta‘limda internetning ahamiyati ko‘rsatilgan.

Ko'pgina tadqiqotchilar media kompetensiya o'qituvchilarni shaxsiy-ijodiy faollashtirishini ilmiy asoslaydi. Ingliz mediamutaxassisi A.Silverbletor fikricha mediakompetensiya: "tanqidiy munosabat bildirish, media matnlarini yaratish ommaga taqdim etish qobiliyatidir"[158].

2.2-rasm. Axborot muhitidagi o'zgarishlar dinamikasi

Tadqiqot kuzatuv davomida shunga amin bo'ldikki, media matn tahlilining tashkiliy shakli psixologik qulaylik, o'qituvchining bahs yuritishga tayyorligi, ijtimoiy-madaniy yangiliklarni bilishi va tahlil qila olishi bilan chambarchas bog'liqdir. Axborot muhitidagi o'zgarishlar dinamikasi mediakompetensiya rivojlanishiga ta'sir etadi (2.2-rasm).

Nemis olimi D.Baake mediakompetensiya axborot vositalari kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi bo'lib, media resurslardan foydalangan holda medialoyihalar, mediamatnlardan foydalanish ahamiyatini ko'rsatadi:

- media tanqid (analitik, refleksiv, axloqiy);
- media fani (informatsion, instrumental va kvalifikatsion);
- ommaviy axborot vositalaridan foydalanish (oddiy idrok, interaktiv);
- medialoyiha (innovatsion, ijodiy)[153].

T.M.Goncharova mediakompetensiya o'qituvchilarning ommaviy axborot vositalari bilan ishlash mahoratini Tadqiqotchilik faoliyati bilan bog'lab, ko'nikmalar bilan bog'laydi, ommaviy axborot vositalaridan foydalanish bilan bog'laydi[48].

“Mediakompetensiya” atamasining asosiy konseptual asosini aniqlab, media tushunchalar rivojlangan jamiyatda ko‘p ishlatiladi:

1. reklama tarqatish vositalari sifatida;
2. audio, televizion va vizual aloqa vositalari to‘plami sifatida.

Bizning fikrimizcha ham, media yangiliklar hozirgi vaqtda reklama tarqatishning ommabop usuli hisoblanib, ommaviy axborot vositalari va boshqa axborot vositalari, shu jumladan, televidenie, bosma, radio orqali, video, kompyuter o‘yinlari, kino, internet va boshqa multimedia kompyuter tizimlari mavjud.

Endi ularning mohiyatini aniqlash va ulardan foydalanishni ajratib olishga harakat qilish uchun “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalariga murojaat qilaylik. Yuqoridagi xorijiy manbalarda kompetniyani “bilimga ega bo‘lish” deb belgilaydi.

Olib borgan tadqiqotlarimiz davomida “OAV kompetentligi”, “Media kompetensiya”, “Audiovizual kompetensiya”, “OAV kompetensiyasi” tushunchalari uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida AKT va media savodxonlik modulning yakuniy natijasi sifatida tinglovchilarda shakllantirilgan kompetensiyadir.

Mediapedagog R.Kubey “foydalanish, tahlil qilish qobiliyati, xabarlarni turli shakllarda baholash va uzatish” - bu mediakompetentlik deb takidlanadi:

- qidiruvni o‘tkazish: tegishli ma’lumotlarni topish, tahlil qilish, saralash va to‘g‘risini tanlash qobiliyati;
- izohli ma’lumotlarni bilimga aylantirish qobiliyati;
- yangi g‘oyalar va farazlarni ishlab chiqish;
- media matnlarni tahlil qilish va muhokama qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Olib borgan kuzatishlari asosida S.V.Trishina axborot kompetensiyasiga o‘zining ta’rifini taklif etadi. Media kompetensiyasi axborotning ajralmas qismi bo‘lganligi uchun unga artofdagilar kuchli qiziqadi. Uning fikricha axborotlarning quyidagi turlari mavjud:

– bilimlarni tizimlashtirishga qaratilgan axborot, bilish orqali o‘zini tashqaridan kuzatish;

– tashuvchilari semantik tarkibiy qism bo‘lgan kommunikativ, axborot tashuvchilar;

– axborot jamiyatida adaptiv, hayot va yangi vaziyatlarga moslashishga imkon beradi;

– normativ, birinchi navbatda ahloqiy va tizim sifatida namoyon bo‘lishi, mediavositallarga qo‘yilgan huquqiy normalar va talablar;

– oqim bo‘ylab harakat qilish qobiliyatini o‘z ichiga olgan baholovchi turli axborotlarni aniqlash va tanlash;

– faol mustaqil va ijodiy yo‘naltirilgan interaktiv o‘z-o‘zini rivojlantirishga, o‘z-o‘zini anglashga yordam beradi.

A.V.Sharikov media kommunikativ kompetensiyasini xabarlarini idrok etish, yaratish va uzatish sifatida belgilab, muloqotda vositachilik qilish qobiliyatiga asoslanganligini isbotlaydi[134].

Dj.Potter tinglovchilarning mediakompetentligini rivojlantirishni uch tarkibiy komponentga ajratadi:

Birinchi komponent – bu tajriba. Biz ommaviy axborot vositalaridan to‘g‘ri foydalanish tajribasiga ega ekanligimiz tushuniladi;

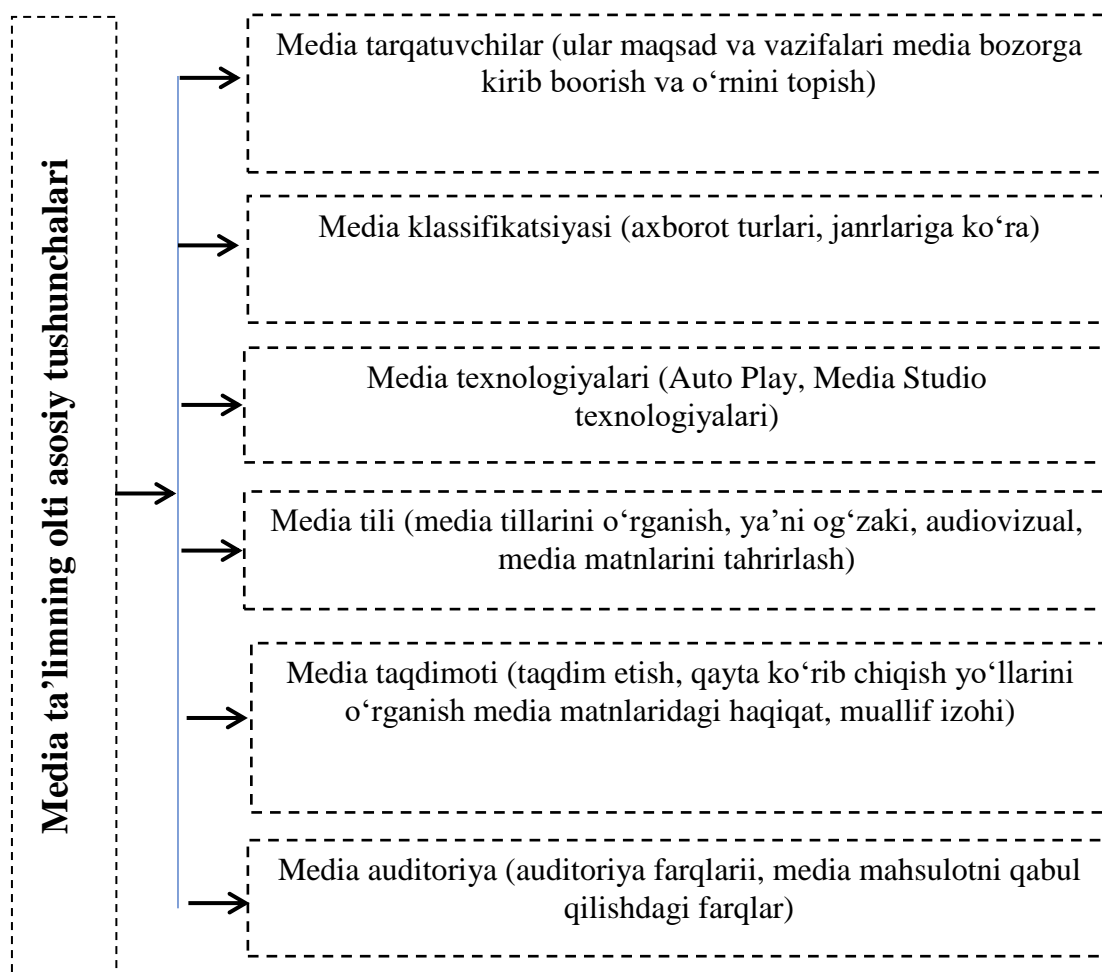
Ikkinchi komponent – bu media sohasidagi ko‘nikmalarni faol qo‘llay olish;

Uchinchi tarkibiy qism o‘z-o‘zini tarbiyalab kamolotga yetkazish[156].

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishda asosiy metodologik yondashuvlar sifatida umumiy ta‘lim siklining fanlariga asosan (ijtimoiy fanlar: tarix, davlat va huquq asoslari, tarbiya), (maxsus kurslar, seminarlar, darslar) doirasida mediakompetentlikni rivojlantirishni o‘z ichiga olgan maxsus yondashuv, ixtiyoriy, fan kesimida guruhlarda, maqsadli kurslarda amalga oshirishni taklif etilgan. Mediavositalar bilan ishlashda zamonaviy o‘quvchi doimiy diqqatini axborotga jalb qiladi va bo‘lishadi, yangi onlayn-madaniyatga kirishadi o‘z o‘rnida unda raqamli etiket shakllanib boradi. O‘qituvchilar tomonidan auditoriyaga

yetkaziladigan axborotlarni mediakompetentlik tushunchasi bilan atab bir necha guruhlarga ajratadi.

A.V.Fedorov[123] o‘z tasnifini tuzdi, R.Kubey[13,47], Dj.Potter[156] yondashuvlarini hisobga olgan holda shaxsiy mediakompetentligi ko‘rsatkichlari sifatida belgilangan media ta’limning olti turda ifodalanishini taklif etadi (2.3-rasm).

2.3-rasm. Media ta'limning asosiy tushunchalari

Yuqoridagilarga asoslanib, biz “o‘qituvchining media kompetensiyasi” tushunchasini, shaxsiy rivojlanish, o‘qituvchilar faol foydalanishga qaratilgan media texnologiyalaridan ochiq ta’lim media muhitda kasbiy o‘zini o‘zi anglashi deb ta’rif berish mumkin.

O'qituvchi mediakompetensiyasi komponentlari

Komponentlar	Mezonlar	Ko'rsatkichlar
Motivatsion qadriyatli	O'qituvchilarning pedagogik faoliyatda media texnologiyalar va vositalaridan foydalanish imkoniyati	<ul style="list-style-type: none"> – media texnologiyalarning kasbiy faoliyat mazmuniga yo'naltirish; – kasbiy ahamiyatga ega axborotlarni izlash zarurati; – kerakli axborot vositalari bilan ishlash; – kasbiy faoliyatda OAV jamoasining talablarini qondirishga intilish; – ta'limning turli sub'ektlari bilan ommaviy axborot vositalari orqali o'zaro hamkorlik qilish zarurati; – pedagogik faoliyatida media texnologiyalardan foydalana olish
Tarkibiy	Bilim-tushunish kasbiy faoliyatda media texnologiyalar foydalanishning maqsadga yo'naltirilganligi	<ul style="list-style-type: none"> – medianing mazmun-mohiyatini bilish va jamiyatdagi rolini anglash; – media ta'limning zarurligini anglash; – ta'lim va tarbiyada medianing imkoniyatlarini izlash; – ta'lim samarasida media vositalardan foydalanish; – ommaviy axborot vositalarining pedagogik maqsadga qanchalik bog'langanini aniqlash;
		– media ta'limga taalluqli atamalarni bilish.

<p style="text-align: center;">Jara- yonli</p>	<p style="text-align: center;">Pedagogik faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan ko'nikmalar</p>	<ul style="list-style-type: none"> – media texnologiyalar bilan ishlashning usullarini egallash; – OAVning ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil qilishdagi ahamiyati; – OAV ta'lim mazmunining o'zgaruvchanligiga ta'siri; – ommaviy axborot vositalari asosida tinglovchilarning ishlashini nazorat qilish; – ta'lim ma'lumotlarini ommaviy axborot vositalari orqali chiqarish va taqdim etish qobiliyati; – media axborot oqimlarini pedagogik jihatdan boshqara olish; – yangi media mahsulotlarini yaratish qobiliyati
---	---	--

Tadqiqotda belgilangan vazifalarga muvofiq biz axborot resurs markazlarini umumiy o'rta ta'lim tizimi faoliyatining xususiyatlaridan kelib chiqib o'rgandik. Umumiy o'rta ta'limda mediaresurslar tushunchalari xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayoni bo'yicha mobil o'qitishni tashkil qilish bilan bog'liqdir. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda ijtimoiy fanlardan dars beradigan o'qituvchilarning uslubiy, tashkiliy, texnologik faoliyat tuzilmasi o'rganildi.

Surxondaryo, Navoiy, Jizzax viloyatlari pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlarida o'quv jarayonida ijtimoiy fanlardan dars beruvchi o'qituvchilarning mediaresurs yarata olishi amaliy dars mashg'ulotlarida kuzatildi. Ularning axborotlarni tanlashi, qayta ishlashi, iste'molchiga uzatishida yo'l qo'ygan kamchiliklari tahlil etildi. Asosan qanday kamchiliklar kuzatildi? Tinglovchilar uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida o'qituvchilar zarur ma'lumotlarni qidirishda qiynalishadi. Pedagogik faoliyat uchun zarur bo'lgan ma'lumotni topib, uni yuklab olishda xatoliklarga yo'l qo'yadi va ularni qayta

ishlab, iste'molchilarga yetkazishda ham kompyuter dasturlarida ishlashni mustaqil bajara olmaganini kuzatdik.

Tadqiqot davomida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining ta'limda turli xil axborotdan foydalanishning paradigmasi yaratildi. Mediakompetentlik mediatahlil, mediareading, mediani manipulyatsiya qilish tahlili, tarixiy aloqalarni yaratish, mediaproгноzlash, texnik vositalardan foydalanish ko'nikmalari bilan belgilanadi.

Mediatahlil – dasturlar ijtimoiy tarmoqlar, internet saytlari, televidenie va radio, gazeta va ko'chadagi reklama xabarlar kontent-tahliliga tayanib, o'qituvchi axborotlarning vujudga kelishining sabablari, maqsadi, manbalarini ko'ra biladi.

Mediareading – mediakontentni tushunish, voqea va jarayonlarni qanchalik tez yuz berishi va o'zgarishlar tezligini kuzatish.

Mediani manipulyatsiya qilish tahlili — axborotlar yechimini ifodalovchi keyslarni o'rganish.

Tarixiy aloqalarni yaratish — axborotlarning o'zgarib borishini kuzatish va bugungi kunga nisbatan tahlil qilish.

Mediaproгноzlash – tarqatilayotgan xabarlarini mazmunini tushunish kasbiy faoliyatida to'g'ri yetkazish.

Ma'lumotlar tahlili – axborotlarning katta hajmi bilan ishlash, trend axborotlarni aniqlash ko'nikmalar hosil qilish.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish elektron platformaiga joylashtirilgan mediakontentlar mutaxassislarning dunyoqarashini kengaytiradi. Elektron ta'lim resurslari uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarining mazmuniga mosligi, elektron ta'lim resurslarning tushunarlilik darajasi va mantiqiy bog'liqligi, uzluksiz kasbiy rivojlanishi uchun elektron ta'lim resurslar zahirasi yaratilib, tinglovchilarning uzluksiz monitoringini oshirish maxsus sahifa, masalan: Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi bilan hamkorlikda <http://mediakom.uz/> elektron resurs ishlab chiqildi. Bu o'qituvchilarning mustaqil axborotlar manbalaridan foydalanish monitoringini o'tkazishga yordam beradi.

Biz tomonimizdan <http://mediakom.uz/> veb saytidan foydalanuvchi o'qituvchilar quyidagi tartibda ro'yxatdan o'tishlari mumkin.

Ro'yxatdan o'tish davomida siz o'zingizning elektron manzilingiz va parolingizdan foydalanasiz.

Foydalanuvchilar uchun anketa so'rovnomalari berilgan bo'lib, ular ijtimoiy fanlar kesimida pedagogik faoliyatidagi muammolar to'g'risida anketa savollariga javob topadilar.

Bugungi kunda, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida, media va axborot kompetentligi o'qitish tabiiy xarakterga ega:

Maktab o'quv dasturlariga media va axborot savodxonligi bilan bog'liq bo'lgan aniq fanlar kiritilgan bo'lib o'qish davomida raqamli texnologiyalarni ham o'zlashtirish talab etiladi. Maktab media ta'limini amaliy yo'llarini aniqlash uchun qaror qabul qilishga o'rgatishdan iborat[165]. Ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining media va axborot kompetentligini rivojlantirishning eng yaxshi usuli - turli medialardan foydalanishdir, bunda ko'nikmalarni orttirishda avtomatik tarzda ko'p marotaba mediadan foydalanishning o'zi yetarli emas. Ma'lum bir media resurslarni tanlash o'quvchiga ishonchli ma'lumot yo'naltiradigan, medialarning ommabopligi bilan bog'liq mediakompetent o'qituvchilarga ehtiyoj sezilmoqda.

Pedagogik sharoitlar – pedagogik jarayon oqimiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan tashqi holatdir. O'qitish va tarbiya usullari hamda shakllari kontekstual ta'lim elementlarini o'z ichiga oladi. Motivasion bosqichning maqsadi ommaviy axborot vositalaridan foydalanish ustida ishlash, shuningdek o'zlarining media mahsulotlarini yaratish uchun ko'p qirrali motivlarni shakllantirish edi. Nazariy bosqich tanqidiy va ijodiy fikrlash, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi

Simulyatsiya texnik vositalar bilan ishlash uchun ko'nikmalar va qobiliyatlarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Kasbiy kontekst - bu yerda faoliyat sub'ekti (haqiqiy texnik vositalar) yordamida qayta tiklanadi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchilarning mediakompetentligini kasbiy rivojlantiruvchi pedagogik shart-sharoitlari belgilovchi komponentlar va mezonlarini aniqlash orqali pedagogik faoliyatda mediatexnologiyalardan foydalanish samaradorligi aniqlandi.

2.2-§. O‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlanlantirishga qaratilgan elektron axborot-ta’lim resurslari

Ma’lumki, dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarida ta’lim paradigmasi o‘zgarib bormoqda. Rivojlangan mamlakatlar ta’lim modeliga asosan o‘quv jarayoni nazariy bilimlar berishdan olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga, axborot texnologiyalari asosida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mustaqil ta’lim olish malakalarini shakllantirishga qaratilmoqda. Mamlakatimizda xalq ta’limi tizimini tubdan isloh qilish, kadrlar tayyorlash mazmunini zamonaviy talablar asosida tubdan qayta ko‘rib chiqish, raqobatbardosh oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash hamda sohani jahon standartlari darajasiga mos rivojlantirish, ta’lim tizimida innovatsion faoliyatni boshqarishni takomillashtirishga e’tibor qaratilmoqda. Asosiy bilim sohalari bo‘yicha elektron ta’lim resurslari milliy tizimini yaratish, jahonning ta’lim resurslariga kirish va bu infrastrukturani takomillashtirish, o‘quv jarayonida jahonning va milliy elektron ta’lim resurslaridan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali ta’lim tizimida innovatsion faoliyatni axborot texnologiyalari asosida takomillashtirishdagi muammolarga aniqlik kiritishni talab etadi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda kadrlarning mediakompetentligini miqdoriy baholash tizimi joriy etilmoqda. XXI-asr axborotlashuv asri. Axborotlar inson tafakkuri va fikrlash qobiliyatini qay darajada shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omildir. Shu sababli zamonaviy sivilizatsiyalashgan jamiyatning hozirgi davrdagi rivoji axborotlashtirish jarayoni bilan tavsiflanadi. Jamiyatni axborotlashtirish – global ijtimoiy jarayon va umumjamiyat ishlab chiqarish sohasida yetakchi faoliyat turi bo‘lib, zamonaviy mikroprotsesser va kompyuter texnikalari hamda axborot almashinuvida foydalaniladigan texnik vositalar yordamida axborotlarni yig‘ish, qayta ishlash, saqlash, uzatish va foydalanish jarayonlari majmuidir. Jamiyatni axborotlashtirish jarayonining yetakchi yo‘nalishlaridan biri ta’limni axborotlashtirish hisoblanadi.

Axborot texnologiyalari sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasida belgilangan

vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va aholining kundalik hayotiga keng joriy etishni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi[9]. Axborot texnologiyalarining o'qitilishini ta'limning barcha bosqichlarida sifat jihatidan yaxshilash, mehnat bozorining malakali mutaxassislariga bo'lgan talabini qoniqtirish va media maxsulotlardan foydalanish madaniyatini rivojlantirishdan iborat.

Ta'limni axborotlashtirish – zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalari bilan ta'minlash hamda ta'lim-tarbiya jarayonining pedagogik-psixologik maqsadlarini amalga oshirishga yo'naltirilgan jarayon tushuniladi[162]. Ta'limni axborotlashtirish ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatini intellektuallashtirish jarayoni sifatida faqatgina zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida rivojlanadi.

Raqamli texnologiyalarga bulutli texnologiyalar, katta ma'lumotlar, virtual reallik tizimlari kiradi. Bulutli hisoblash (ingl. cloud computing) odatda, foydalanuvchilarga kompyuter resurslari va quvvatini internet-xizmatlari k'rinishida taqdim etadi[168]. Shunday yo'l bilan foydalanuvchiga "sof" ko'rinishdagi hisoblash resurslari taqdim etiladi va foydalanuvchi o'zining masalalariga qanday kompyuter ishlov berayotganligi, qanday turdagi operatsion tizim (OT) boshqaruvida amalga oshirayotganligi kabi savollarga javob ololmasligi mumkin va aslida bu savollarga javob izlashning zarurati bo'lmaydi. Bulutli texnologiyalardan foydalanishning uzluksiz muvaffaqiyatga erishib borayotganligining sababi oddiy: ularni qo'llash turli-tuman imkoniyatlarga ega hamda infratuzilma, xizmat ko'rsatish va xodimlarga sarflanadigan xarajatlarni tejaydi.

Katta ma'lumotlar kuniga 100 Gb dan ortiq ma'lumotlar oqimini o'z ichiga oladi. Bugungi kunda ushbu oddiy atamada faqat ikkita so'z mavjud - ma'lumotlarni qayta ishlash va saqlash. Katta ma'lumotlarni aniqlovchi xususiyatlari, ularning jismoniy hajmidan tashqari, ushbu ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish vazifasining murakkabligini ta'kidlaydigan boshqa xususiyatlardir.

Virtual reallik (VR) – texnik vositalar bilan yaratilgan insonga sezgi organlari orqali: ko‘rish, eshitish, teginish va boshqalar ta’sir ko‘rsatadigan dunyo. Reallik sezgilarining ishonarli majmuasini yaratish uchun real vaqtda virtual reallik xususiyatlari va reaksiyalarining kompyuter sintezi amalga oshiriladi.

Odam ko‘rish qobiliyatining 80% ma’lumotiga ishonadi. Shuning uchun, VR tizimlarini ishlab chiquvchilari vizualizatsiyani ta’minlaydigan qurilmalarga katta e’tibor berishadi. Qoida tariqasida, ular stereo tovush moslamalari bilan to’ldiriladi, teginish ta’siri va hatto hidlarni taqlid qilish ustida ish olib borilmoqda.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini milliy iqtisodiyotimizning barcha tarmoq va sohalariga keng va jadal kirib borishi axborotlashgan jamiyatni shakllantirishga zamin yaratmoqda. “Elektron hukumat”, “Elektron boshqaruv”, “Masofaviy ta’lim”, “Masofaviy o‘qitish”, “Ochiq ta’lim”, “Elektron ta’lim” kabi tushunchalar hayotimizga keng kirib keldi.

“Elektron ta’lim”, “Ochiq ta’lim”, “Masofaviy ta’lim”da, balki an’anaviy ta’limni zamon talablari asosida tashkil etishda ham elektron ta’lim resurslari muhim rol o‘ynaydi. “Resurs” iborasi hozirgi vaqtda juda keng ma’noda ishlatiladi. “Ta’lim resursi” deganda esa o‘quv jarayoni davomida bilim olishda foydalaniladigan turli xil ko‘rinish va shakllardagi o‘quv materiallari manbasi tushuniladi[110]. Ta’lim resursi – o‘quv jarayonida foydalaniladigan axborotlar manbasidir. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda ta’lim resurslarini quyidagi turlarga ajratishimiz mumkin: matn, rasm, sxema va jadvallarni o‘z ichiga olgan an’anaviy nashr materiallari, audio va video-materiallar: musiqa va nutqiy materiallar, zamonaviy (raqamli) elektron resurslar, o‘qish, mustaqil ta’lim olish va olingan bilimlarni tekshirish uchun maxsus dasturlar.

Elektron ta’lim resurslarini shartli ravishda quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- elektron o‘quv-tarbiyaviy resurslar;
- o‘quv materiallarini uzatish elektron resurslari;
- o‘qishni tashkil etish elektron resurslari;
- ta’lim-tarbiyani boshqarishni tashkil etish elektron resurslari.

Elektron o‘quv-tarbiyaviy resurslar o‘z navbatida quyidagilardan tashkil topadi:

– elektron o‘quv adabiyotlari: (elektron darslik va o‘quv qo‘llanmalar, nashrlar, ma’lumotlar banki, elektron ma’ruza matnlar, o‘quv-uslubiy majmualar) mashg‘ulotlar, mashqlar va boshqalar;

– uslubiy materiallar: tadbirlar intellektual o‘yinlar, teleko‘rsatuvlar, adabiy kechalar senariysi;

– onlayn-ensiklopediyalar, kutubxonalar;

– mediaresurslar: ko‘rgazmali qo‘llanmalarning raqamli kutubxonasi va boshqalar.

O‘quv materiallarini uzatish elektron resurslari: elektron pochta, chat, chat-forum, ovozli chat, audio-video chat (videochat), ISQ, IP-telefoniya (internet-telefoniya), forum, bloglar, videoblog, jonli jurnallar, vikipediya, multimedia, interaktiv mediatexnologiya, onlayn videokonferensiya va boshqalar. O‘qishni tashkil etish elektron resurslari: masofaviy o‘qitish, elektron ta’lim, ochiq ta’lim. Albatta, ta’lim sifatini ta’minlashda elektron ta’lim resurslari tarkibida elektron o‘quv resurslari muhim o‘rin egallaydi. Elektron o‘quv resurslari nafaqat masofaviy ta’lim, elektron ta’lim yoki ochiq ta’limda, balki an’anaviy ta’limda ham keng qo‘llaniladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fanlar o‘qituvchilari uchun AKTdan foydalangan holda o‘quvchilarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan ta’lim strategiyalarini yaratish imkoniyatini beruvchi fan media dasturlar bilan ishlash ko‘nikmalari rivojlantirilib, amaliy mashg‘ulotlarda o‘quvchilarga beriladigan ma’lumotlar tayyorlash amaliyoti o‘tkaziladi.

Ijtimoiy fanlar o‘qituvchilari ta’lim mazmuniga mos bo‘lgan AKTni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning turli fanlar kesimida amaliyotda qo‘llash uchun strategiya va yondashuvlarni yaratadi. Elektron resurslardan foydalanish ta’lim muassasalarining yagona axborot makoni ta’lim jarayoni qatnashchilarini o‘zaro samarali aloqasini ta’minlovchi sifatida uzluksiz kasbiy rivojlantirish elektron platformasiga joylashtirilgan resurslar elektron shakldagi o‘quv materiallari yagona

ta'lim muhitining tarkibiy qismi sifatida yangi axborot texnologiyalarining imkoniyatlaridan foydalanish ayrim muammolarni yechishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Elektron o'quv resursining namunaviy tarkibi quyidagilardan iborat bo'lishi muallif tomonidan tavsiya etiladi:

1. Fanning dasturiy-me'yoriy ta'minoti: ta'lim standarti, o'quv rejalar, o'quv jarayon grafigi, o'quv dasturlari, kalendar rejalar, dars jadvali, yo'riqnoma.

2. Fanni o'qitishning innovatsion texnologiyalari: fanni o'qitishda foydalaniladigan internet texnologiyalari, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv uslublardan iborat.

3. O'quv materiallari: elektron darslik, virtual laboratoriyalar, glossariy;

4. O'quv-uslubiy materiallar: uslubiy qo'llanma va ko'rsatmalar;

5. Ma'lumotnoma materiallari: ensiklopediya, lug'at, geoaxborot/kartografik tizimlar;

6. Illyustrativ: atlas, kolleksiya, xarita, ko'rgazmali qo'llanmalar, slaydlar.

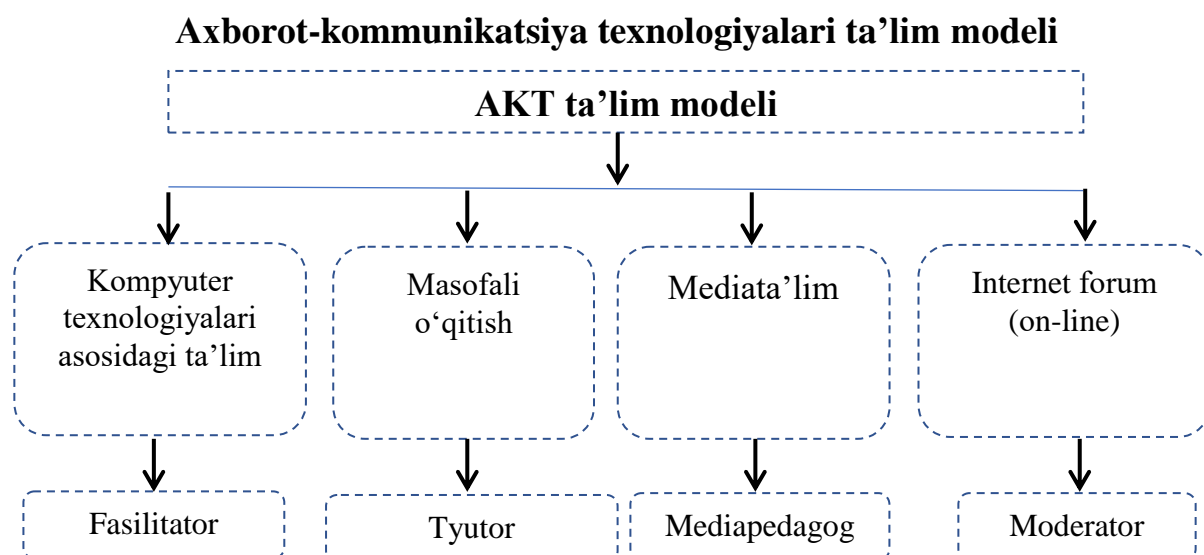
7. Qo'shimcha axborot materiallari: turli xil krossvordlar va fanga oid intellektual o'yinlar.

8. Ilmiy materiallar: dissertasiya avtoreferatlari, dissertasiya, maqolalar, monografiyalar, tahliliy materiallar.

9. Elektron davriy nashrlar: to'liq matnli nashrlar, ta'lim saytlari, dasturiy mahsulotlar, ta'lim muassasalari uchun dasturiy majmua.

10. Fanni o'zlashtirish bo'yicha o'z-o'zini baholash tizimi: nazorat savollari, test savollari va boshqa turdagi elektron dasturiy nazoratlar[109].

Elektron o'quv resurslarini yaratishga quyidagi umumiy, didaktik, uslubiy, pedagogik-psixologik, texnik-texnologik, estetik, ergonomik va sanitar-gigienik talablar qo'yiladi.

2.4-rasm. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tadbqiq etish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tadbqiq etish jarayoni 2.4-rasmda aks ettirilgan.

Elektron darsliklarga qo'yiladigan umumiy talablar: elektron darslikning tuzilmasi va mazmuni o'quv dasturiga mos kelishi, o'qitishda ilmiylik, muammoviylik, ko'rgazmalilik, onglilik, ta'lim oluvchining mustaqilligi va faolligini ta'minlashi, fan, texnika va texnologiyalarning so'nggi yutuqlarini hisobga olishi, foydalanishda o'qitishning tizimliliigi va ketma-ketligi, ta'lim oluvchilarning chuqur fikrlash, xotirada saqlash kabi qobiliyatlarini rivojlantirishi, o'qitishning rivojlantiruvchi va tarbiyaviy funksiyalarini bajarishi, o'quv jarayoni uchun ma'lumot izlash, yig'ish, saqlash, tahlil, ishlov berish kabi ko'rinishlarini hamda hisoblashlarni, loyihalash va konstruksiyalashni, tajriba, eksperimentning natijalariga ishlov berish, nazorat topshiriqlar, axborotli ishlov berishni avtomatlashtirishni ko'zda tutishi, murakkab ob'ektlar (mashina, uskuna, apparat, moslama va h.k.) ishining imitatsiyasini, turli xildagi jarayonlarni real, tezlashtirilgan yoki sekinlashtirilgan vaqt masshtabida o'tish vositalarining tarkibida saqlashi kerak, ularning trening vositalari – ta'lim oluvchini kelajakdagi kasbiy faoliyatiga bog'liq holda virtual muhitda tayyorlashni amalga oshirish.

Didaktik talablar: moslashuvchanlik, interfaollik, kompyuter vizuallashtirish imkoniyatlari, ta'lim oluvchining intellektual qobiliyatini rivojlantirishi, fikrlash,

murakkab vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qila olish mahoratini oshirib, axborotga ishlov berish bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish, o'quv materialini namoyish qilishning tizimlilik va funksional bog'liqligini, ta'lim berishning to'liqligi va uzluksizligini ta'minlashi hamda muammoli va izlanish topshiriqlarining intellektual o'rgatuvchi tizimiga ega bo'lishi.

Uslubiy talablar: o'quv materialini taqdim etishning tushunchali, obrazli va harakatli komponentlarining o'zaro bog'liqligiga tayangan holda yaratilishi, o'quv materialini yuqori tartibli tuzilma ko'rinishida ta'minlashi, fanlararo mantiqiy o'zaro bog'liqlik hisobga olinishi, ta'lim oluvchiga o'quv materialini bosqichma-bosqich o'zlashtirish uchun turli xildagi nazoratlarni amalga oshirish imkoniyati yaratilishi, barcha amalga oshiriladigan hisoblashlar vizuallashtirishning ochiq tizimiga ega bo'lishi, o'zgaruvchan ob'ektlar yoki jarayonlarning bog'liqligi namoyish qilinishi.

Psixologik talablar: o'quv materialini namoyish qilish nafaqat verbal, balki kognitiv jarayonning sensorlik va namoyish qilish holatlariga ham mos kelishi, qabul qilish, diqqat, fikrlash, tasavvur qilish, xotirada saqlash kabi psixologik jarayonlar xususiyatlarini hisobga olishi, o'quv materialini mazmunida ta'lim oluvchilarning yoshini va hayotiy tajribasini hisobga olish zaruriyatini ko'zda tutishi.

Texnik, texnologik talablar: lokal va boshqa tashqi axborot tashuvchilarda multimedia va telekommunikatsiya texnologiyalarining zamonaviy vositalarini maksimal qo'llash imkonini berishi, ishlashda puxtalik va turg'unlilik ta'minlanishi, geterogenligi (elektron darslik spesifikasiyasida ko'zda tutilgan turli xildagi kompyuterli va boshqa shunga o'xshash vositalarda turg'un ishlashi), resurslardan samarali va to'g'ri foydalanish imkoniyati yaratilishi va testlashtirilgan bo'lishi.

Yuqoridagilardan tashqari elektron o'quv resurslarining turli xildagi ko'rinishlariga nisbatan quyidagi maxsus texnologik talablar ham qo'llanishi mumkin:

- turli xildagi elektron tashuvchilardan foydalanishni qo'llash imkoniyati;

- elektron va qog‘ozli tashuvchilarni kombinasiyalashtirish imkoniyati;
- lokal tarmoqli tartibda ishlash imkoniyati;
- tarmoqda lokallashtirilgan va tarqatilgan komponentlar miqdori;
- o‘qitishni boshqarish jarayoni va umumiy axborot;
- jamoaviy ishlarni tashkil qilish vositalari miqdori (o‘qituvchi yoki boshqa ta’lim oluvchilar bilan teskari aloqa).

Sanitar-gigienik talablar: shrift turi va o‘lchovi, fon belgisi va rangi, shrift va fon orasidagi farq, satrlar orasidagi masofa, ekranga bezak berish talablari.

Elektron o‘quv resurslarini yaratishda quyidagi asosiy tamoyillarga amal qilish talab etiladi: modullilik, to‘liqlik, ko‘rgazmalilik, tarmoqlanish, boshqaruvchanlik, ko‘nikuvchanlik, kompyuterli qo‘llab-quvvatlash va yig‘iluvchanlik tamoyillari. Fikrimizcha, elektron o‘quv resurslarini yaratish quyidagi tartibda bosqichma-bosqich amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir:

- fanga oid manbalarni tanlab olish;
- mundarija va tushunchalar ro‘yxatini ishlab chiqish;
- bo‘limlardagi (modullardagi) matnlarni qayta ishlash va yordam berish bo‘limini tuzish;
- gipermatnni elektron shaklda amalga oshirish;
- kompyuterli qo‘llab-quvvatlashni ta’minlash;
- materiallarni multimediali ob’ektlarga keltirish uchun tanlab olish;
- materialni vizuallashtirish;
- foydalanishga tayyorlash;
- foydalanish uslubiyotini ishlab chiqish.

Yuqoridagi talablar asosida tayyorlangan elektron-o‘quv resurslarini foydalanishga tayyorlash uning tarkibiy qismlariga ba’zi bir o‘zgartirishlar kiritishni ko‘zda tutishi mumkin. Elektron resurslar dars berish va Tadqiqot o‘tkazish uchun mo‘ljallangan funksional imkoniyatlarni, shuningdek ulardan kutubxonada foydalanishni amalga oshiradigan qator bepul vazifalarni taqdim etadi.

Internet bu - dunyo bo‘ylab joylashgan va yagona tarmoqqa birlashtirilgan minglab kompyuter tarmoqlarining majmuyidir. Internetda axborot almashish standart qoidalar asosida amalga oshiriladi. Internetdagi ma’lumotlarni uzatish qoidalari protokollar (masalan, TCP/IP – TRANSMISSION CONTROL PROTOCOL /INTERNET PROTOCOL) deb ataladi. Kompyuterlarning axborotlarni telefon tarmoqlari orqali yubora olishiga imkon beruvchi *modem* deb ataluvchi qurilmaning yaratilishi (1979-yil Naves kompaniyasi) va rivojlanishi sababli faqatgina shaxsiy kompyuteri va uyali telefoni bor millionlab kishilar tarmoqning maxsus qurilmalarisiz ham internetdan foydalana olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

1992-93-yillarda axborot texnologiyalarining rivojlanishi sababli tasviriy va tovushli axborotlarni olis masofalardan qisqa vaqtda uzatishning shunday imkoniyati yaratilganki, u World Wide Web deb nom olgan. Internet deganda ko‘pchilik World Wide Web (qisqacha, Web yoki WWW) ni tushunishadi. Aslida World Wide Web Internetning bir qismi bo‘lib, xalqaro o‘rgimchak to‘ri ma’nosini anglatadi. World Wide Web multimedia (rasm va matnli axborotlarni tovushli va harakatdagi shakllardan iborat axborot bilan birlashtirish texnologiyasi) imkoniyatlariga ega bo‘lgani uchun foydalanuvchilar e’tiborini juda tez qozondi.

World Wide Webning yaratilishiga 1989-yil Shvetsariyadagi Yevropa yadroviy tadqiqotlar kengashining loyihasi asos bo‘ldi. Bu loyihaning maqsadi Internetda axborotlarni tarqatishning samarali usullarini izlash va uning oqibatlarini kuzatishdan iborat edi. Hozirgi kunda World Wide Web Internetning eng tez rivojlanayotgan sohalaridan biri bo‘lib qoldi.

WWWda axborot maxsus saxifalarda, ya’ni Web-sahifalarda joylashadi. Web-sahifadagi matn, rasm, tovush, videotasvir va hokazo ko‘rinishidagi axborotlarni joylashtirish mumkin. Bu esa o‘z navbatida reklama, tijorat, ta’lim va boshqa ko‘pgina soha vakillariga beqiyos imkoniyatlar ochib berdi. Masalan, juda ko‘p kinostudiyalar o‘z maxsulotlarini reklama qilish uchun Web-sahifalar yaratishadi. Mazkur Web-sahifalarda asosan yangi filmlar haqidagi ma’lumotlar bilan birga, shu filmlardan 1-2 daqiqali parchalar aks ettiriladi. WWW

yaratilishiga qadar bunday imkoniyatlar faqat kinoteatrlar yoki televidenie orqaligina mumkin edi.

Kinoteatr va televidenie orqali namoyishlar belgilangan vaqtga bog'liq bo'lsa, WWW dan xohlagan kishi istalgan vaqtda yangi filmlar haqida to'liq ma'lumot olishi mumkin.

WWWning ommalashuviga yana bir omil - *gipermatn*dir. Gipermatn Web-sahifaning biror qismiga yoki boshqa Web-saxifaga bog'liqligini ko'rsatuvchi ilova bo'lib, u so'z yoki rasm bo'lishi mumkin. Gipermatn yordamida Web-sahifaning kerakli qismiga yoki boshqa Web-sahifaga tez va oson o'tish mumkin.

www.ziyonet.uz axborot-ta'lim portali ishga tushirildi va bu portalda barcha ta'lim muassasalari uchun ta'lim resurslari joylashtirilganligi ahamiyatga molikdir. Ziyonet jamoat axborot ta'lim tarmog'i 2005-yil 28-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining jamoat ta'lim axborot tarmog'ini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-191-sonli qaroriga asosan tashkil etilgan.

Ta'lim portali doirasida UzNetda eng yirik o'quv qo'llanma, san'at va ijod, turli yo'nalishdagi ta'limiy materiallarning elektron bazasi tashkil etilgan. Undan 80000 dan ziyod turli xil o'quv va metodik qo'llanmalar, avtoreferatlar, ma'ruza matnlari va boshqalar o'rin olgan.

Yana bir muhim jihati, unda bolalarning bilim darajasini rivojlantiruvchi elektron o'yinlar taqdim etilgan. O'zbekiston Respublikasidagi Britaniya konsulligi bilan hamkorlikda bolalar uchun ingliz tilini o'rganishga mo'ljallangan 400 ga yaqin onlayn o'yinlar joylashtirilgan. Bundan tashqari, "uTube.uz" milliy videoportalining "Xorijiy tillar" bo'limidan 400 dan ortiq xorijiy tillarni o'rgatuvchi videokurslar joy olgan.

2.5-rasm. Ziyonet axborot ta'lim portalining bosh sahifasi

Yaqin kunlarda Ziyonet resurs markazi tomonidan yana bir yo'nalish o'zlashtirilgan bo'lib, O'zbekistonda ilk bora, ta'limiy onlayn radio – uRadio.uz loyihasi ishga tushirildi. Shuningdek, audiokitoblar, audioertaklar hamda onlayn radioning barcha eshittirishlari va dasturlarini o'z ichiga oluvchi “Audiokitoblar” bo'limi ham o'z faoliyatini boshlagan.

Ziyonet tarmog'i yoshlar o'rtasida aksiya va ko'rik-tanlovlarni tashkil etish orqali ularning internetdagi vaqtlarini mazmunli o'tkazishiga erishish, ularni to'g'ri maqsadga yo'naltirishga ham xizmat qilmoqda. Misol uchun, O'zbekistonlik yoshlar faol ishtirok etgan “O'zbekistonning yetti mo'jizasi” aksiyasida yoshlar tomonidan mamlakat miqyosida 377 ta madaniy, tarixiy va zamonaviy inshootlarning suratlari hamda ular to'g'risida ma'lumot taqdim etildi.

Hukumat qarorlariga muvofiq barcha ta'lim muassasalari (ulanish ob'ektlari) Ziyonet axborot ta'lim tarmog'i negizida birlashishlari kerak. 2013-yil 10-iyul sanasidan boshlab, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ziyonet axborot ta'lim tarmog'ini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi VMQ-198-sonli Qaroriga muvofiq ta'lim muassasalarini Ziyonet tarmog'i resurslariga ulash “O'zbektelekom” AK tomonidan amalga oshirildi. Ta'lim muassasalarini to'g'risida ma'lumotlar tegishli vazirliklar va boshqarmalarning, shuningdek Ziyonet tarmog'i provayderiga joylashtirilgan. Ta'lim jarayonini tashkil etish va boshqarishda faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish asosida ularni

modernizatsiyalashgan ta'lim sharoitida ishlashga tayyorlash masalasi uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining dolzarb muammolaridan hisoblanadi.

Kuzatishlarimiz asosida, kasbiy faoliyat davomida o'qituvchilarning mediakompetentligi borasida qator kamchiliklar mavjudligi aniqlandi:

– o'quv jarayonida axborot texnologiyalardan maqsadga muvofiq tarzda foydalanilmayotganligi;

– ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida orqada qolayotganligi;

– aksariyat ijtimoiy fan o'qituvchilarida kasbiy, ijtimoiy faollik, siyosiy yetuklikning yetarli darajada shakllanmaganligi, ular faoliyatida texnokratik yondashuvning ustunligi;

– umumiy o'rta ta'lim tizimida ijtimoiy fan o'qituvchilarining kasbiy hamda texnologik tayyorgarligida uzluksiz rivojlantirish mexanizmlarining yetarlicha shakllanmaganligi;

– zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini ishlab chiqilmaganligi va b.q.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida yuqoridagi kamchiliklarning bartaraf etilishi pedagogik ta'lim muhitining birligini pedagogik ta'lim sifatini, uning rivojlanishini, ilmiy-pedagogik salohiyatdan samarali foydalanishni tashkil etish sharoitini yaratuvchi sifatida qarash mumkin. Pedagogik ta'lim muassasalarini kompyuterlashtirishni takomillashtirish, telekommunikatsiya tarmoqlarini yanada rivojlantirish, axborotlarni tizimlashtirish talab etiladi. Pedagog kadrlarni yangi axborot texnologiyalaridan ta'lim tizimida foydalanish bo'yicha malakalarini shakllantirish, ularni muntazam tarzda rivojlantirish muhimdir. Yagona axborot-ta'lim muhitini rivojlantirishning muhim sharti o'quv-metodik ta'minotini rivojlantirish, elektron o'quv nashrlarni yaratishni takomillashtirish sanaladi.

Biz tomonimizdan uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonining tarkibiy qismlari quyidagicha tartiblandi:

– fanning dasturiy-me’yoriy ta’minoti; uzluksiz kasbiy rivojlantirish elektron platformasida joylashtirilgan ta’lim standarti, o’quv rejalar, o’quv dasturlari, kalendar rejalar.

– o’quv materiallari: AKT va mediasavodxonlik moduli uchun joylashtirilgan elektron darslik va o’quv qo’llanmalar, ma’ruzalar matni (ma’ruzalar kursi), virtual laboratoriyalar, glossariy va mavzular uchun dars taqdimotlari va didaktik materiallar.

– o’quv-uslubiy materiallar: xronologik jadvallar, diagrammalar, rasmlar, videorasm materiallari.

– fanni o’zlashtirishni nazorat qilish tizimi: nazorat savollari, test savollari nazorati.

Mediakompetentlikning tarkibiy qismlari platformada mustaqil ishlash, mediatexnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Mediakompetentlik o‘qituvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini va qobiliyatini rivojlantirish hamda yangi bilimlar berish orqali o‘z ustida mustaqil ishlash va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchilarning individual kasbiy rivojlanish trayektoriyasi asosida kompetentlik darajasini oshirish va ijtimoiy fan o‘qituvchilarining tajribasi oshadi. Axborot texnologiyalari bilan ishlash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar yangi zamonaviy axborotlar bilan boyitiladi.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish o‘quv jarayonini kuzatish orqali ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari o‘rganilib, biz tomonimizdan aksiologik yondashuv asosida kontentlar yaratildi. O‘qituvchilarning mustaqil o‘quvini tashkil etish orqali mediakompetentligini mustaqil rivojlantirish dasturi yaratilib amaliyotga joriy etildi.

2.5-rasm. Ijtimoiy fanlar o'qituvchilari mediakompetentligini rivojlantirish modeli

Mediakontent respublikamizdagi barcha yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlari uzluksiz malaka oshirish platformasiga joylashtirildi.

XXI-asr mediamadaniyati yangi texnik, kommunikativ ommaviy axborot vositalarining ustunligi, axborot oqimlari zichligi, axborot vositalarining o'zaro ta'sirining yangi modeli asosida joylashgan barcha telekommunikatsiyalarning yaqinlashuvi prinsipi bo'yicha kommunikatsiya aloqalari konfiguratsiyasining o'zgarishini namoyish etadi. Mavjud vaziyat inson yashash muhitining innovatsion modellarini yaratish imkoniyatini beradi. Bu hol jamiyatda mediaqadriyatning paydo bo'lishiga, ya'ni mediavositalardan globallashuv o'zgarishlar jarayonida yoshlar milliy qadriyatini yuksaltirishga va vatanparvar qilib tarbiyalashga katta ahamiyat qaratadi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish davomida ijtimoiy fan o'qituvchilari o'quvchi-yoshlarda mediamadaniyat orqali mediaqadriyatni shakllantirish texnologiyalari bilan tanishadi. Mediaqadriyat ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi natijasida vujudga kelib, insonlardagi an'analarga asoslangan qadriyatlar tizimidir.

Tajriba-sinov davomida integratsiya, faoliyatlilik, ijtimoiy, o'zini rivojlantirish, yaxlitlik, axborotlar tahlili, subektivlik, tizimlilik, axborotlardan foydalanish madaniyati, mediamadaniyatlilik kabi tamoyillardan foydalanildi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish bosqichlari va o'qitish shakllari aniqlandi. Kuzatuvlarimiz natijasida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentlik darajalari (past, o'rta, yuqori) va mezonlari (motivatsion, qadr-qiyamatlilik darajasi, media bilim va ko'nikmalar, shaxsiy sifatlar) ishlab chiqildi.

Olib borgan tadqiqot ishlarimiz natijasida mediakompetentlik tushunchasiga muallif sifatida quyidagicha ta'rif bermoqchimiz, mediakompetentlik – bu shaxsning axborotlarni topish tezligi, mediaaxborotlarni tushunishi, mediasaviyaning rivojlantirilishi, mediamatnlarni malakali tahlil eta olishi hamda sifatli yetkaza olishidir.

Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish uchun AKT va

mediasavodxonlik moduli mashg'ulotlarida o'qituvchilar tanqidiy va ijodiy fikrlashga, zamonaviy mediatexnologiyalardan foydalanishga ko'proq e'tibor qaratishlari lozim.

2.3-§. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilarining mediakompetentligi rivojlanganligini baholash texnologiyasi

Bugungi kunda ta'lim samaradorligini oshirish bilan bevosita aloqador bo'lgan sohalar mavjud. Ta'lim jarayonini axborotlashtirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida pedagog kadrlar tayyorlash va uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayoni pedagoglarning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish malakasiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fanlar o'qituvchilari rejadagi 36 soatlik o'quv kursi davomida tinglovchilar faolliligiga, ta'lim vositalarining mavjudligiga, ta'lim jarayonining tashkiliy, ilmiy, metodik, mediamahsulotlar mukammalligiga, jamiyatda ilmiy, chuqur tafakkurli shaxslarga bo'lgan ehtiyojga va yana boshqa bir qancha omillarga bog'liq. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham ta'lim sifatini oshirishda muhim vosita sanaladi. Ta'lim texnologiyalari doimo axborotlarga asoslangan bo'lib, ular xilma-xil axborotlarni qayta ishlash, saqlash, uzatish, foydalanuvchilarga yetkazish bilan chambarchas bog'liq. Kompyuter texnikasi va kommunikatsiya vositalari paydo bo'lishi bilan o'qitish texnologiyalari tubdan o'zgarishiga sabab bo'lmoqda.

L.Masterman[154] telekommunikatsiya tizimlari va axborot haqida mediapedagog va media nazariyotchilaridan biri bo'lib, global axborotlar makonida mediata'limning dolzarbligi va ustuvorligining yettita sababini asoslab bergan:

1. mediavositalardan foydalanishning yuqori darajasi va zamonaviy jamiyatning ommaviy axborot vositalariga to'liqligi;
2. medianing ta'sirchanligi, uning auditoriya ongiga ta'sir etishi;

3. mediaaxborotlarning tez sur'atlar bilan tarqalishi va unga bo'lgan ehtiyojning o'sishi, tarqatish mexanizmlarining kuchayishi;

4. medianing ijtimoiy ta'siri va jadalligi;

5. vizual kommunikatsiya axborotlarga bo'lgan ehtiyoj;

6. o'qitish jarayonida faoliyatga yaqin mediaaxborotlarni tinglovchilarga yetkazish;

7. axborotlarni privatizatsiyalash (xususiylashtirish) turli xil mediaaxborotlarni saralash.

O'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish masalalari bo'yicha muhim tadqiqotlar olib borayotgan S.Babadjanov talqinicha, mediata'lim – asosiy qonunlarni tushunishga yordam beradigan, media axborot tilini o'rganishga ko'maklashadigan, tinglovchining salohiyatini o'sishiga va rivojlanishiga hissa qo'shadigan, mediamatnlarni qabul qilish, tahlil etish ko'nikmasini rivojlantiradigan ta'lim jarayoni sifatida berilgan[27]. Mediata'lim natijasida mediakompetentlik paydo bo'ladi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarning mediakompetentligi ularning kasbiy kompetentligini rivojlantiradi.

Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish muammolari G.Boymurodova va A.Ibragimovlarning ilmiy tadqiqotlarida ham o'rganilgan.

G.Boymurodovanning “Malaka oshirish tizimini modernizatsiyalash jarayonida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish mexanizmi” mavzusidagi dissertatsiyasida malaka oshirish tizimini modernizatsiyalash jarayonida o'qituvchilar kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirishning nazariy asoslari, malaka oshirish tizimini modernizatsiyalash jarayonida o'qituvchilar kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirish tizimining didaktik xususiyatlari, uzluksiz rivojlantirish mexanizmlari va ularni tanlash parametrlari haqida fikr yuritilgan[32].

A.Ibragimovning “Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko'p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish” mavzusidagi dissertatsiya ishida

xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish tizimi taraqqiyotining metodologik va ilmiy asoslari, malaka oshirishning dolzarb muammolarini hal etishda ko'p vektorli yondashuvning imkoniyatlari, pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvning xususiyatlari, shuningdek, modulli o'qitish va o'quv mazmunini takomillashtirishning o'zaro aloqadorligi, XTXMOning ko'p vektorli modeli, ilmiy-metodik kuzatuv texnologiyasi, o'quv dasturlarini takomillashtirib borish mexanizmi, modulli jamg'ariladigan tizim mohiyati va pedegogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash tuzilmasi yoritilgan[67].

Yuqoridagi tadqiqotchilarning ilmiy ishlaridan farqli bizning tadqiqot ishimizda mediakompetentlik tushunchasi mediani qabul qilish va uning faoliyatini baholash bo'yicha ko'nikmalar va malakalar majmui sifatida qaralib, mediamadaniyat, mediatarg'ibot, mediata'lim, mediaaxborot, axborot madaniyati, mediasavodxonlik kabi atamalar bilan bevosita bog'liq ekanligi dalillandi. Mediasavodxonlik darajasini butun insonning hayoti davomida bilishga oid, hissiy, estetik jihatdan mediaaxborotlarni idrok qilish, sharhlash va tahlil qilish jarayonida ko'tarish mumkin. "Mediasavodxonlikning yuqori darajasi auditoriyada mediamuhitni yaratish, boshqarish va baholash darajasiga ega bo'lish". Mediasavodxonlik insonga "uning idroki va tushunishiga mos bo'lgan tarixiy cheklangan mazmunlarga javob berish"ga yordam beradi.

Tinglovchilarning mediasavodxonligi ularni baholash usullari va mezonlari bilan baholanadi. Tadqiqotchilar tomonidan media va axborot savodxonligini baholash usuli va mezonni faol muzokaralarga sabab bo'lgan ob'ekti hisoblanadi. 2010-yilda Yevropa komissiyasi audiovizual media xizmatlar va media savodxonlikning rivojlanishiga nisbatan YeIga a'zo davlatlari vazifalarini belgilab beruvchi direktivasini chiqardi[94].

Media va axborot savodxonligini baholashda ko'pincha, individual tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga va media kontent ishlab chiqarishga mas'uliyatli yondashuvga hamda kommunikatsiyaning boshqa ishtirokchilari fikrlariga xurmat bilan qarashga alohida e'tibor beriladi. Ba'zi tadqiqotchilar baholash uchun ijtimoiy kompetensiyalar va ijtimoiy-madaniy omillar ahamiyatini ta'kidlaydilar.

Mazkur omillar alohida shaxs kompetensiyalarining darajasi bilan bog'liqdir. Ijtimoiy-madaniy omillar pedagogik faoliyatdan tashqari bo'lgan vaqtda foydalanish mumkin bo'lgan mediani o'z ichiga olib, internetdan foydalanish imkoniyati va uning sifatli foydalanishdir. Mediadan foydalanish bilan bog'lik bo'lgan mashg'ulotlari, o'quvchining media va axborot sohasidagi bilimlari bilan bog'liqdir. Bu borada 2011-yilda Finlandiyada olib borilgan milliy tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mediavositalardan foydalangan o'quvchilar va undan foydalanmagan o'quvchilar o'rtasidagi farqlar o'rganildi. Birinchi guruhdagi o'quvchilar mediavositalarga ijobiy munosabat bildirishgan.

Mediakompetentlik media va axborot savodxonligi bilan baholanadi. Media va axborot savodxonligi ko'nikmalarini shakllantirishni o'qitishda, orttirilgan ko'nikma va birlamchi darajalar o'zaro taqqoslanib boriladi. O'quvchilarning savodxonlik darajasi mediadan foydalanish imkoniyati bilan belgilanadi.

Media axborot savodxonligini tadqiqotlarimiz davomida uch bosqichga bo'lib o'rgandik.

Media axborot savodxonligining boshlang'ich darajasini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Past daraja:

- mediadan foydalanish texnologiyalari sohasida tayanch bilimlar;
- mediadan foydalanish imkoniyatlari cheklanganganligi va mavjud emasligi.

2. O'rta daraja:

- media texnologiyalardan foydalanish tajribasining mavjudligi (elektron pochta, internetda axborot tezligi, onlayn muloqot);
- turli medialardan uyda foydalanish imkoniyatlari.

3. Yuqori daraja:

- yaxshi o'qish va yozish ko'nikmasi, mediadan mustaqil foydalanish tajribasi (video, televidenie, radio);
- turli xil texnik uskunalardan keng ko'lamda foydalanish malakasi.

Tinglovchilarning qanchalik media axborot savodxonligini aniqlash maqsadida o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida nazoratni muntazam ravishda o'tkazib turish kerak. Quyida maktab media ta'limining sifati va muvaffaqiyatini baholash modellaridan biri keltirilgan. Baholash mezonlari Finlyandiya ta'lim va madaniyat vazirligi tomonidan 2011-yilda tayyorlangan "Media ko'nikmalarni shakllantirishning o'quv trayektoriyalari" (Медиатаитожен оппимисполку) nomli materiallarda taqdim etilgan.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish mediata'lim sohasida uzluksiz o'qish jarayonida amalga oshiriladi. Kurslar va treninglarda qo'shimcha tarzda, tajriba almashish jarayoni rag'batlantiriladi, chunki o'qituvchilarning bunday hamkorligi mediata'limda yondashuvlarning turli-tumanligini ta'minlaydi: yangi mediauskunalarni va individual treninglarni o'zlashtirish uchun imkon berilgan, media resurslar va media ta'lim shakllangan xilma-xillikni ko'radi, barcha media ta'limda ishtirok etadilar.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslaridagi ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediasavodxonligini o'rganish maqsadida so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada tarix, davlat va huquq asoslari, tarbiya fanlaridan dars beruvchi 801 nafar o'qituvchilardan 409 nafari tajriba guruhida ishtirok etishdi. Mediadan foydalanish va media kontentni tahlil qilish, internetdan to'g'ri foydalanish madaniyati, media va axborot savodxonligi ko'nikmalari sizning maktabingiz o'qituvchilarida yetarli darajada rivojlanganmi? kabi mazmundagi so'rovlarga javob berishdi. O'tkazilgan tahlillar natijasida ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediamadaniyati, mediakompetentligi, mediaijodkorligi mezonlari biz tomonimizdan ishlab chiqildi.

2.2-jadval

Ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediamadaniyati mezonlari

Mezonlar	Ko'rsatkichlar
Motivatsion	OAV vositalaridan foydalanishda media ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligi.
Qadr-qimmatlilik darajasi	Media kompetensiyasining pedagogik faoliyat uchun muhimligini biladi, mediaaxborot vositalarining

	darajasini aniqlay oladi.
Media bilim	<ul style="list-style-type: none"> – mediaaxborotdan o‘rinli foydalanadi; – media vositalari kompetensiyasiga ega; – media xabarlarini ongli qabul qiladi; – mediavositalarning inson ruhiyatiga ta‘sirini biladi.
Media ko‘nikmalar	<ul style="list-style-type: none"> – turli xil ma‘lumotlarni topish, idrok etish, tushunish, yaratish, saqlash va uzatish imkoniyatiga ega; – tasviriy aloqa vositalarini tushunadi; – axborotga muqobil qarashlar shakllangan; – o‘quv jarayonini ommaviy axborot vositalari asosida faqat tashqi yordam bilan tashkil qiladi.
Shaxs sifatlari: <ul style="list-style-type: none"> – kognitiv faoliyat; – tanqidiy fikrlash; – ijodiy fikrlash; – kommunikativlik; – aks ettirish. 	<ul style="list-style-type: none"> – mediavositalarini o‘rganish mazmuni va jarayoniga ijobiy munosabat, samarali axborot vositalari asosida bilim va faoliyat usullarini egallash; – xato fikrlarni ob‘ektiv baholaydi; – mavjud g‘oyalarni rivojlantirish qobiliyati, vaziyatlarni tanqidiy tahlil qilish qobiliyati, o‘z g‘oyalarni tasavvur qilish qobiliyati, insonparvarlik bilan muloqot qilishga ega; – og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan aloqa jarayonlari yordamida muloqot qilish qobiliyatiga ega; – o‘z qobiliyatlarini baholash, ularning doimiy rivojlanishi zarurligini tan olish, ularning qiyinchiliklarini, faoliyatidagi noaniqliklarni tushunadi.
Turli sohalarda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish tajribasi	Bo‘sh vaqtni o‘tkazish uchun mediavositalaridan foydalanish, shuningdek olingan ma‘lumotlar seminarlar, testlar, insholar davriy va boshqa ishlarga (gazetalar, ixtisoslashgan jurnallar, Internet) tayyorgarlik ko‘rish uchun ommaviy axborot vositalari foydalanish – minimal tajribasiga ega bo‘lish.

Shu o‘rinda mediamadaniyat tushunchasini izohlab o‘tamiz, media madaniyat XX-asrdan boshlab paydo bo‘lgan va rivojlangan jamiyat ommaviy axborot vositalarining ta‘siridir. Bu atama ommaviy axborot vositalari (birinchi navbatda televidenie, shuningdek, matbuot, radio va kino) nafaqat jamoatchilik fikri, balki ommaviy axborot vositalari tomonidan qo‘llaniladigan umumiy ta‘sir

va intellektual nazoratni anglatadi. Mediamadaniyat ommaviy axborot vositalarining mahsuli ekanligi haqidagi g‘oyani anglatadi. Mediamadaniyat korporativ ommaviy axborot vositalari “asosan dominant mafkuralarni namoyish etish va ko‘paytirish uchun ishlatiladi”. Ushbu istiqbolni rivojlantirishda taniqli bo‘lgan Teodor Adorno 1940-yilda mediamadaniyatni muqobil ravishda “iste‘mol madaniyati” deb nomlangan[162].

2.3-jadval

Ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentligi mezonlari

Mezonlar	Ko‘rsatkichlar
Motivatsion	O‘qituvchining yangi media mahsulotlar yaratishi uchun ijobiy motivatsiya berish
Qadr-qimmatlilik darajasi	O‘qituvchining media kompetensiyasini shakllantirish zarurligini anglashi, media texnologiyalari sohasida o‘z ustida ishlaydi va bundan manfaatdor
Media bilim	<ul style="list-style-type: none"> – mediavositaning ta’sirini ajrata oladi; – mediavositallari bilan ishlashdi; – tahlil qiladi; – mediata’lim shaxsni rivojlantiradi; – psixologik ta’sirga ega.
Media ko‘nikmalar	<ul style="list-style-type: none"> – mediamalumotlarni bilan ishlash layoqatiga ega; – mediamuloqotga tayyor; – mediaaxborotlarga nisbatan o‘z pozitsiyasiga ega.
Shaxs sifatlari:	<ul style="list-style-type: none"> – tinglovchilar mediaaxborot vositalariga ijobiy munosabati, mediavositalar yordamida asoslangan bilim va samarali o‘zlashtirish, mediaaxborot vositalari va media mediamadaniyatni
<ul style="list-style-type: none"> – kognitiv faoliyat; – tanqidiy fikrlash; – ijodiy fikrlash; 	

<ul style="list-style-type: none"> – kommunikativlik; – aks ettirish. 	<p>shakllantiradi;</p> <ul style="list-style-type: none"> – mediavositalarni chuqur tahlil qiladi, o‘z fikrlarini ob‘ektiv, asosli baholaydi va bayon qila oladi, farazlarini asoslaydi; – o‘z g‘oyalarni rivojlantiradi, tasavvur qilish qobiliyati, boshqalar bilan muloqot qilish va to‘g‘ri o‘rnatish, hissiyotini boshqarish qobiliyati; – o‘z qobiliyatlarini baholash, doimiy rivojlanishi, o‘z strategiyasini tuzish, o‘zini boshqarish, kuzatuv qobiliyatiga ega
<p>Turli sohalarda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish tajribasi</p>	<p>Mediavositalaridan pedagogik faoliyatda va darsga tayyorgarlik ko‘rishda foydalanish</p>

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida tinlovchilarning kompyuter savodxonligi, yangi axborot texnologiyalari, kompyuter tarmoqlari bilan ishlash qobiliyatini shakllantirishga e‘tibor qaratilib, malakasini oshirish mediatizimi shakllangan. Tinglovchilarning foydalanishlari uchun kutubxonalarda kompyuter texnikasi bilan birga video va audio uskunalari, multimedia proektorlari va elektron ommaviy axborot vositalari ma‘lumotlari paydo bo‘ldi. Pedagogik faoliyatda media vositalarning turli ko‘rinishlaridan foydalanamiz. Masalan: Temuriylar davri madaniyati yoki Amir Temur davlati mavzularini o‘quvchilarga tushuntirish maqsadida bir necha turdagi media vositalardan foydalaniladi. <https://www.youtube.com/watch> va <http://buxdu.uz> saytlarida joylashtirilgan video roliklardan foydalanib, <https://www.google.ru/search> havolasi orqali Amir Temur davlati va tarixiy shaxsga taalluqli bo‘lgan ma‘lumotlardan foydalanishimiz mumkin. Bu o‘quv materiallaridan taqdimot shaklida, videorolik, audio, kinofilm shaklida foydalanishimiz va o‘zimiz ham kompyuterda FastStone Capture, Ekrannaya Kamera, CamStudio, Bandicam, iSpring Free Cam, Movavi Screen Capture kabi dasturlari orqali media mahsulotlarni tayyorlashimiz mumkin. Bu

jarayon Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida dars mashg'ulotlari orqali tinglovchilarga o'rgatiladi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, o'quvchilarning film va ko'rsatuvlardagi yashirin tijorat yoki reklama mazmunidagi axborotni anglab olishi qiyin kechar ekan, ammo media savodxonlik bu borada ularga ko'mak berishi mumkin.

Elektron ta'lim resurslarining asosiy tashkil etuvchilaridan biri bo'lgan video tasvirlarni yaratish va uning mazmunini boyitish alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda zamonaviy kompyuterlar yordamida ekrandagi tasvirlarni video tasvir sifatida yozish uchun ko'plab dasturlar ishlab chiqilgan bo'lib, ularga quyidagilarni misol qilish mumkin:

1. FastStone Capture.
2. Ekrannaya Camera.
3. CamStudio.

FastStone Capture – ekrandan videoni nafaqat sifatli yozib olish, balki ekran rasmlarini olish, tahrirlash va ko'rish imkoniyatiga ega bo'lgan juda ommabop dastur. Dastur yordamida siz video tasvirlar yaratishingiz va butun ekranning va uning alohida qismlarining skrinshotlarini olishingiz mumkin.

Ekrannaya Kamera – ushbu dastur soddaligi va oddiyligi bilan alohida ahamiyatga ega. Hayotda hech qachon biror narsani yozmagan bo'lsangiz ham – u bilan siz buni aniq bilib olasiz. Ekrandagi video tasvirlarni yozib olish uchun hamma foydalanuvchilarga oddiy va qulay vosita. Dasturning kamchiligi dastur pullik (bepul versiya faqat 10 kun ishlaydi), bepul versiyada, yaratilgan videoda, dastur oynasining eng pastki qismida video dasturni sinov versiyasida yaratilganligi haqida kichik yozuv bo'ladi.

CamStudio – kompyuter ekranida sodir bo'lgan barcha narsalarni yozib olishga mo'ljallangan bepul kompyuter dasturi. Sizga bir nechta formatda yozib olish imkonini beradi: AVI, MP4 va SWF. Amalda, o'quv video kurslari, prezentatsiyalar, o'yin videolarini tayyorlaydiganlar uchun yaxshi tanlov. Kamchiligi - mikrofondan ovoz yozishda muammolar mavjud.

Internet va OAVning madaniy ahamiyati rivojlangan davlatlarda ortib bormoqda. Bu mamlakatlarda medialar jamiyatdagi vositachi rolini bajarmoqda: borgan sari ko‘proq insonlar bilimlarni o‘z tajribasi orqali emas, balki medialar vositasida olmoqda. Shunga ko‘ra bilim beruvchi ta‘lim tashkilotlarida maktab, Oliy ta‘lim hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida media kasbiy madaniyatga ham ta‘sir ko‘rsatmoqda: ularda doimiy ravishda yangi ish o‘rinlari vujudga kelmoqda, turli sohalarda axborotni boshqarishning ahamiyati ortib bormoqda.

Mediavositachilik “mediatizatsiyalashuv”ga olib kelib, OAVda o‘z aksini topayotgan hodisa, masalan, siyosat yoki ilm-fanga taalluqli ma‘lumotlarning yoritilishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun ham bugungi globallashuv davrida yangi axborotlar va ularni tayyorlovchilar OAVning diqqat markazida bo‘ladi. Mediatizatsiyalashuv natijasida medialar tashkilot va muassasalar hamda jamiyatning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatadi va ular medialarga bog‘lanib qoladi. Bunday holatni ta‘lim jarayonida ham kuzatish mumkin. <https://t.me/avlonyuz/4684> havolasi ostida uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini yorituvchi ma‘lumotlar bilan tanishish mumkin.

Ta‘lim tizimini isloh qilishda keyingi qadamlar va uni iqtisodiyotning jahon andozalari darajasidagi tizimiga aylantirish, mamlakatning iqtisodiy o‘sishi va rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha xalqaro tajribalarni tatbiq qilish, “Xalq ta‘limi tizimini isloh qilish asosida mamlakatimizda iqtisodiy o‘shish suratlarini oshirishga qaratilgan” yangi investitsiya loyihasi jahon bankining 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston bilan hamkorlik dasturi doirasida muhokama qilindi[163].

Shuningdek, xalq ta‘limi tizimidagi o‘qituvchilar bilim va malakasini oshirishda, xalqaro ta‘lim ekspertlarni va konsultantlarni O‘zbekistonga jalb etish bo‘yicha aniq rejalar belgilab olindi.

2022-yil 30-aprelda Xalq ta‘lim vazirligining rasmiy kanalida O‘zbekiston davlatning taraqqiyoti va kelajagi sifatli ta‘limga bog‘liqligi to‘g‘risida ma‘lumot berildi. Ta‘lim sifatini, xususan sifatli maktab ta‘limini tashkil etish bir qator

muhim omillarga bog'liqligi, masalan: shu maktabda ishlayotgan o'qituvchilar sifati va saviyasiga bog'liq ekanligi yoritilgan.

Bugungi kunda respublika maktablarida 504 ming nafar o'qituvchilarimiz faoliyat yuritadi. Ularning 280 ming nafardan ortig'i, ya'ni 56 foiz o'qituvchilarimizning salohiyati talab darajasida emas. Bu degani deyarli 3 millionga yaqin o'quvchi-bolalarda yuqori malakali o'qituvchidan ta'lim olish imkoniyati mavjud emas. Mazkur vazifani amalga oshirish uchun hududlardagi 14 ta malaka oshirish hududiy markazlari asosiy bo'g'in etib belgilangan. 2022-yildan boshlab o'qituvchilar malakasini oshirish tizimi uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimiga transformatsiya bo'ldi.

O'qituvchi maxsus platforma orqali o'z bilimlarini diagnostika qiladi hamda aniqlangan bilimdagi bo'shliqlar asosida malaka oshirib boradi, tinglovchilarning kasbiy rivojlanish dinamikasi platforma orqali doimiy monitoring qilib boriladi. O'qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning mexanizmi va infrastrukturasi shakllantirildi[166]. Demak, mediaaxborotlar bilan tanishish jarayonida foydalanuvchilar ikki usuldan foydalanishadi. Birinchi usul maqsadli usuli, bunda kasbiy faoliyat uchun zarur axborotlar tanlanadi, ikkinchi usuli esa, mediaaxborotlarning faol tahlil qiluvchilarni kiritish mumkin. Mediaaxborotlarning faol tahlilida media kontent tayyorlanadi va iste'molchilarga yetkaziladi. O'qituvchilar media auditoriya rolini bajarishadi o'z vaqtining katta qismini media va kommunikatsiyaga sarflashadi. Mediaauditoriyaning kengayishi ta'lim tizimida pedagoglarning mediakompetentligini ta'minlab, bir qancha sohalarining rivojlanishiga ta'sir etadi:

1. Umumiy o'rta ta'lim tizimiga yordam sohasida:

– o'qituvchilarga zamonaviy texnologiyalar asosida metodik yordam berishda;

– umumiy o'rta ta'lim tizimi uchun elektron adabiyotlar yaratish va elektron o'quv-metodik bazani shakllantirishda.

O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish sohasida:

– o'qituvchilarning kompyuter savodxonligi bo'yicha malakasini oshirish;

– sinxron (videokonferensiya) va asinxron (axborot-ta'lim portali, internet) rejimlarida malaka oshirish jarayonini amalga oshirishda.

2. Ta'lim jarayonini axborotlashtirishni ilmiy yo'nalish sifatida rivojlantirish sohasida:

– media muhitida pedagogika fanlari rivojlanishining yo'nalishlarini aniqlashda;

– yangi axborot tizimlarini takomillashtirishga yordam beradi.

Ijtimoiy fanlar o'qituvchilari kompyuter dasturlari yordamida "Media yaratish" ko'nikmasiga ega bo'ladi. Buning uchun uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursi jarayonida "AKT va mediasavodxonlik" fanini o'qish orqali ta'lim jarayonida AKTdan foydalanish xavfsizligini, undan mas'uliyati va axloqiy normalari bilan tanish bo'lishlari kerak. "Kundalik" avtomatlashtirilgan ta'lim axborot tizimi dunyoning internetga kirish imkoniyati mavjud bo'lgan istalgan joyidan 24/7 rejimida foydalanish imkoniyatini beruvchi dasturiy ta'minotga asoslangan.

Ta'lim jarayonini takomillashtirishga yo'naltirilgan axborot resurslari. Raqamli texnologiyalarni ijtimoiy sohalarga ham keng joriy etib, natijadorlikni oshirish, bir so'z bilan aytganda, insonlar turmushini keskin yaxshilash mumkin. Raqamli iqtisodiyot bu birgina faoliyat turi emas, balki, ishbilarmonlik, sanoat ob'ektlari, sifatli ta'lim va xizmatlar deganidir. "Raqamli" atamasi barcha sohalarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni anglatadi.

Ommaviy axborot vositalaridagi media kontentni tushunish, mediasavodxonlik elementlarini o'zida mujassam etgan holda ularni o'quvchilarda shakllantirish metodikasi bilan tanishadi. "AKT va mediasavodxonlik" moduli amaliy mashg'ulotlarida turli vositalar orqali turli shakldagi axborotlarni tahlil qilish, baholash, boshqarish va yangi ma'lumotlarni yaratadi. "O'quv jarayonini tashkil etish va boshqarish" axborot tizimi hamda MOODLE masofaviy ta'lim platformasi ishga tushirildi. Oliy ta'lim muassasalarining rasmiy veb-saytlarida ham MOODLE, Platonus, Moodle LMS, SRS (Student Records System), MOOC

kabi masofaviy ta'lim platformalari hamda mobil telefon va planshetlar uchun Google Classroom, Ereader ilovalari ishga tushirilib onlayn darslar tashkil etilishi yo'lga qo'yilmoqda.

O'qituvchilarning axborot texnologiyalar va raqamli texnologiyalar bilan ishlash natijasida biz ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediaijodkorligini ham baholashimiz mumkin.

2.4-jadval

Media yaratish darajasi

Mezonlar	Ko'rsatkichlar
Motivatsion	tinglovchining media mahsulotlarini yaratish ustida ishlashning turli xil sabablari (hissiy, gnoseologik, estetik, axloqiy va boshqalar)
Qadr-qimmatlilik darajasi	tinglovchining kelajakda mutaxassisning muhim shaxs sifatida mediakompetensiyasini shakllantirish zarurligini anglashi;
Media bilim	<ul style="list-style-type: none"> – axborot vositalaridan o'rinli foydalanishni bilishi; – ommaviy axborot vositalari bilan ishlash usullarini bilishi; – media xabarlarini tushunish; – OAVning shaxsni shakllantiradi; – inson psixikasiga ta'siri haqida bilishi.
Media ko'nikmalar	<ul style="list-style-type: none"> – turli xil ma'lumotlarni topish, idrok etish, tushunish, yaratish, saqlash va uzatish imkoniyatiga ega; – texnik vositalar yordamida media vositalar bilan ishlash layoqatiga ega; – axborotlarga nisbatan o'zining fikr munosabatini bildirish.

<p>Shaxs sifatleri:</p> <ul style="list-style-type: none"> – kognitiv faoliyat; – tanqidiy fikrlash; – ijodiy fikrlash; – kommunikativlik; – aks ettirish. 	<ul style="list-style-type: none"> – ommaviy axborot vositalaridagi ma’lumotlar bilan ishlash ko‘nikmasiga ega; – mediavositalardagi xatolarni topa olishga, ob’ektiv yondashish; – o‘rganilgan mediamanbalar yordamida o‘z strategiyasini ishlab chiqish, savol berish, bayon qilishni shakllantirish, asoslashga intilish, vaziyatni tanlash qobiliyati (shuningdek, yetarli asoslar mavjud bo‘lsa, uni o‘zgartirish); – vaziyatlarni tanqidiy tahlil qilish qobiliyati, muloqot qilish va munosabatlarni to‘g‘ri o‘rnatish qobiliyati, ularning hissiy holatini tartibga solish qobiliyati, mustaqil fikrlash qobiliyati, o‘zini-o‘zi boshqarish farazlarni shakllantirish; – rejalashtirish qobiliyati harakatlar, muammolarni hal qilish va sozlash usullarini tanlash yoki loyihalash; – og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan aloqa jarayonlari yordamida muloqot qila olish qobiliyati; – o‘z qobiliyatlarini baholash va rivojlantirish, o‘z faoliyatidagi qiyinchiliklarni, noaniqliklarni tushunish, o‘zini o‘zi boshqarish, boshqasining pozitsiyasini tushunish qobiliyati, kuzatuvchi pozitsiyasini egallash qobiliyati, o‘ziga nisbatan tanqidiy munosabat, o‘z faoliyatini sub’ektiv baholash.
<p>Turli sohalarda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish tajribasi</p>	<p>Pedagogik faoliyat uchun ommaviy axborot vositalaridan foydalanish eng maqbul tajriba</p>

Kompyuterlashtirilgan o'quv jarayonida o'qitish vositalari kompyuter texnikasi va axborot texnologiyalari yordamida ijtimoiy fan o'qituvchilarida media kompetensiyasini shakllantirish uchun media va media texnologiyalardan foydalaniladi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida tinglovchilarning media kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyasi axborot ko'nikmasini rivojlantiruvchi amaliy mashg'ulotlardan iborat[76]. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantiruvchi simulyatsion mashg'ulotlarda texnik vositalar bilan ishlash ko'nikmalari asosida kasbiy faoliyatga mos kontekst yaratadi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslari dars mashg'ulotlarida tinglovchilarning mediakompetentligini rivojlantirishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish samara beradi. Masalan:

Assesment metodi – o'z-o'zini tekshirish, nazorat qilish va baholashga yo'naltirilgan metoddir. Ushbu metodni uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida mustaqil ta'lim darslarida qo'llansa axborotlarni izlab topish va qayta ishlash va uzatishda tinglovchining o'zlashtirganligini baholash mumkin. Bu texnologiyadan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni aniqlashda foydalanish mumkin. Assesment metodini dars jarayoniga tatbiq etilsa o'qituvchi tomonidan tinglovchilarga jadval ko'rinishdagi vazifalarni qisqa vaqt ichida bajarishlari topshiriq sifatida beriladi va topshiriq bajarilganidan so'ng, tinglovchilarning mustaqil bajargan ishlarining tekshirilishi natijasida mediavositalar bilan ishlay olish kompetentligi baholanadi. Tinglovchilarning o'zlashtirganligi o'z-o'zini tekshirish tartibida baholash mezonlari asosida amalga oshiriladi hamda oldindan e'lon qilingan mezonlar asosida baholaydi. Bunda tinglovchining uzluksiz kasbiy rivojlantirish elektron platformasida mustaqil ishlay olishi, fanga oid ma'lumotlarni topishi, qayta ishlashi va uzatishi, tahlil qila olishi baholanib xulosa chiqariladi.

Mediata'lim to'g'risida olib borgan tadqiqotlarimiz natijasida xulosalar quyidagilardan iborat:

– media tushunchasi bu demokratik jamiyat ijtimoiy tuzilmasida katta ahamiyatga ega;

– ommaviy axborot vositalari haqiqatni aks ettirmaydi, balki uni belgilar va belgilar tizimi yordamida ifodalaydi;

– mediavositalar – bu insonlar hayotini davom ettiradigan jarayondir, ta'lim tizimi media uchun ustuvor auditoriyadir;

– mediata'limining maqsadi tanqidiy fikrlash imkoniyatini beradi;

– mediata'lim – bu tadqiqat jarayonidir;

– mediata'lim mafkuraviy ahamiyatga ega;

– mediata'lim samaradorligini ikki mezon bilan baholash mumkin: tanqidiy fikrlashini yangi vaziyatlarda qo'llay olishi va ommaviy axborot vositalariga nisbatan ular tomonidan bildirilgan motivlar soni bilan ifodalanadi;

– mediata'lim o'zgarishlar tamoyili bilan bog'liq.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini baholash texnologiyalari asosini fanni o'qitishga qo'yiladigan davlat talablari, modellarni taqdim etish uchun ishlab chiqilgan talablar, davlat buyurtmasi hamda mehnat bozoridagi mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj tashkil etadi. O'qituvchilarning mediakompetentligi tadqiqot davomida tahlil qilinganda o'quv dasturlari, elektron ma'ruzalar mazmuni, AKT orqali ma'lumotlarni uzatish imkoniyatlaridan kelib chiqib o'rganildi.

Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar

1. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarning mediakompetentligini aksiologik yondashuvlar, o'quv kontentlarini yaratish va mustaqil o'quvlarni tashkil etish hamda ularni onlayn nazorat qilish orqali rivojlantirilishi ilmiy asoslandi.

2. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida AKT va media savodxonlik moduli amaliy mashg'ulotlarida ommaviy axborot vositalari va pedagogik faoliyatda mediamahsulotlarni yaratish bo'yicha ijodiy vazifalarni tayyorlashda ehtiyojlarni o'rganib borish zarur.

3. Ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishda integratsion faoliyatlilik, ijtimoiy, o'zini rivojlantirish, yaxlitlik, axborotlar tahlili,

subektivlik, tizimlilik, mediamadaniyatga egalik tamoyillariga amal qilgan holda mediakompetensiyani axborot vositalari asosida rivojlantirish texnologiyalari amaliyotga joriy etildi.

4. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlanganligini baholash texnologiyasi darajalari va mezonlari ishlab chiqildi.

III BOB. PEDAGOGIK TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL QILISH VA UNING SAMARADORLIK DARAJASI

3.1-§. Pedagogik tajriba-sinov ishlarining maqsadi, vazifalari va uni o‘tkazish metodikasi

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etishdan ko‘zlangan maqsad ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni tahlil etgan holda ilmiy pedagogik usullarni va texnologiyalarni aniqlashdan iborat.

Tadqiqot ishining samarali yakunlanishida tajriba-sinov ishlarining ilmiy-pedagogik va tashkiliy-metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega. Shu sababli uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktablari ijtimoiy fan o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishda tajriba-sinov ishlari samarali va metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishiga e’tibor qaratiladi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlari o‘quv-tarbiyaviy faoliyatda qo‘llaniladigan yangi mazmun, texnologiya, tashkiliy qism, ta’lim metodi va vositalarining sabab va oqibat bog‘lanishlarini o‘rganish asosidagi qiyosiy samaradorligini aniqlash maqsadida tashkil etiladi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etishda ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishga doir tashkiliy ishlar olib borildi. Mediakompetentlik tushunchasiga ularning bildirgan munosabatlari va globallashuv davrida media tushunchasi ta’limga doir axborotlardan foydalanishdagi ahamiyati o‘rganildi. O‘quv - faoliyatda zarur texnologiya, tashkiliy shakl, ta’lim metodlari o‘zaro bog‘lanishlarini o‘rganish asosidagi qiyosiy tahlili o‘tkazildi. Amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlarimizning maqsadi uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktablari ijtimoiy fan o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish samaradorli ekanligini aniqlashdan iborat.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktablari ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish yuzasidan

tashkil etilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari quyidagicha bosqichlarda tashkil etildi.

1. Aniqlash va tayyorgarlik bosqichi (2020-yil). Ushbu bosqichda Tadqiqotni amalga oshirish rejasi tuzildi, tajriba-sinov maydonlari aniqlab olindi. Umumiy oʻrta taʼlim maktablari ijtimoiy fanlar oʻqituvchilarining sohaga doir axborotlar bilan ishlash madaniyati oʻrganildi. Mediakompetentligini rivojlantirish uchun zarur normativ-huquqiy baza, oʻquv dasturlar namunalari tahlil qilindi, faraz shakllantirildi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida oʻquv mashgʻulotlarida umumiy oʻrta taʼlim maktablari ijtimoiy fanlar oʻqituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyalarini joriy qilish kerakligi aniqlandi.

Oʻqituvchilarning oʻzlashtirish darajasini aniqlash maqsadida Surxondaryo, Jizzax, Navoiy viloyatlaridagi pedagoglarni yangi metodikalarga oʻrgatish milliy markazlari tanlab olindi.

Oʻrganilgan tahlil natijalariga koʻra oʻqituvchilarning mediakompetentligini rivojlantiruvchi elektron qoʻllanma yaratish rejalashtirildi. Ushbu yaratilayotgan elektron qoʻllanma uzluksiz kasbiy rivojlantirish platformasiga joylashtirildi. Oʻqituvchilarning fikr mulohazalari oʻrganildi va boʻshliqlar aniqlandi. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida oʻqituvchilarning media haqida tushunchalarni qanchalik bilishi test savollari orqali oʻrganildi.

Oʻtkazilgan tajriba-sinov ishlarida test savollarining natijalariga koʻra har bir oʻquv muassasalarida media boʻyicha boshlangʻich bilimlari yetarli emasligi va ularni bilim darajasi deyarli bir xil ekanligi aniqlandi.

Test (ing. “test” – sinash, tekshirish) (psixologiyada) – shaxsning aqliy taraqqiyoti, qobiliyati, irodaviy sifatlari, shuningdek, uning boshqa ruhiy xususiyatlarini tekshirishda qoʻllaniladigan qisqa standart mashqlar.

Ijtimoiy amaliyotda test odamning qanday kasb-hunar egallashi mumkinligi, uning kasbga layoqati yoki layoqatsizligini, isteʼdodli yoki aqli zaifligini aniqlashda, muayyan hamkorlikdagi faoliyatga shaxslarni saralashda keng qoʻllaniladi. Uning yordamida tajribaning ilmiylik darajasi, kafolatligi,

tekshiriluvlarning mahorati, qiziqishi, to'plangan amaliy ma'lumotlarning haqqoniyligi, ishonchlilik ko'rsatkichi bir necha mezonlarga asoslanib tahlil qilinadi.

Testning nazariy asoslarini ingliz psixologi Fransis Galton 1883-yilda ishlab chiqqan. "Test" terminini birinchi marta amerika psixologi Jeyms Kettell tomonidan 1890 yilda qo'llangan.

Test – ob'ektning u yoki bu sifati mavjudligini aniqlash maqsadida o'tkaziladigan standart shakldagi topshiriqlardan iborat. Masalan:

1. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari mediakompetentlik malakasiga ega bo'lishi kerakmi?

Ega bo'lishi kerak

Ega bo'lishi shart emas

Bilmadim

2. Ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarining joriy etilishi ta'lim sifatining oshishiga yordam beradimi?

Yuqori darajada

Past darajada

Bilmayman

3. Pedagoglarning axborot-kommunikativ kompetentlini rivojlantirish dolzarblik kasb etadimi?

Kasb etadi

Kasb etmaydi

Bilmayman

4. O'qituvchilarda mediakompetentlikni shakllantirish (rivojlantirish) "Axborot-kommunikativ kompetentligi" ning muhim qismi hisoblanadimi?

Hisoblanadi

Hisoblanmaydi

Qisman hisoblanadi

5. Ushbu elektron qo'llanmada fanlarni o'qitishda kompyuter dasturlaridan qaysi biri haqida ko'proq ma'lumot olishni xoxlaysiz?

Microsoft Office dasturlari

Kompyuter grafikasi

Dasturlash tillari

6. Pedagogik faoliyatingizda quyidagi amaliy dasturlardan qaysi biriga ko'proq
extiyoj sezasiz?

Word matn muharriri

Excel jadval muharriri

Taqdimot muharriri

7. Pedagogik faoliyatingizda kompyuter dasturlaridan yana qaysi biriga ko'proq
extiyoj sezasiz?

Prezi.com

EdrawMax

iSpring QuizMaker

8. O'qituvchilarda kompyuter savodxonligini rivojlantirish va takomillashtirish
orqali mediakompetentlik darajasi shakllanishiga xizmat qiladimi?

Yuqori darajada

O'rta darajada

Past darajada

9. Olimlarning fikriga ko'ra, mediata'lim ta'limiy, tarbiyaviy ahamiyatga ega
bo'lib, ta'lim oluvchilarni ta'lim-tarbiya jarayonida tanqidiy-tahliliy fikrlashga
o'rgatadimi?

Ha

Yo'q

Bilmayman

10. Mediakreativlik innovasion o'qitish muhitini belgilab, mediakompetentlikni
rivojlantirishga olib keladimi?

Yuqori darajada

O'rta darajada

Past darajada

11. Mediata'limni insonning butun hayoti mobaynidagi ta'lim konsepsiyasining qismi sifatida rivojlantirish zarurmi?

Albatta zarur

Zarur emas

Bilmayman

12. Mediata'lim hozirgi davrda shaxsning ommaviy axborot vositalari orqali rivojlanish jarayonini anglatadimi?

Anglatadi

Anglatmaydi

Qisman anglatadi

13. Mediakreativlik (ijodkorlik, fantaziya) mediakompetentli o'qituvchi faoliyatidagi ijodiy qobiliyat hisoblanadimi?

Hisoblanadi

Hisoblanmaydi

Bilmayman

14. O'qituvchilar axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi bilimlarini o'zlashtirish, rivojlantirish orqali mediakompetentlik layoqatiga ega bo'ladimi?

Ega bo'ladi

Qisman ega bo'ladi

Bilmayman

15. Mediakreativlik innovatsion o'qitish muhitini belgilab, mediakompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiladimi?

Xizmat qiladi

Qisman xizmat qiladi

Bilmayman

Axborotlashgan jamiyatda media va kreativlik atamalarini qo'llash mediakompetentlik hamda mediakreativlik tushunchasining zamonaviy talqinini tavsiya etish uchun biz tadqiqot doirasida o'qituvchilardan mediaga taalluqli mavzularni o'zida aks ettirgan anketa-so'rovnoma o'tkazdik (3.1-jadval).

So‘rovnoma natijasida olingan fikr va mulohazalar “AKT va mediasavodxonlik” moduli bo‘yicha elektron qo‘llanma yaratishda muayyan darajada xizmat qildi.

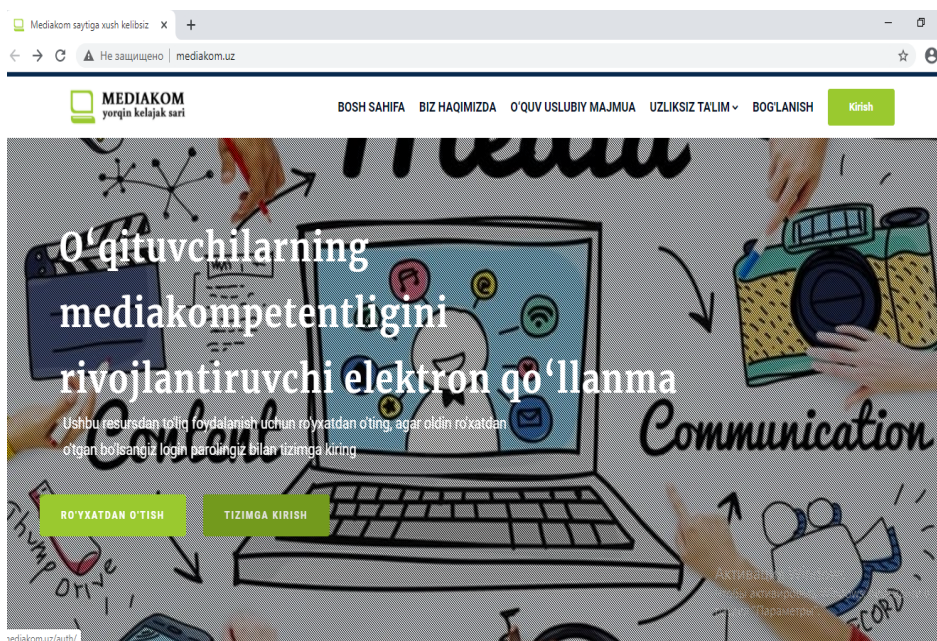
Olib borilgan aniqlashtiruvchi bosqichda hududlarda o‘tkazilgan so‘rovnomalar quyidagicha natijalarni berdi:

3.1-jadval

№	O‘qituvchilarning pedagogik faoliyatida mediakompetentlikning o‘rni	JAVOB	
		Ha	Yo‘q
1.	Ta’lim jarayonida ijtimoiy fan o‘qituvchilari mediakompetentlikka ega bo‘lishi zarurmi?	86%	14%
2.	O‘qituvchi media to‘g‘risida qabul qilingan me‘yoriy hujjatlarni bilish kerakmi?	82%	18%
3.	O‘quv dasturlarini tuzishda media ma’lumotlarni kiritish kerakmi?	80%	20%
4.	Multimedia vositalaridan amalda foydalanishingiz uchun sharoit mavjudmi?	70%	30%
5.	O‘qituvchining mediamadaniyati deganda nimani tushunasiz?	90%	10%
6.	ON-LINE rejimida barcha saytlardan oqilona foydalanish mediamadaniyatga kiradimi?	86%	14%
7.	Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha mavjud me‘yoriy-huquqiy hujjatlar shaxsan bilan tanishmisiz?	84%	16%
8.	Multimedia tushunchasi, multimedia vositalari va mahsulotlari to‘g‘risida ma’lumotga egamisiz?	88%	12%
9.	Media bilimni amalda qo‘llash ko‘nikmasiga egamisiz?	90%	10%
10.	Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining texnik va dasturiy ta’minot imkoniyatlarini bilasizmi?	92%	8%
11.	Axborot-kutubxona resurslaridan o‘zaro foydalanish uchun shart-sharoitlar yaratish vazifalari nimalardan iborat?	86%	14%

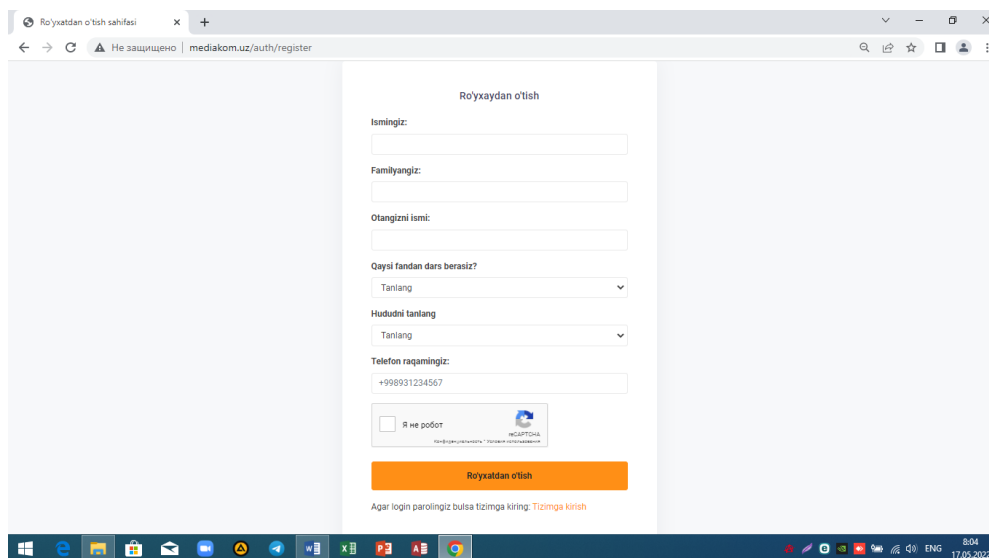
12.	Bugungi kunda o'qituvchilarda mediamadaniyatni shakllantirishga karatilgan pedagogik muammolar bilan tanishmisiz?	90%	10%
13.	Internet tarmog'i orqali ta'sir ko'rsatayotgan yot g'oyalar, buzg'unchi mafkuralarga qarshi immunitet hosil qilish mumkinmi?	94%	6%
14.	O'qituvchilar elektron manbalardan foydalanish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga egami?	84%	16%
15.	Ta'lim sifatini oshirish, innovatsiyalarni pedagog amaliyotga joriy etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanasizmi?	88%	12%

2. Amalga oshirish bosqichida (2021-yil). Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida, mustaqil ta'lim mashg'ulotida va elektron platformada mustaqil foydalanish orqali umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish modeli ishlab chiqildi va tajriba-sinovdan o'tkazildi. Modelni samarali amalga oshirishda pedagogik shart-sharoitlar aniqlandi umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantiruvchi texnologiyalar belgilab olindi. Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi bilan hamkorlikda o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantiruvchi elektron qo'llanma (<http://www.mediakom.uz>) yaratildi va bu elektron qo'llanmadan o'qituvchilarning mustaqil shug'ullanishlari uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ularning mediakompetentligini rivojlantirishga qaratilgan elektron axborot resurslari joylashtirilgan. Bu yerda tizimda ro'yxatdan o'tgan har bir foydalanuvchining axborotlardan foydalanish imkoniyati mavjud (3.1-rasm).

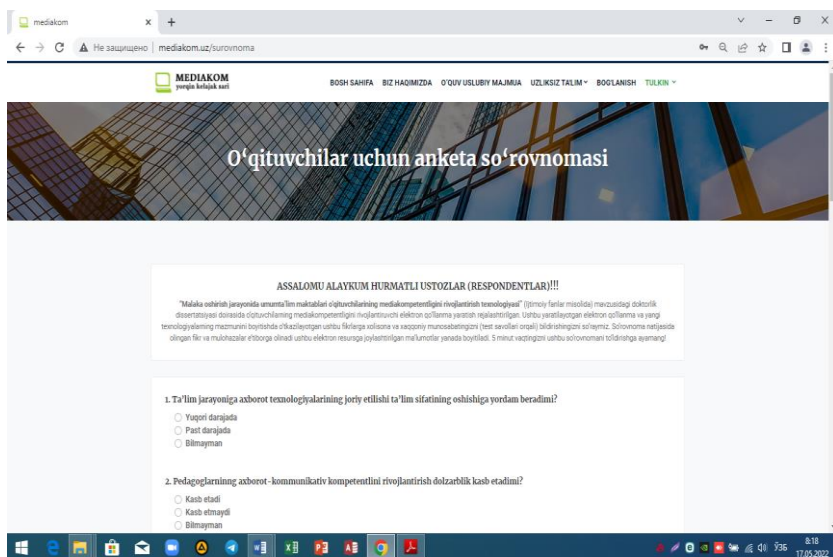
3.1-rasm. O'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantiruvchi elektron qo'llanmaning bosh sahifasi

Ushbu elektron qo'llanmaga joylashtirilgan barcha ta'lim resurslarini yuklab olish yoki to'g'ridan-to'g'ri namoyish etish orqali ta'lim jarayonlarida foydalanish imkoniyatlari yaratilgan. Ushbu ishlab chiqilgan resurslardan na'munalar keltiramiz.

3.2-rasm. Ro'yxatdan o'tish sahifasi.

Foydalanuvchilar ro'yxatdan o'tishlari uchun yuqoridagi rasmda keltirilgan ma'lumotlarni to'ldirib, "Ro'yxatdan o'tish" tugmasi bosilganda, quyidagi sahifa namoyon bo'ladi:

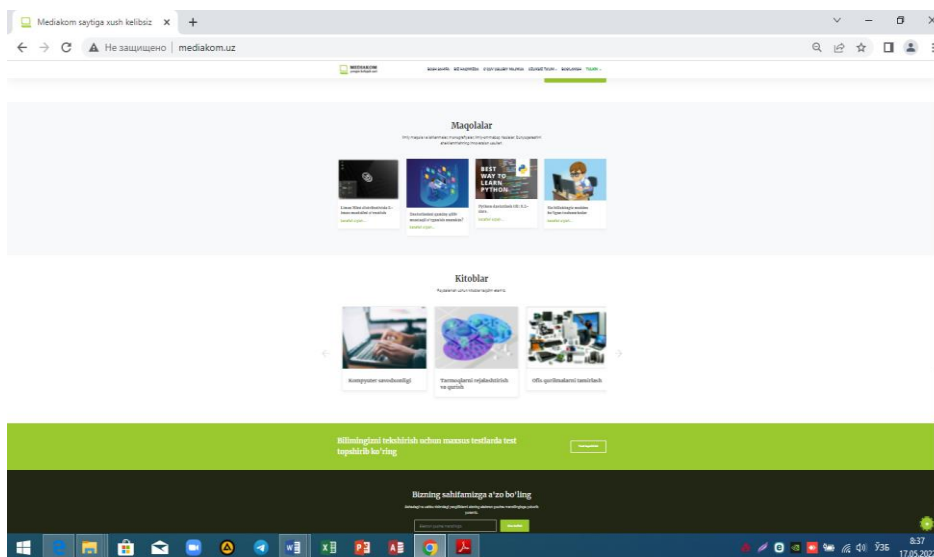
3.2-rasm. O'qituvchilar uchun anketa so'rovnoma saxifasi

Bu yerda har bir foydalanuvchi keltirilgan savollarga javob berishlari orqali keyingi saxifaga o'tadilar, keyingi saxifada esa axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan egallangan bilim va ko'nikmalarini baholash maqsadida test savollari keltirilgan. Ushbu test savollariga javob berib, natijalarni o'zlari tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ushbu elektron qo'llanmada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali axborot resurslaridan foydalanish to'g'risida malakaga ega bo'ladilar.

Bu elektron qo'llanmada o'qituvchilarning mustaqil shug'ullanishlari uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ularning mediakompetentligini rivojlantirishga qaratilgan elektron axborot resurslari bilan (<http://www.mediakom.uz>) sahifasida tanishadi.

Sahifaning elektron kutubxonalar bazasida o'qituvchilar elektron darsliklar, yangi darsliklar, metodik qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, ensiklopediya materiallari, pedagogik kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirish uchun zarur manbalar mavjud.

3.3-rasm. Elektron resursning maqolalar, kitoblar saxifasi

Ushbu yaratilgan elektron qo‘llanmada ta’lim jarayonida elektron axborot ta’lim resurslaridan unumli foydalanish natijasida o‘qituvchi va foydalanuvchilar o‘quv materialini tez va qulay usulda, ya’ni ko‘rish, eshitish orqali chuqurroq va mukammalroq o‘zlashtirish imkoniyati vujudga keladi. Tajriba-sinov ishlari Surxondaryo, Jizzax, Navoiy VPYaMO‘MMlarida o‘tkazildi.

3.2-jadval

Tariba-sinov jarayonida ishtirok etgan tinglovchilar soni

№	Milliy markazlar nomi	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
1.	Surxondaryo VPYaMO‘MM	148	142
2.	Jizzax VPYaMO‘MM	136	130
3.	Navoiy VPYaMO‘MM	125	120
Jami:		409	392

Aniqlash va izlanish bosqichini amalga oshirish uchun pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurci tinglovchilar guruhlari tanlanib, ular ikkiga bo‘lindi. Ularning biri tajriba guruhi, ikkinchisi esa nazorat guruhiga ajratildi. Tinglovchilar uchun yaratilgan <http://www.mediakom.uz> saytidagi materiallardan foydalanish imkoniyati, ya’ni axborotni topishi, qayta ishlashi, kasbiy faoliyat uchun boyitishi va o‘quv mashg‘ulotlarida o‘quvchilarga yetkazib bera olishi kuzatildi. Tinglovchilarning mediabilimi, media axborotni tahlil eta olishi, mediakuzatuvchanligi o‘rganildi va ularni qo‘llashning darajalari aniqlandi.

Mediabilim:

Past – uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediaaxborotlarni izlab topish uchun aniq xarakterni amalga oshirishga urinmadi;

O‘rta – uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediaaxborot-larni izlab topish uchun asosan qanday manbalardan foydalanishni bilmaydi;

Yuqori – uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediavositalar bilan ishlay olish malakasiga ega bo‘ladi va mashg‘ulotlar davomida qo‘llay oladi, Kurs davomida raqobatlashadigan muhit yarata oladi.

Mediaaxborotni tahlil;

Past – mediatahdidning zarari to‘g‘risida tushunchaga ega lekin uning jamiyat uchun, o‘quvchilar uchun zararini ajrata olmaydi.

O‘rta – ayrim mediatahdidlarni biladi va tushunadi, tahlil qila oladi.

Yuqori – mediatahdidlarni biladi va tushunadi, tahlil qila oladi va mediavaxfsizlikni oldini olish uchun shaxsiy tashabbus ko‘rsata oladi.

3. Yakunlovchi bosqichida (2022-y.). Tajriba-sinov ishlari natijalari sarhisob qilindi, yakuniy diagnostik tahlillar o‘tkazildi, natijalar qayta ko‘rib chiqildi, tajribadan o‘tkazilgan ma’lumotlar tizimlashtirildi va ish natijalari rasmiylashtirildi hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktablari ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish darajasi aniqlandi.

3.2-§. Pedagogik tajriba-sinov ishlarining statistik tahlili

Tadqiqot ishi doirasida umumiy o‘rta ta’lim maktablari ijtimoiy fan o‘qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ularning mediakompetentligini rivojlantirishga doir tashkiliy ishlar olib borildi va uning samaradorligini aniqlash uchun pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazlari uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursi ijtimoiy fanlar yo‘nalishi tinglovchilari tanlab olindi.

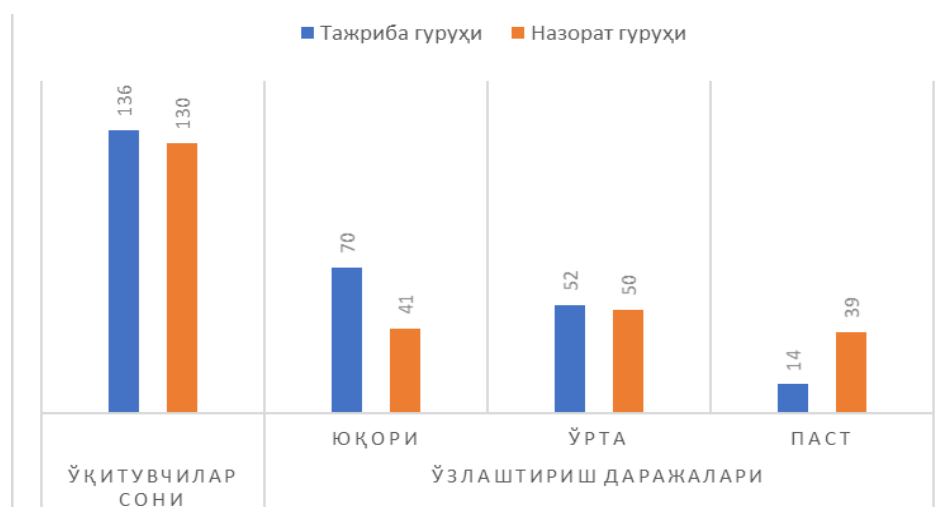
Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida umumiy o‘rta ta’lim maktablari ijtimoiy fanlar o‘qituvchilarining mediakompetentlik to‘g‘risidagi fikrlari testlar orqali o‘rganildi. Ularning natijalari 3.1-jadvalda keltirilgan.

Tajriba va nazorat guruhlarining o'zlashtirish ko'rsatkichlari

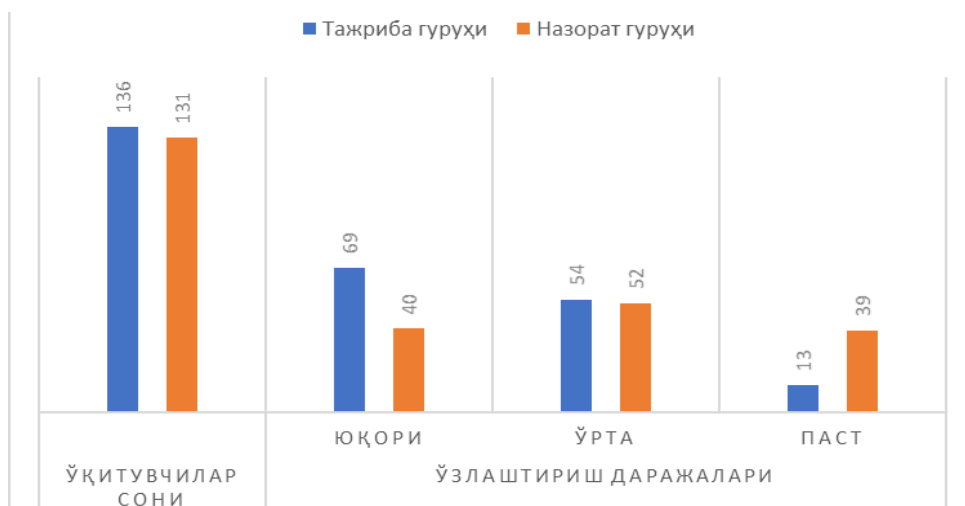
№	Milliy markazlar nomi	Nazorat guruhi $m_j = 392$			Tajriba guruhi $n_i = 409$		
		Yuqori	O'rta	Past	Yuqori	O'rta	Past
1.	Surxondaryo VPYaMO'MM	41	50	39	70	52	14
2.	Jizzax VPYaMO'MM	40	52	39	69	54	13
3.	Navoiy VPYaMO'MM	41	50	40	69	55	13
Jami:		122	152	118	208	161	40

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalariga asoslangan holda o'qituvchilarning mediakompetentigini rivojlantirish samaradorligini aniqlash yuzasidan o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalari bo'yicha o'qituvchilarning tajriba va nazorat guruhlaridagi o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichlarini Studentning matematik-statistika metodi yordamida tahlil etdik. Tajriba-sinov ishlarida jami 801 nafar o'qituvchilar qatnashdi. Shundan, tajriba guruhida 409 nafar o'qituvchi ishtirok etgan bo'lsa, nazorat guruhida 392 nafar o'qituvchilar ishtirok etdi.

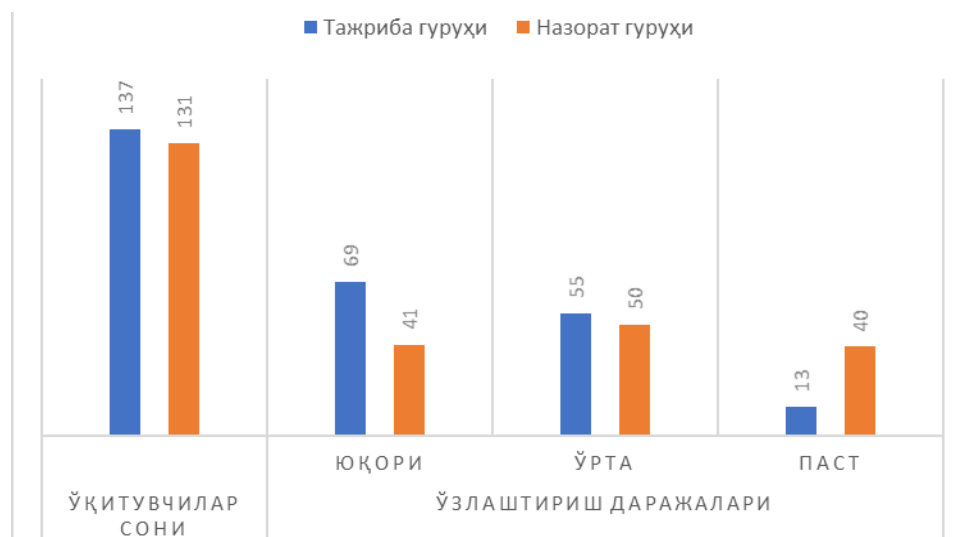
Yakunlovchi tajriba-sinov ishlari viloyatlar kesimidagi natijalarining diagramma ko'rinishlari 3.3, 3.4 va 3.5-rasmlarda keltirilgan.

3.3-rasm. Tajriba-sinov o'tkazilgan Surxondaryo VPyamo'MM bo'yicha tajriba yakunidagi umumiy natijalar diagrammasi.

3.4-rasm. Tajriba-sinov o‘tkazilgan Jizzax VPYaMO‘MM bo‘yicha tajriba yakunidagi umumiy natijalar diagrammasi.

3.5-rasm. Tajriba-sinov o‘tkazilgan Navoiy VPYaMO‘MM bo‘yicha tajriba yakunidagi umumiy natijalar diagrammasi

Masalaning qisqacha mohiyati quyidagicha: ikkita bosh to‘plam berilgan bo‘lsin. Biri tajriba boshidagi ijtimoiy fanlar o‘qituvchilari bilimining o‘rtacha ballari va ikkinchisi tajriba yakunidagi ijtimoiy fanlar o‘qituvchilari bilimining o‘rtacha ballari hamda biri tajriba guruhidagi o‘qituvchilar bilimining o‘rtacha ballari bo‘lsa, ikkinchisi esa nazorat guruhi o‘qituvchilari bilimining o‘rtacha ballari. Baholar normal taqsimotga ega deb hisoblanadi. Bunday faraz o‘rinlidir, chunki normal taqsimotga yaqinlashish shartlari sodda bo‘lib, ular bajariladi.

3.3-jadvalga asosan o'qituvchilarning tajriba va nazorat guruhlaridagi o'zlashtirishlari samaradorligini ko'rsatuvchi N_1 gipoteza va unga zid bo'lgan N_0 gipoteza tanlandi va quyidagi jadvalda aks ettirildi:

3.4-jadval

Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida tajriba guruhlarida tinglovchilar mediakompetenligini rivojlantirish darajasini aniqlash bo'yicha tajriba davomidagi o'zlashtirish natijalari

Guruhlar	O'qituvchilar soni	O'zlashtirish darajalari		
		Yuqori	O'rta	Past
Tajriba boshida	392	118	158	116
Tajriba yakunida	409	208	161	40

O'qituvchilarning sonini tajriba guruhidagi o'zlashtirish ko'rsatkichlari mos ravishda $X_i n_i$ lar va shu kabi nazorat guruhidagini esa $Y_j m_j$ lar orqali belgilab olib, quyidagi statistik guruhlangan variasion qatorlarga ega bo'lamiz, shuningdek, yuqori ko'rsatkichni 3 ball bilan, o'rta ko'rsatkichni esa 2 ball bilan va past ko'rsatkichni 1 ball bilan belgilaymiz.

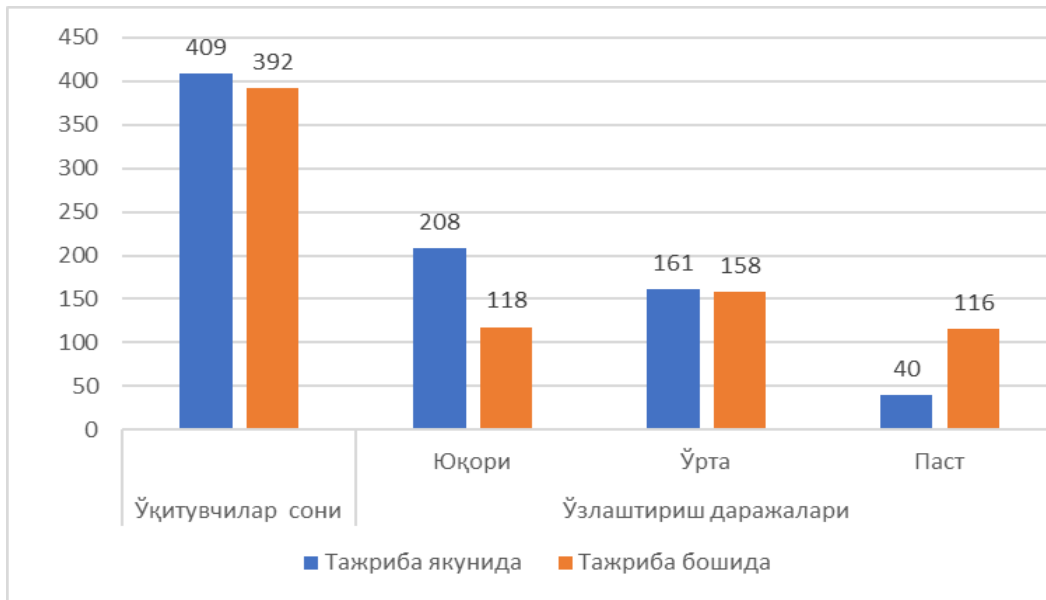
Tajriba guruhidagi o'zlashtirish ko'rsatkichlari:

$$\begin{cases} X_i & 3; 2; 1; \\ n_i & 208; 161; 40; \end{cases} \quad n = \sum_{i=1}^3 n_i = 409$$

Nazorat guruhidagi o'zlashtirish ko'rsatkichlari:

$$\begin{cases} Y_j & 3; 2; 1; \\ m_j & 118; 156; 116; \end{cases} \quad m = \sum_{j=1}^3 m_j = 392$$

Bu tanlanmalarga mos kelgan diagramma quyidagicha ko'rinishni oladi:

3.4-rasm. Tajriba-sinov o'tkazilgan VPYaMO'MMlari bo'yicha tajriba yakunidagi umumiy natijalar diagrammasi

Statistik tahlil o'tkazishni qulaylashtirish maqsadida yuqoridagi variatsion qatorlardan n_i va m_j takroriylik (chastota)larni mos statistik ehtimollik formulalari

$$P_i = \frac{n_i}{n} \quad \text{va} \quad q_j = \frac{m_j}{m}$$

asosida hisoblaymiz.

$$\begin{cases} X_i & 3; & 2; & 1; \\ n_i & 0,51; & 0,4; & 0,09; \end{cases} \quad \sum_{i=1}^3 P_i = 1$$

$$\begin{cases} Y_j & 3; & 2; & 1; \\ m_j & 0,3; & 0,4; & 0,3; \end{cases} \quad \sum_{j=1}^3 q_j = 1$$

Statistik tahlilni har ikki guruh bo'yicha o'rtacha o'zlashtirishlarini hisoblab, qiyoslashdan boshlaymiz. O'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichlari quyidagi natijalarni berdi:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i = 0,51 \cdot 3 + 0,4 \cdot 2 + 0,09 \cdot 1 = 1,53 + 0,8 + 0,09 = 2,42$$

Foizda $\bar{X}\% = \frac{2,42}{3} \cdot 100\% = 81\%$

$$\bar{Y} = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j = 0,3 \cdot 3 + 0,4 \cdot 2 + 0,3 \cdot 1 = 0,9 + 0,8 + 0,3 = 2$$

Foizda $\bar{Y}\% = \frac{2}{3} \cdot 100\% = 66,7\%$

Demak, o'qituvchilarda tajriba va nazorat guruhlaridagi o'rtacha o'zlashtirish $(81 - 66,7) \% = 14,3 \%$ ga yuqori ekanligini ko'rish mumkin.

O'zlashtirishni aniqlash jarayonida yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklarni aniqlash maqsadida dastlab o'rtacha kvadratik va standart xatoliklarni aniqlaymiz.

O'rtacha kvadratik xatoliklar quyidagicha:

$$S_x^2 = \sum_{i=1}^{n=3} P_i X_i^2 - (\bar{X})^2 = 0,51 \cdot 3^2 + 0,4 \cdot 2^2 + 0,09 \cdot 1^2 - 2,42^2 = 0,51 \cdot 9 + 0,4 \cdot 4 + 0,09 \cdot 1 - 5,8564 = 4,59 + 1,6 + 0,09 - 5,8564 = 6,28 - 5,8564 = 0,4236$$

$$S_y^2 = \sum_{j=1}^{m=3} q_j Y_j^2 - (\bar{Y})^2 = 0,3 \cdot 3^2 + 0,4 \cdot 2^2 + 0,3 \cdot 1^2 - 2^2 = 0,3 \cdot 9 + 0,4 \cdot 4 + 0,3 \cdot 1 - 4 = 2,7 + 1,6 + 0,3 - 4 = 4,6 - 4 = 0,6$$

Standart xatoliklar esa o'qituvchilarda:

$$S_x = \sqrt{0,4236} = 0,65. \quad S_y = \sqrt{0,6} = 0,77.$$

Bundan, tajriba yakunidagi standart xatoligi tajriba boshidagi ko'rsatkichlarga nisbatan kichik bo'ldi, ya'ni $0,65 < 0,77$. Buni yanada aniqroq ko'rsatish maqsadida har ikki statistik tanlanma bo'yicha o'rta qiymat aniqliklarini biz variatsiya koeffitsientlari orqali, ya'ni C_x va C_u formula orqali hisoblaymiz:

$$C_x = \frac{S_x}{\sqrt{n} \cdot x} \cdot 100\% = \frac{0,65 \cdot 100\%}{\sqrt{409} \cdot 2,42} = \frac{65\%}{20,22 \cdot 2,42} = \frac{65\%}{48,93} = 1,34\% \approx 1\%$$

$$C_y = \frac{S_y}{\sqrt{n} \cdot y} \cdot 100\% = \frac{0,77 \cdot 100\%}{\sqrt{392} \cdot 2} = \frac{77\%}{19,8 \cdot 2} = \frac{77\%}{39,6} = 1,94\% \approx 2\%$$

Demak, tajriba guruhidagi o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichi aniqligi nazorat guruhidan bir foizga farq qilar ekan.

Endi ikkkita bosh to'planning noma'lum o'rta qiymatlariga o'xshashligini hisobga olib Styudentning tanlanmali mezonni asosida nolinni gipotezani tekshiramiz:

$$H_0 : \mu = \mu_y$$

Shunga asosan quyidagi hisoblanishni bajaramiz:

$$T_{x,y} = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sqrt{\frac{S_x^2}{n} + \frac{S_y^2}{m}}} = \frac{2,42 - 2}{\sqrt{\frac{0,4236}{409} + \frac{0,6}{392}}} = \frac{0,42}{\sqrt{0,001 + 0,002}} = \frac{0,42}{\sqrt{0,003}} = \frac{0,42}{0,055} = 7,64$$

Styudent mezoni asosida erkinlik darajasini quyidagi formula orqali hisoblaymiz:

$$k = \frac{\left(\frac{S_x^2}{n} + \frac{S_y^2}{m}\right)^2}{\frac{\left(\frac{S_x^2}{n}\right)^2}{n-1} + \frac{\left(\frac{S_y^2}{m}\right)^2}{m-1}} = \frac{\left(\frac{0,4236}{409} + \frac{0,6}{392}\right)^2}{\frac{\left(\frac{0,4236}{409}\right)^2}{408} + \frac{\left(\frac{0,6}{392}\right)^2}{391}} = \frac{(0,001 + 0,002)^2}{\frac{(0,001)^2}{408} + \frac{(0,002)^2}{391}} = \frac{(0,003)^2}{\frac{0,000001}{408} + \frac{0,000004}{391}} = \frac{0,000009}{0,0000000003 + 0,0000000012} = \frac{0,000009}{0,0000000013} = 6923,1$$

ushbu ehtimollik uchun Statistika alomatining qiymatdorlik darajasini $\alpha=0,05$ deb olsak, u holda $r=1-\alpha=0,95$ ga hamda erkinlik darajasi o'qituvchilarda: $k=6923,1$ ga teng. Styudent funksiyasi taqsimot jadvalidan ikki tomonlama mezonning kritik nuqtasi:

$$t_{\frac{1-(1-p)}{2}}(k) = t_{\frac{1-(1-0,95)}{2}}(6923,1) = t_{0,975}(6923,1) = 1,96$$

Bundan ko'rinib turibdiki, Statistikaning tanlanma qiymati kritik nuqtadan katta ekan. Bundan Styudentning tanlanma mezoni:

$$T_{x,y} = 7,64 > 1,96 \text{ ga teng.}$$

Demak, bosh o'rtacha qiymatlar tengligi haqidagi N_0 nolinchii gipoteza rad etiladi. Buni 95% ishonchlilik bilan aytish mumkinki, tajriba-sinov guruhlaridagi o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichlari har doim nazorat guruhlaridagi o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichlaridan yuqori bo'ldi.

Endi baholashning samaradorlik ko'rsatkichini aniqlash uchun ishonchli intervalni topamiz:

$$\Delta_x = t_\gamma \cdot \frac{S_x}{\sqrt{n}} = 1,96 \cdot \frac{0,65}{\sqrt{409}} = 1,96 \cdot \frac{0,65}{20,22} = \frac{1,274}{20,22} \approx 0,063$$

$$\Delta_y = t_\gamma \cdot \frac{S_y}{\sqrt{n}} = 1,96 \cdot \frac{0,77}{\sqrt{392}} = 1,96 \cdot \frac{0,77}{19,8} = \frac{1,5092}{19,8} \approx 0,076 \text{ ga teng. Topilgan}$$

natijalardan tajriba guruhi uchun ishonchli intervalni topsak:

$$\bar{X} - \Delta_x \leq a_x \leq \bar{X} + \Delta_x$$

O'qituvchilarda tajriba yakuni uchun:

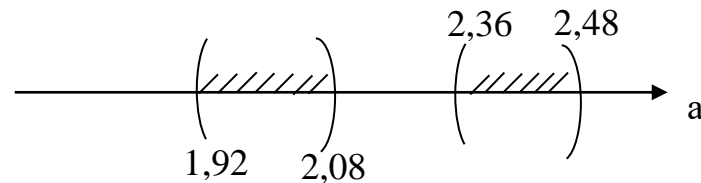
$$2,42 - 0,063 \leq a_x \leq 2,42 + 0,063 \qquad 2,36 \leq a_x \leq 2,48$$

Tajriba boshi uchun ishonchli interval:

$$\bar{Y} - \Delta_y \leq a_y \leq \bar{Y} + \Delta_y$$

$$2 - 0,076 \leq a_y \leq 2 + 0,076 \qquad 1,924 \leq a_y \leq 2,08$$

Buni geometrik tasvirlasak o'qituvchilarda:

Bundan $\alpha=0,05$ qiymatdorlik darajasi bilan aytish mumkinki, o'qituvchilarda tajriba guruhidagi o'rtacha baho nazorat guruhidagi o'rtacha bahodan yuqori va oraliq intervallari ustma-ust tushmayabdi. Demak, matematik-statistik tahlilga asosan, yaxshi natijaga erishilgani ma'lum bo'ldi.

Yuqoridagi natijalarga asoslangan holda tajriba-sinov ishlarining sifat ko'rsatgichlarini hisoblaymiz.

O'qituvchilarda:

Bizga ma'lumki, $\bar{X}=2,42$; $\bar{Y}=2$; $\Delta_x=0,063$; $\Delta_y=0,076$; ga teng.

Bundan sifat ko'rsatgichlari:

$$K_{y\sigma} = \frac{(\bar{X} - \Delta_x)}{(\bar{Y} + \Delta_y)} = \frac{2,42 - 0,063}{2 + 0,076} = \frac{2,357}{2,076} = 1,14 > 1;$$

$$K_{\sigma\sigma} = (\bar{X} - \Delta_x) - (\bar{Y} - \Delta_y) = (2,42 - 0,063) - (2 - 0,076) = 2,357 - 1,924 = 0,43 > 0;$$

Olingan natijalardan o'qitish samaradorligini baholash mezoni birdan kattaligi va bilish darajasini baholash mezoni noldan kattaligini ko'rish mumkin.

Bundan ma'lumki, tajriba guruhidagi va hamda tajriba yakunidagi o'zlashtirish nazorat guruhidagi va tajriba boshidagi o'zlashtirishdan yuqori ekan.

Bundan shuni aytish mumkinki, tajriba guruhining ko'rsatkichi nazorat guruhinikiga nisbatan 14,3% ga oshganligini ko'rish mumkin.

O'tkazilgan Statistik tahlillardan tajriba guruhida qo'llanilgan o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish samarador bo'lib, o'tkazilgan tajriba-sinov tahlillari uni respublikamiz miqyosida ommalashtirish mumkinligiga asos yaratadi.

III bob bo'yicha xulosalar

1. Pedagogik tajriba-sinov o'tkazishda bilim darajalari bir xil imkoniyatli tajriba va nazorat guruhlari tanlandi.

2. O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediakompetentligini rivojlantirish kafolatlangan natijalarga erishish maqsadida o'quv jarayoni loyihalashtirib olindi.

3. O'quv maqsadlariga erishish usullari orqali tajriba natijalari olinib matematik-statistika metodlari yordamida tahlil qilindi.

4. Tajriba natijalari ilmiy asoslandi va tegishli xulosalar chiqarildi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Dissertatsiya ishida amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosa va takliflar hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini nazariy tahlillar asosida rivojlantirish jarayoni samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik sharoitlar aniqlandi.

2. Ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligi amaliyotidagi muammoning holatini tahlil qilish shakllantirish yo'llarini pedagogik (axborotni tanlash, saralash, baholash, tizimlashtirish, qayta ishlash va uzatish), psixologik (o'zlikni anglash, imkoniyat, qobiliyat) omillari aniqlandi.

3. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediata'limni dolzarbligi, kompetensiyaviy yondashuvlar va ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining ehtiyojlari asosida mediakompetentligi tushunchasi hamda tarkibiy elementlari aniqlandi.

4. Aniqlangan ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish samaradorligiga mualliflik kurslarini tashkil etishning on-line shakli E-learning (elektron ta'lim), uzluksiz kasbiy ta'lim olish (continuing professional development – CPD) platformasida interaktiv audio, video konferensiya, telekommunikatsiya texnologiyalarining media-rejasi ishlab chiqilgan.

5. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish mezonlarini (ijtimoiylik, kommunikativlik, intellektuallik, axborotlilik) hamda axborotlarni almashishning (sinxron teleko'rsatuv, videoanjuman, radioeshittirish) integrativ virtual ta'lim platformasi (SmartLand) kontent yaratish orqali mediamadaniyat shakllanishi ilmiy asoslangan.

6. Tadqiqot davomida uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonidagi axborotlarni birlamchi (Qonunlar, Vazirlar Mahkamasi tomonidan ijroga yo'naltirilgan me'yoriy hujjatlar, tegishli vazirlik tomonidan qabul qilingan qarorlar va yo'riqnomalar, buyruqlar, Lex.uz. saytidagi ma'lumotlar, orginal san'at asarlari), ikkilamchi (ilmiy kitoblar, ilmiy jurnallar, sohaga tegishli tahlillar),

uchlamchi (qo'llanmalar, ensiklopediyalar, xronologik jadvallar, ma'lumotlar bazasi) manbalarga ajratildi.

7. Elektron ta'lim resurslari uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarining mazmuniga mosligi, elektron ta'lim resurslarning tushunarlik darajasi va mantiqiy bog'liqligi, malaka oshirish vaqtida va keyingi uzluksiz kasbiy rivojlanishi uchun elektron ta'lim resurslar yetarliligi tahlil etilib, mediakontentlar yaratilib, uzluksiz kasbiy rivojlantirish platformasining <http://mediakom.uz/> web-sayti manziliga joylashtirilib, o'qituvchilarning mustaqil axborot manbalaridan foydalanish monitoringi o'tkazildi.

8. Tajriba-sinov yakunida erishilgan samaradorlik ko'rsatkichlar qo'llanilgan metodika va ishlab chiqilgan tavsiyalar hamda indikatorlar tadqiqot farazi to'g'riligi va qo'llanilgan vositalarning reprezentativligi ta'minlanganligini nazariy-amaliy jihatdan asoslashga xizmat qildi.

Shunday qilib, tadqiqotning maqsadi, qo'yilgan vazifalari to'liq bajarildi, tajriba-sinov ishlarining natijalari ilmiy farazning to'g'riligini va ishlab chiqilgan uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi samaradorligini ko'rsatib berdi.

O'tkazilgan izlanishlar asosida ijtimoiy fanlar o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasini takomillashtirish bo'yicha quyidagi metodik **tavsiyalar** ishlab chiqildi:

1. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida mediakompetensiyaviy yondashuv asosida ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediafaoliyatini o'quv seminar, tajriba almashish, vebinar, onlayn ma'ruzalar tashkil etish orqali kengaytirish zarur;

2. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida ijtimoiy fan o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish aksiologik yondashuvdan foydalangan holda o'qituvchilarning mustaqil o'quvni tashkil etish maqsadga muvofiq;

3. Pedagogik faoliyatning tegishli sohalarga doir ma'lumotlardan foydalanilgan holda mediamahsulotlarini yaratish bo'yicha ijodiy vazifalarni tayyorlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun, ehtiyojlarni o'rganish zarur;

4. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursi mazmuniga mediakompetentlikni rivojlantirish haqidagi nazariy ma'lumolarni singdirish;

5. O'qituvchilarda mediakompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish;

6. O'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantiruvchi elektron qo'llanma (<http://www.mediakom.uz>) ni uzluksiz ravishda takomillashtirib borish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLAR VA METODOLOGIK

AHAMIYATGA MOLIK NASHRLAR

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2017. 40 б.

2. Ўзбекистон Республикасининг 2020-йил 23-сентябрдаги ЎРҚ-637-сон “Таълим тўғрисида”ги қонуни (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон).

3. Ўзбекистон Республикасининг 2020-йил 27-июньдаги ЎРҚ-630-сон “Инновацион фаолият тўғрисида”ги қонуни. // (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.07.2020 й., 03/20/630/1101-сон).

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 2-февралдаги “Ахборот соҳаси ва оммавий коммуникацияларни янада ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5653-сон Фармони. 04.02.2019 й., 06/19/5653/2568-сон; 11.12.2019 й., 06/19/5892/4134-сон.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 19-февральдаги “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5349-сон Фармони (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 20.02.2018 й., 06/18/5349/0792-сон; 14.12.2019 й., 06/19/5894/4161-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 24.07.2021 й., 06/21/6268/0700-сон).

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 13-декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси давлат бошқарувида рақамли иқтисодиёт, электрон ҳукумат ҳамда ахборот тизимларини жорий этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5598-сон Фармони / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.12.2018 й., 06/18/5598/2313-сон).

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 29-апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030-йилгача

ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони. 24.07.2021 й., 06/21/6268/0700-сон

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги “2022-2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон).

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 2-октябрдаги “«Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сон Фармони. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 14.07.2021 й., 06/21/6261/0667-сон).

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 6-ноябрдаги “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6108-сон Фармони. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 26.08.2021 й., 07/21/5234/0826-сон).

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 27-февралдаги “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, ПҚ-4623-сонли қарори. 28.02.2020 й., 07/20/4623/0220-сон.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 25-январдаги “Халқ таълими соҳасидаги илмий тадқиқот фаолиятини кўллаб қувватлаш ҳамда узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4963-сонли қарори. *Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.01.2021 й., 07/21/4963/0064-сон.*

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасинининг 2022-йил 17-январдаги “Халқ таълими ходимларини узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини ташкил этиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги

25-сонли қарори. *Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 18.01.2022 й., 09/22/25/0033-сон.*

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 13-сентябрдаги “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги ПҚ-3271-сон Қарори. (*Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 38-сон, 1029-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.12.2019 й., 06/19/5892/4134-сон, 13.12.2019 й., 06/19/5893/4150-сон*)

16. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017-йил 14-январда бўлиб ўтган “Мамлакатимизни 2016 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунларини ҳар томонлама таҳлил қилиш ҳамда республика ҳукуматининг 2017-йил учун иқтисодий ва ижтимоий дастури энг муҳим йўналишлари ва устувор вазифаларини белгилашга бағишланган мажлисида сўзлаган нутқи. // “Халқ сўзи” газетаси, 2017-йил 16 январ.

17. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. Ўзбекистон нашриёти. – 2021 й 464 бет.

18. Мирзиёев Ш.М. 2021-йил 29-сентябрдаги “Ўқитувчи ва мураббийлар куни”га бағишланган тантанали маросимдаги нутқи.

BOSHQA ADABIYOTLAR

19. Абдуқодиров А., Пардаев А. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти. Монография. – Т.: Фан, 2009. 145 б.

20. Арипов М., Бегалов Б., Бегимкулов Ш., Мамаражабов М. Ахборот технологиялари. – Т.: Ношир, 2009. 368 б.

21. М.Арипов. Информатика асослари. Тошкент. Ўқитувчи нашриёти. 2002 й.- 432 б.

22. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев. – Москва: Академия, 2001. – 438 с.

23. Аствасатуров Г.О. Эффективный урок в мультимедийной образовательной среде / Г.О. Аствасатуров, Л.В. Кочегарова. – Москва: Изд-во «Сентябрь», 2012. – 176 с
24. Аскарлов. А.Д. Халқ таълими ходимлари малакасини масофадан ошириш тизимини такомиллаштириш. Автореф. дисс. п.ф.ф.д. 2017. – 51 с.
25. Алкаров Э.М. Ахборот-коммуникация технологиялари асосида педагог кадрлар узлуксиз касбий ривожланишини бошқариш самарадорлигини ошириш. Автореф. дисс. п.ф.ф.д. 2021. – 54 с.
26. Баранов О.А. Медиаобразование в школе и вузе. Твер: Изд-во Твер. гос. ун-та, 2002. 87 с.
27. Бабаджонов С.С. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантиришнинг назарий методик асослари. – Т., “Халқ таълими” илмий-методик журнали. 2016-йил 3-сон, 24 б.
28. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти. Дис. ... пед. фан. д-ри.– Т.: 2007.
29. Бегимкулов У.Ш. ва бошқалар. Педагогик таълимни ахборотлаштириш: назария ва амалиёт. Монография. – Т.:Фан, 2011. 232 б.
30. Бекназарова С.С. Медиаобразование для подготовки преподавателей: создание потенциала для информационного общества. // Монография. – Т.: Фан, 2016. 100 б.
31. Бодрунова С.С., Якунин А.В. Метод эвристической экспертизы дизайна медиапроекта: опыт междисциплинарного подхода // Mediaskop. 2016. № 3. S. 17. URL: <http://www.mediascope.ru/node/2181> (дата обращения: 27.04.2020).
32. Боймуродова Г.Т. Малака ошириш тизимини модернизациялаш жараёнида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини узлуксиз ривожлантириш механизми. Автореф. дисс. п.ф.д. 2021. – 68 с.

33. Бевор Э. Юные, медиа и медиаобразование. Средства коммуникации и проблемы развития личности ребенка / Э. Бевор; под общ. ред. А.В. Шарикова. – Москва: ЮНПРЕСС, 1994. – С. 29 – 35.

34. Бекчанова Ш.Б. Масофавий таълим асослари. https://majmua.tdpu.uz/files_new/126524_2018_й.

35. Баранов О.А. Медиаобразование в школе и вузе. Твер: Изд-во Твер. гос. ун-та, 2002. 87 с.

36. Бент Б. Мультимедиа в образовании: специализированный учебный курс / Бент Б. Андерсен, Катя ван ден Бринк. – Москва: Дрофа, 2007. – 224 с.

37. Бээлгэт К. Ключевые аспекты медиаобразования / К. Безелгет. – Москва, 1995. – 51 с

38. Вартанова Е.Л., Засурский Я.Н. Российский модуль медиаобразования: концепции, принципы, модели // Информационное общество. 2003. № 3. С.5-10.

39. Вахобов М.М. Глобаллашув шароитида ёшларни медиасаводхонлигини ошириш. Республика илмий-амалий семинари материаллари. (Биринчи китоб) Наманган, 2015. 77 б.

40. Вершинин В.А. Новые формы и методы учебного медиапроектирования // Дизайн СМИ: Тренды XXI века 2017. № 3. С. 15-25. URL:<https://elibrary.ru/item.asp?id=36590506> (дата обращения: 27.04.2020).

41. Винер И. Кибернетика и общество. – М.: ИЛ, 1958. - С.31

42. Вартанова Йе. Медиа экономика зарубежных стран: Глоссарий, Учебное пособие. <http://vocable.ru>

43. Волкоморов В.А. Медиатворчество в контексте использования новых медиа / В.А. Волкоморов. – 2009. – УРЛ: [хтп://волкоморов.ком](http://волкоморов.ком) (дата обращения: 23.04.2014)

44. Возчиков В.А. Медиаобразование в педагогическом вузе. Методические рекомендации. Бийск: НИС БиГПИ, 2000. 25 с.

45. Гордеева И.В., Мультимедиа технология. Новосибирск, СГГА, 2010, – С. 158.

46. Гегелова Н.С., Исмаилова А.А. Учебное телевидение в российских вузах // Вестник Российского университета дружбы народов. Литературоведение. Журналистика. 2016. №4. С. 175-180. URL: <https://yelibrary.ru/item.asp?id=27467943> (дата обращения: 27.04.2020).

47. Гудилина С.И. Перспективы развития медиаобразовательных технологий // Образовательные технологии XXI века/Под ред. С.И.Гудилиной, К.М.Тихомировой и Д.Т.Рудаковой. М., 2004. С.77.

48. Гончарова Т.М. Медиакомпетентность как необходимый элемент профессиональной компетенции / Т.М. Гончарова // Социальный компютинг. – 2012. – № 1. – URL: <http://sk-journal.mggu-sh.ru> / (дата обращения 25.07.2017).

49. Григорьева И.В. Web-портфолио как средство формирования медиакомпетентности будущих педагогов / И.В. Григорьева. – Москва: Изд-во Российской академии образования, 2009. – 269 с.

50. Гуревич П.С. Культурология / П.С. Гуревич.– Москва: КНОРУС, 2011. – 448 с

51. Дубовер Д.А. Развитие социальных компетенций у студентов технических специальностей средствами медиаобразовательной проектной деятельности // Мир науки. 2018. № 6 (6). С. 22. URL: <https://mir-nauki.com/33pdmn618.html> (дата обращения: 27.04.2020).

52. Джураев Р.Х. Теория и практика интенсификации профессиональной подготовки учащихся. – Ташкент: 1992. – 159 с.;

53. Егорова Ю.Н. Мультимедиа как средство обучения в общеобразовательной школе: Дис. ... канд. пед. наук. Чебоксары, 2000.

54. Журин А.А. Интеграция медиаобразования с курсом химии средней общеобразовательной школы: Дис. д-ра. пед. наук. М., 2004.

55. Журналистика и медиаобразование в XXI веке/Под ред. А.П.Короченского. Белгород: Изд-во Белгород. гос. ун-та, 2006. 368 с.

56. Жилавская И.В. Медиаобразование молодежи: монография. М: РИС МГГУ им. М.А. Шолохова, 2013. 243 с. URL:

<http://mic.org.ru/phocadownload/monografiya-zhilavskaya-mom.pdf> (дата обращения: 27.04.2020).

57. Журналистикада медиа ва ахборот саводхонлиги: [Матн] / Н. Муратова, Э.Гризл, Д. Мирзахмедова — Тошкент: Бактрия пресс, 2019 й. 112 б.

58. Зазнобина Л.С. Стандарт медиаобразования, интегрированного в гуманитарные и естественно-научные дисциплины начального общего и среднего общего образования // Медиаобразование / Под ред. Л.С.Зазнобиной М.: Изд-во Москов. ин-та повышения квалификации работников образования, 1996. С.72-78.

59. Закирова Ф.М. и др. Информатика и ИТ. Мет.пос., – Т.: Алоқачи, 2007.

60. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов /Е.Ф. Зеер. – Москва: «Мир», 2005. – 336 с.

61. Залагаев Д.В. Развитие медиаграмотности учащихся в процессе обучения информатике. Дис. канд. пед. наук. Омск, 2005.

62. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 20 – 26.

63. Змановская Н.В. Формирование медиаобразованности будущих учителей. Автореф. дис. канд. пед. наук. Красноярск, 2004. 24 с.

64. Иноятлов У.И. Халқ таълими тизимида медиатаълимни ташкил этиш ва ривожлантириш. Глобаллашув шароитида ёшларни медиасаводхонлигини ошириш. Республика илмий-амалий семинари материаллари. (Биринчи китоб) Наманган, 2015. 5-7 б.

65. Искаков Б.А. Развитие медиакомпетентности учителей в условиях ресурсного центра. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Барнаул. 2013. – С. 24.

66. Иманова О.А. Методика развития деятельностной компоненты медиакомпетентности учащихся старших классов средствами

информационных технологий автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Киров, 2010.

67. Ибрагимов А.А. Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш тизимини кўп векторли ёндашув асосида такомиллаштириш. Автореф. дисс. п.ф.ф.д. 2018. – 56 б.

68. Ирнараров К.Т., Маматова Я.М. Информация в печати (Краткий курс лекций). – Т.: НУУз, 2000. – С. 6.

69. Иванова Е.О. Компетентностный подход в соотношении со знаниево-ориентированным и культурологическим [Электронный ресурс] // Эйдос: интернет-журнал. 2007. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-23.htm> (дата обращения: 27.04.2020).

70. Иванов Д.А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. М.: Чистые пруды, 2007. 32 к. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01003382302> (дата обращения: 27.04.2020).

71. Кириллова Н.Б. Медиакультура как интегратор среды социальной модернизации. Дис. ... д-ра культурологии. М., 2005.

72. Ковшарова Т.В. Формирование медиаобразованности старшеклассников в эколого-информационном педагогическом пространстве урока. Автореферат дис. канд. пед. наук. Чита, 2006.

73. Катханова Ю.Ф. Инновационная деятельность в области медиаобразования. Образовательные технологии XXI века / Ю.Ф. Катханова, С.И. Гудилина. – Москва, 2007. – С. 60 – 63.

74. Короченский А.П. Медиакритика в теории и практике журналистики: Автореф. дис. д-ра филол. наук. СПб, 2003 (а). 40 с.

75. Коновалова Н.А. Развитие медиакультуры студентов педагогического вуза: Дис. канд. пед. наук. Вологда, 2004.

76. Куткина О.П. Педагогические условия формирования медиакомпетентности будущих библиотечно-информационных специалистов. Дис. ... канд. пед. наук. Барнаул, 2006.

77. Карашева Т.К. Мультимедиа-технологии в обучении / Т.К. Карашева, Ж.О. Мухаметжанова. – 2014. – URL: <http://festival.1september.ru> (дата обращения: 28.01.2015)

78. Клемешова Н.В. Мультимедиа как дидактическое средство высшей школы: дис....канд. пед. наук / Н.В.Клемешова. –Калининград, 1999. – 210 с.

79. Коновалова Н.А. Развитие медиакультуры студентов педагогического вуза: дис. ... канд. пед. наук / Н.А.Коновалова. – Вологда, 2004. – 205 с.

80. Красилников Н.Н. Мультимедиа технологии в информационных системах. Методы сжатия и форматы записи графической информации: учебное пособие / Н.Н.Красилников, О.И.Красилникова. – Санкт-Петербург.: ГУАП, 2004. – 68 с.

81. Кузмина М.В. Образовательное видео и образовательная блогосфера, медиаобразование, медиакультура, информационные технологии / М.В.Кузмина.–2008.–URL: <http://mediatvorchestvo.blogspot.com> (дата обращения: 21.04.2016)

82. Леготина Н.А. Педагогические условия подготовки студентов университета к реализации медиаобразования в общеобразовательных учреждениях. Дис. ... канд. пед. наук. Курган, 2004.

83. Лазарева В.Н., Перезовова О.В. Влияние медиасреды на профессиональное сознание молодежи // Модели, системы, сети в экономике, технике, природе и обществе. 2015. № 2 (14). С. 201–206. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24107897> (дата обращения: 27.04.2020).

84. Муминов А. Ўзбекистон: ахборотлашган жамият сари. – Тошкент, 2013.-Б. 5.

85. Маматова Я., Сулайманова С. Узбекистан по пути развития медиаобразования. Учебное пособие. – Т.: Эхтремум-пресс, 2015. – С. 90.

86. Музафарова М.Г. Формирование пространства профессионально творческого развития учителя в системе повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук / М.Г.Музафарова. – Казан, 2009 й. – 203 с.

87. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Дисс. .... автореферати. – Т.: ТДПУ, 2007 й.

88. Муслимов Н.А., Сайфулов Д.М., Усмонбоева М.Х., Тўраев А.Б. Web технология асосида электрон ахборот таълим ресурсларини яратиш ва уларни амалиётга жорий этиш. – Т.: 2015 й. 5-7 б.

89. Мурюкина Е.В. Формирование медиакультуры старшеклассников (на материале кинопрессы). Дис. ... канд. пед. наук. Белгород, 2005 й.

90. Н.Муратова, Э.Гризл, Д.Мирзахмедова. Журналистикада медиа ва ахборот саводхонлиги: /- Тошкент: Бактрия пресс, 2019 й. - 112 б.

91. Н.Мўминова. Малака ошириш жараёнида мактабгача таълим ташкилоти тарбиячи педагоглариинг медиакомпетентлигини ривожлантириш. Автореферат. дисс. п.ф.ф.д.(PhD).Т.; 2022. 49-б.

92. Морозова А.А. Преимущества медиаобразовательных проектов в социальных сетях // Медиасреда. 2018. №14. С. 175–179. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36498734> (дата обращения: 27.04.2020).

93. Медиа ва ахборот саводхонлигини шакллантиришнинг педагогик жихатлари. Ўқув-амалий қўлланма. - Т.: Эхтримум-пресс, 2017-142 б.

94. Norboyeva Mohigul Shavkat qizi. Axborot va undan yoshlarning foydalanish xususiyatlari –Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 11 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals- CiteFactor 2020-21: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-11-811-817

95. Нелунова Е.Д. Педагогические основы саморазвития студентов в мультимедийной образовательной среде: дис. ...д-ра пед. наук / Е.Д. Нелунова. – Якутск, 2010. – 392 с.

96. Никитина Е.Ю., Милютин А.А. Формирование медиакомпетенции младших школьников на уроках русского языка. Монография. – М., 2015.

97. Низамова Ш.И. Умумий ўрта таълим мактаб директорлари иқтисодий компетентлигини ривожлантириш механизми. Автореферат. дисс.п.ф.ф.д.(PhD).Т.; 2021. 50 б.

98. Новик С.А. Мультимедиа технологии / С.А. Новик. – 2013. – URL: <http://www.pandia.ru/> (дата обращения: 17.11.2016)

99. Новикова А.А. Теория и история развития медиаобразования в США: 1960-2000 гг.: дис. ... канд. пед. наук / А.А.Новикова. – Таганрог, 2000. – 152 с.

100. Оголсова Н.Н. Мультимедийные проекты как средство повышения квалификации педагогов: дис. ... канд. пед. наук / Н.Н.Оголсова. – Новокузнецк, 2007. – 229 с

101. Хашимова Д.П. Замонавий таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш истиқболлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июн, 2020 й.151-155.б

102. Павлычева Е.Д. Влияние электронных масс-медиа на социальную идентификацию подростков. Автореф. дис. ... канд. социол. наук. М., 2006.

103. Панарина Т.В. Гражданская социализация студентов в условиях медийного культурно-образовательного пространства морской академии. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Ростов, 2006.

104. Пахрутдинов Ш.И. Глобаллашув ва ахборот алмашинуви жадаллашган шароитда медиатаълимнинг аҳамияти. . – Т.: “Халқ таълими” илмий-методик журнали, 2017 йил 2-сон, 116 б.

105. Протопопова В.В. Медиакомпетентность современного педагога [Текст] / В.В.Протопопова // Высшее гуманитарное образование XXI века: проблемы и перспективы: В 2-х т. Т.1. Педагогика. Психология. – Самара: ПГСГА, 2009

106. Петрова С.В. Формирование медиакомпетентности педагогов гуманитарно-художественных дисциплин в системе дополнительного профессионального образования. дис. ... д-ра филол. наук / И.В.Рогозина. – Ростов-на-Дону, 2018. – 225 с.

107. Разлогов К.Е. Медиаобразование — мифы и реальность // Медиаобразование. 2006. Н 3. С.90-93.
108. Рогозина И.В. Медиа-картина мира: когнитивно-семиотический аспект: дис. ... д-ра филол. наук / И.В.Рогозина. – Барнаул, 2003. – 430 с.
109. Рахимов О.Д., Мустафаев Қ.О., Зоиров Н.И. Масофавий таълимнинг дидактик таъминоти. Қарши 2012-й. 20 бет.
110. Рахимов О.Д., Электрон таълим ресурсларини яратиш талаблари ва технологияси. Таълимнинг ахборот-ресурс таркиби / Информационно-ресурсная составляющая образования. 45-50 бет.
111. Сапунов Б. Образование и медиакультура // Высшее образование в России. 2004. № 8. С.26-34.
112. Спичкин А.В. Что такое медиаобразование. Курган: Изд-во Ин-та пов. квалификации и переподготовки кадров работников образования, 1999. 116 с.
113. Сотниченко, А.Н. Использование мультимедийных технологий в образовании / А.Н.Сотниченко. – 2014. – URL: <http://nsportal.ru/> (дата обращения: 28.05.2014)
114. Семенов Е.Н. Медиаобразование будущего учителя в высшей филологической школе: опыт зарубежья Украины // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. 2013. № 1 (12). С. 239–242.
- 115 Стрелников В.Н. Медиафакультет как форма внедрения компьютерных технологий в процесс подготовки библиотечно-информационных специалистов. Дис. ... канд. пед. наук. Самара, 2002.
116. Столбникова Е.А. Развитие критического мышления студентов педагогического вуза в процессе медиаобразования (на материале рекламы). Дис. канд. пед. наук. Ростов, 2005.
117. Стерденко С.М. Роль семьи в формировании медиакультуры подростков. Ученые записки Таврического национального университета им.

В.И.Вернадского. Серия “Филология. Социальная коммуникация”. Том 21(60). 2008, №1. – С. 344.

118. Турдиев Н.Ш., Асадов Ю.М., Акбарова С.Н., Темиров Д.Ш. Умумий ўрта таълим тизимида ўқувчиларнинг компетенцияларини шакллантиришга йўналтирилган таълим технологиялари. – Т.: Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти, 2015. 160-б.

119. Турсунов С.Қ. Таълимда электрон ахборот ресурсларни яратиш ва уларни жорий қилишнинг методик асослари (педагогика олий таълим муассалари “Веб-дизайн” фани мисолида). Дисс... пед.фан.– Т.: 2011.

120. Тришина С.В. Информационная компетентность как педагогическая категория // Интернет-журнал «Ейдос». 2005. 10 сент. // Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm>

121. Тайлаков. Н.И. Узлуксиз талим тизимини учун информатикадан ўқув адабиётлари янги авлодини яратишнинг илмий педагогик асослари. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005. 160 б.

122. Фёдоров А.В. Медиаобразование будущих педагогов. Таганрог: Изд-во Кучма, 2005. 314 с.

123. Фёдоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. Ростов: ЦВВР, 2001. 708 с.

124. Фёдоров А.В. Словар терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А.В.Фёдоров. – 2010. – URL: <http://evartist.narod.ru/> (дата обращения: 23.08.2017)

125. Фатеев В.Н. Медиаобразовательные технологии в профессиональном обучении менеджеров // Знак: проблемное поле медиаобразования. 2010. Т. 2, № 6. С. 27–34. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/mediaobrazovatelnye-tehnologii-v-professionalnom-obuchenii-menedzherov> (дата обращения: 27.04.2020).

126. Фоминова М.Н. Медиаобразование в контексте освоения курса мировой художественной культуры в общеобразовательной школе: Дис. ... канд. пед. наук. М., 2001.
127. Худолева Е.И. Педагогические проблемы медиаобразования в ФРГ и в России на современном этапе (конец XX — начало XXI вв.): Дис. ... канд. пед. наук. Владивосток, 2006.
128. Халлиева Г.И. Ўзбек адабиётининг электрон ахборот таълим ресурслари модулининг ўқув услубий мажмуаси. – Т., 2016.
129. Хижняк И.М. Профессиональная подготовка будущих учителей иностранного языка на основе использования технологий медиаобразования: дис. ... канд. пед. наук / И.М.Хижняк. – Саратов, 2008. – 174 с.
130. Хандрабура Л. Медиаобразование: Учебник: (7/8 класс) / Лоретта Хандрабура, Наталия Грыу. – Кишинев: Б. и., 2020.стр-153.
131. Ursul A.D. Jamiyatni axborotlashtirish va tsivilizatsiyaning barqaror rivojlanishiga o'tish // Vestnik ROIVT, 1993 yil.
132. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования / А.В.Хуторской // Народное образование. – 2002. – № 2. – С. 54-68
133. Kholmatova Sabohat. The place of media education in the formation of library culture Novateur Publication journal. 2021.15.04.746-747.
134. Шариков А.В., Фазулянова С.Н., Петрушкина Е.В. На пути гармонизации медиа и общества (медиаресурсы и медиаобразование в школах Самары). Самара, 2006. 50 с.
135. Шипнягова Е.Я. Формирование готовности будущих педагогов к интеграции медиаобразования в образовательный процесс школы. Дис. ... канд. пед. наук. Оренбург., 2003.
136. Эшбек Тўлқин. Медиа таълим янги таълим усули сифатида. <http://uchildiz.uz>. <http://nauka.uz>

137. Эрметова Н.К. Умумтаълим мактаб раҳбарларининг бошқарув фаолияти самарадорлигини оширишда маркетинг хизматларини ташкил этиш механизмини такомиллаштириш. Дисс.п.ф.ф.д.(PhD).Т.; 173-б.

138. Ғ.Мирзо, Иброҳимова О. Ахборот эркинлиги – демократиянинг муҳим таянчи. 28.11.2022. https://uza.uz/uz/posts/ахборот-эркинлиги-демократиянинг-муҳим-таянчи_411507.

139. Қодиров Х.Ш. Касб таълими ўқитувчиларининг билим ва кўникмаларини шакллантиришда ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш методикасини такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2017. –68-б.

140. Қаршиев Б. Жамият хавфсизлиги ва барқарорлигини таъминлашда медиатаълимнинг ўрни. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2020. –25-Б.

141. Кадиров Т.Б. “Малака ошириш таълимида тингловчиларнинг ахборот технологиялари соҳасидаги компетентлиги тушунчаси моҳияти ва мазмуни” // Fizika, matematika va informatika. – Toshkent, 2020 №4. В. 36-43. (13.00.00 №2)

142. Kadirov T.B. Malaka oshirish ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish va rivojlantirish masalalari // Samarqand davlat universiteti ilmiy axborotnomasi 29.08.2020 yil 4-son, В. 123-126. (13.00.00. №7)

143. Kadirov T.B. Xalq ta'limi tizimi pedagog xodimlar malakasini oshirishda mediata'lim muhitining imkoniyatlari // Uzluksiz ta'lim. – Toshkent, 2021. Maxsus son. В. 40-43. (13.00.00 №9)

144. Kadirov T.B. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari // Xalq ta'limi. Ilmiy-metodik jurnal. Toshkent – 2022. №1-son. В. 124-127. (13.00.00. №17)

145. Kadirov T.B. Malaka oshirish ta'limi jarayonida o'qituvchi mediakompetentligi shaxsiy va kasbiy rivojlanishning muhim omili // SamDU Ilmiy axborotnomasi. – Samarqand, 2021.- №2. В. 159-163. (13.00.00. №7)

XORIJIY ADABIYOTLAR

146. Alverman, D.E., Moon, J.S., Hagood, M.C. (1999). Popular Culture in the Classroom. Newark, Delaware: International Reading Association, 258 p.

147. Kubey, R. (1997). Media Education: Portraits of an Evolving Field. In: Kubey, R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. New Brunswick & London: Transaction Publishers, p.2

148. Buckingham, D. (Ed.) (1990). Watching Media Learning. Making Sense of Media Education. London — New York — Philadelphia: The Falmer Press, 234 p.

149. Buckingham, D. and Domaille, K. (2003). Where Are We Going and How Can We Get There? General Findings from the UNESCO Youth Media Education Survey 2001. In: Feilitzen, C. von, Carlsson, U. (Eds.). Promote or Protect? Perspectives on Media Literacy and Media Regulation. Goteborg: The International Clearinghouse on Children, Youth and Media, Nordicom, pp.41-54.

150. Carlsson, U. (2006). What is Media and Information Literacy? (Media Literacy for Children, Young People, Adults and Media Educators). In: Carlsson, U., Feilitzen, C. von (Eds.). In: In the Service of Young People? Studies and Reflections on Media in the Digital Age. Goteborg: The International Clearinghouse on Children, Youth and Media, Nordicom, p.350.

151. Lau W. W. Effects of social media usage and social media multitasking on the academic performance of university students // Computers in human behavior. 2017. Vol. 68. P. 286–291.

152. Frau-Meigs, D. (2003). Media Regulation, Self-Regulation and Education. In: Feilitzen, C. von, Carlsson, U. (Eds.). Promote or Protect? Perspectives on Media Literacy and Media Regulation. Goteborg: The International Clearinghouse on Children, Youth and Media, Nordicom, pp 23-39.

153. Baacke D. Medien Kompetenz als Netzwerk / D. Baacke // Medien praktisch. – 1996. – № 2. – P. 4 – 10

154. Masterman, L. (1985). Teaching the Media. London: Comedia Publishing Group, 341 p.

155. McMahon, B. (2003). Relevance and Rigour in Media Education. Keynote Presentation to the National Media Education Conference. Baltimore, 26 p.
156. Potter, W.J. (2001). Media Literacy. Thousand Oaks — London: Sage Publication, 423 p.
157. Peter W., Shapiro B. Digital media and data: using and designing technologies to support learning in practice // Learning, Media and Technology. 2016. Vol. 1. P. 187–192. DOI: 10.1080/17439884.2016.1160929.
158. Silverblatt, A. (2001). Media Literacy. Westport, Connecticut — London: Praeger, 449 p.
159. Worsnop, C.M. (2004). Media Literacy Through Critical Thinking. NW Center for Excellence in Media Literacy, pp.57-59.
160. Minkinen S. A General Curricular Model for Mass Media Education / S. Minkinen. – Paris: UNESCO, 1978. – 126 s.
161. <http://www.directmedia.ru> - Direct-Media
162. <http://www.myshared.ru/slide/1426960/>
163. https://uz.wikisko.ru/wiki/Media_culture
164. <https://t.me/avloniyuz>
165. <https://yuz.uz/news/raqamli-savodxonlikni-rivojlantirish-dasturi>
166. <https://uzedu.uz/> - O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi rasmiy web sayti.
167. https://t.me/b_saidov_uzedu
168. <https://fayllar.org/kompetenciya-mavjud-bilim-knikma-va-malakalarni-kundalik-faoli.htm>.
169. https://uza.uz/uz/posts/hayot-davomida-o‘qish-tamoyili-joriy-etiladi_190916
170. <https://polarize.ru/uz/office/globalnyi-process-informatizacii-informacionnoe-obshchestvo/>

ILOVALAR

1-IIova

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining ijtimoiy fan o‘qituvchilari uchun uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursining axborot–kommunikatsiya texnologiyalar va media savodxonlik kursi o‘quv rejasidagi modullarning mazmuni

AKT va media savodxonlik fan dasturining mavzulariga tavsiyalar

AKT dan foydalangan holda o‘quvchilarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan ta’lim strategiyalari.

Ta’lim jarayonida AKTdan foydalanish xavfsizligi, mas’uliyati va axloqiy normalari. “Kundalik” avtomatlashtirilgan ta’lim axborot tizimi.

Ta’lim mazmuniga mos bo‘lgan AKTni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning turli strategiya va yondashuvlari. Raqamli texnologiyalar.

Ommaviy axborot vositalaridagi media kontentni tushunish, mediasavodxonlik elementlarini o‘zida mujassam etgan holda ularni o‘quvchilarda shakllantirish metodikasi.

Turli vositalar orqali turli shakldagi axborotlarni tahlil qilish, baholash, boshqarish va yangi ma’lumotlarni yaratish.

1. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va mediasavodxonlik. (4 soat amaliy mashg‘ulot)

№	Modul mavzulari	Jami o‘quv yuklamasi	Ma’ruza	Amaliy
1.	“Kundalik” avtomatlashtirilgan ta’lim axborot tizimi va raqamli texnologiyalar	2	2	
2.	Ommaviy axborot vositalaridagi media kontentni tushunish, media savodxonlik elementlarini o‘zida mujassam etgan holda ularni o‘quvchilarda shakllantirish metodikasi	2		2
Jami:		4		4

AMALIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

2. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va media savodxonlik.

1-mavzu: “Kundalik” avtomatlashtirilgan ta’lim axborot tizimi va raqamli texnologiyalar (2 soat ma’ruza).

“Kundalik” avtomatlashtirilgan ta’lim axborot tizimida elektron jurnal bilan ishlash bo’yicha ko’rsatmalar. “Online-maktab”, “Online-to‘garak”, “Online-repitor” resurslaridan fanini o‘qitish jarayonida samarali foydalanish.

2-mavzu: Ommaviy axborot vositalaridagi media kontentni tushunish, media savodxonlik elementlarini o‘zida mujassam etgan holda ularni o‘quvchilarda shakllantirish metodikasi (2 soat amaliy mashg‘ulot)

Pedagogik dasturiy vositalar orqali media kontentni yaratish (FastStone Capture, Camtasia Studio, Bandicam AutoPlay Media Studio, iSpring Suite, Hot Potatoes, Crossword Forge va boshq.)dan foydalanib media kontentlarni yaratish.

Bugungi kunda mediata’lim, mediasavodxonlik, mediatanqid va uning tarqalish jarayonini tushunib yetish, tijorat, siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy va madaniy maqsadlarda tarqatilayotgan axborotning mohiyatini anglagan holda uni baholay olish.

AMALIY MASHG‘ULOTLAR BO‘YICHA TAVSIYALAR

MAVZU: MEDIATEXNOLOGIYALAR

1. Uy uchun mo‘ljallangan audio va video axborotni ijro qilish multimedia mahsulotlari.
2. Audio-video fayllar.

Ishning maqsadi: Tinglovchilarda multimedia audio va video axborotlarni ijro qilish uchun mo‘ljallangan texnik qurilmalar haqida tushunchalarni hosil qilish. Video mahsulotlarni yaratish uchun kerak bo‘ladigan zaruriy dasturiy ta‘minot bilan tanishish kabi tushunchalarga ega bo‘lish.

Zaruriy nazariy ma‘lumot: Mediatexnologiya bu – multimedaning apparat va texnik ta‘minoti tarkibiga kiruvchi kompyuter yoki boshqa raqamli ma‘lumotlar bilan ishlovchi boshqa texnik vositalar orqali sizga taqdim etiladigan matn, tasvir, ovoz va videodan iborat murakkab ko‘rinishdagi ma‘lumot hisoblanadi. **Mediatexnologiya** ta‘rifiga ko‘ra oddiy ko‘rinsa ham, u bilan ishlash jarayoni murakkab hisoblanadi. **Mediatexnologiyani** bilish bilan bir qatorda multimedaning texnik va dasturiy vositalarini ham bilish lozim. Multimediali axborotlar bilan birga ularning ilovalarini yaratuvchi mutaxassislarni multimedia yaratuvchilar deb ataymiz.

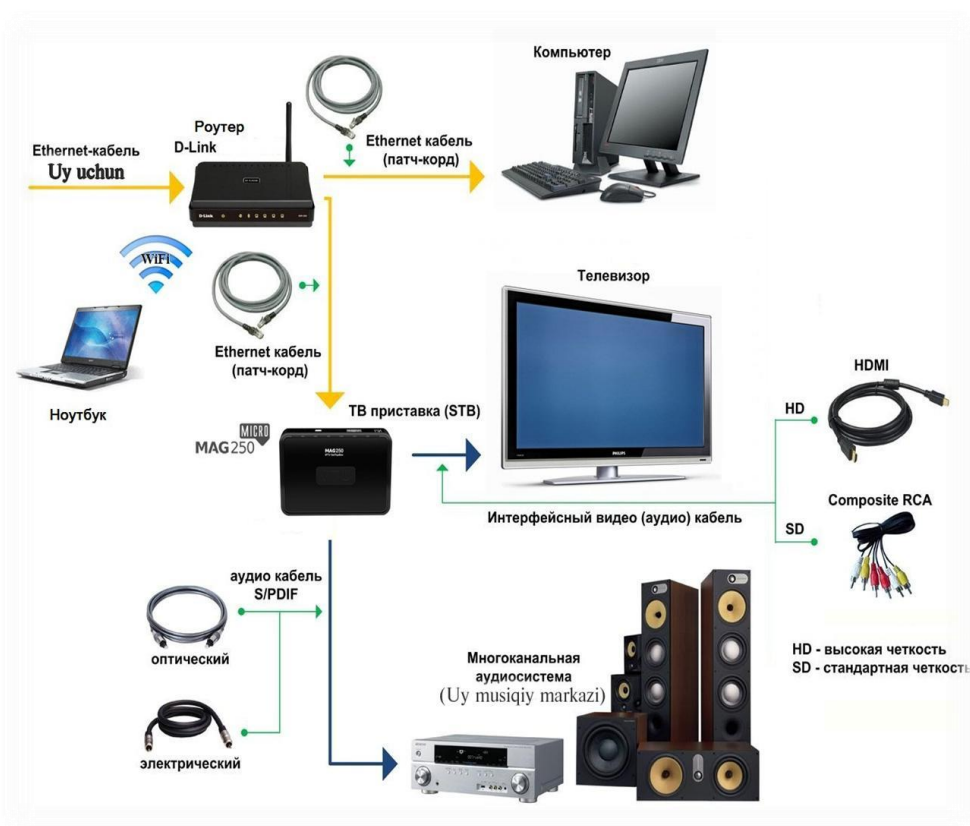
Amaliy tajriba ishini bajarishda zaruriy vositalar va axborot manbalari ta‘minoti:

- Xar bir tinglovchi uchun ishchi kompyuter;
- Sound Forge dasturi.

Dinamik vizual ketma-ketlik (slyd-shou, animatsiya, video)ni ovozli tarzda namoyish etish orqali insonlarning e‘tiborini ko‘proq jalb qilamiz. Shundan kelib chiqib, mediatexnologiyalar axborotni maksimal samarali tarzda taqdim etishga imkon beradi. Ma‘lumot taqdim etishning boshqa shakllaridan farqli ravishda, mediatexnologiyalardan biri bo‘lmish, multimediali taqdimot bir necha o‘n minglab sahifa matn, minglab rasm va tasvirlar, bir necha soatga cho‘ziladigan audio va video yozuvlar, animatsiya va uch o‘lchamli grafikalarini

o'z ichiga olgan bo'lishiga qaramay, ko'paytirish xarajatlarning kamligini va saqlash muddatining uzoqligini ta'minlaydi.

Media texnologiyalar faoliyati - zamonaviy muhandislik ishlarining omilidir, bu ommaviy axborot texnologiyalari tizimlarini ishlab chiqish, loyihalash va ishlashni o'z ichiga oladi. Media texnologiyalari faoliyati barcha texnik tizimlar uchun algoritm (texnik topshiriqni tayyorlash, loyahasini ishlab chiqish, ishlab chiqarish va joriy qilish, amaliyot va baholash) uchun xizmat qiladi. *1-rasm. Uy uchun mo'ljallangan mediatexnologiyalar, audio va videa axborotni ijro qilish mahsulotlari:*

Axborot - bu to'plangan, qayta ishlangan va izohlangan, foydalanish uchun qulay ko'rinishda taqdim etilgan ma'lumotlardir.

Media turlari

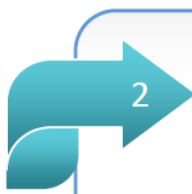
MEDIASAVODXONLIK QUIYIDAGILARNI O'Z ICHIGA OLADI:

Estetik va kreativ ko'nikmalar
media kontentni ijodiy jihatdan anglash, yaratish va talqin etish qobiliyatini bildiradi

Tanqidiy tahlil ko'nikmalari
turli tahliliy vositalardan foydalangan holda, turfa xil media kontentni talqin qila olish va ahamiyatini tushunishni bildiradi

Interfaollik ko'nikmalari
media orqali muloqot qilish va turli media rollarni bajarib ko'rish qobiliyatida namoyon bo'ladi

Xavfsizlik ko'nikmalari
murakkab vaziyatlardan chiqish va ularni oldini olish qobiliyatida namoyon bo'ladi

ELEKTRON HISOBLASH MASHINALARI UCHUN YARATILGAN
DASTURNING RASMIY RO'YXATDAN O'TKAZILGANLIGI TO'G'RISIDAGI

GUVOHNOMA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ADLIYA VAZIRLIGI HUZURIDAGI
INTELLEKTUAL MULK AGENTLIGI

№ DGU 12637

Ushbu guvohnoma O'zbekiston Respublikasining «Elektron hisoblash mashinalari uchun yaratilgan dasturlar va ma'lumotlar bazalarining huquqiy himoyasi to'g'risida»gi Qonuniga asosan quyidagi elektron hisoblash mashinalari uchun yaratilgan dasturga berildi:

O'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantiruvchi elektron qo'llanma

Talabnoma kelib tushgan sana: **15.09.2021** Talabnoma raqami: **DGU 2021 2733**

Huquq egasi(lari): **Kadirov Tulkin Baxridinovich UZ;**

Dastur muallifi(lari): **Kadirov Tulkin Baxridinovich UZ;**

O'zbekiston Respublikasining Dasturiy mahsulotlar davlat reestrda
12.10.2021 y. ro'yxatdan o'tkazilgan.

QISQARTMALAR

AKT – axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

VR – virtual reallik

OT – operatsion tizim

YuNESKO – (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization — Birlashgan Millatlar Ta’lim, Bilim va Madaniyat Tashkiloti)

CPD – (continuing professional development - doimiy kasbiy rivojlanish)

OAV – ommaviy axborot vositalari.

PQ – Prezident qarori.

PF – Prezident farmoni.

IT – (Information Technology - Axborot texnologiyalari).

AQSh – Amerika Qo‘shma Shtatlari.

MAS – media-axborot savodxonligi.

PYaMO‘MM – pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazlari.

XTXMO – Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish

ZOOM – Zoom Video Communications kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan videokonferensiyalar uyushtirish imkonini beruvchi dastur.

TCP/IP – TRANSMISSION CONTROL PROTOCOL / INTERNET PROTOCOL – uzatishni boshqarish protokoli / internet protokoli.

WWW – (World Wide Web - Butunjahon o‘rgimchak to‘ri)

O‘MKTM – O‘rta maxsus kasb hunar ta’limi markazi

XTV – Xalq ta’limi vazirligi

MOODLE – (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment- Modulli ob’ektga yo‘naltirilgan dinamik ta’lim muhiti)

MOOC – (Massive Open Course - Ommaviy ochiq onlayn kurs)

LMS – (Learning Management System - Ta’limni boshqarish tizimi)

SRS – (Student Records System - Talabalar yozuvlari tizimi).